

Projecte de Pla territorial general de Catalunya

1

Estudis
d'informació
i interpretació
territorial

Generalitat de Catalunya
Departament de Política Territorial
i Obres Públiques
Direcció General de Planificació
i Acció Territorial

Projecte de Pla territorial general de Catalunya

**Estudis d'informació i
interpretació territorial**

**Generalitat de Catalunya
Departament de Política Territorial
i Obres Públiques
Direcció General de Planificació
i Acció Territorial**

Desembre, 1992

Índex

Capítol 1: Factors geopolítics

1. Síntesi històrica. Formació de la nacionalitat	INFO.1.1
2. Catalunya, nexa d'unió	INFO.1.5
3. Els eixos europeus de desenvolupament	INFO.1.9

Capítol 2: Estructura física del territori

1. Forma, mida i localització	INFO.2.1
2. Orografia	INFO.2.2
3. Els pendents. La noció del territori útil per a l'activitat	INFO.2.8
4. La diversitat del clima	INFO.2.11
5. La xarxa hidrogràfica. Conques	INFO.2.16
6. Usos del sòl	INFO.2.22

Capítol 3: La demografia

Introducció	INFO.3.1
1. El creixement de la població catalana des del 1800	INFO.3.2
2. El creixement natural de la població, la natalitat i la mortalitat	INFO.3.4
3. La davallada del creixement natural dels darrers anys	INFO.3.11
4. Les aportacions immigratòries, base del creixement poblacional	INFO.3.15
5. L'envelliment demogràfic	INFO.3.18
6. Components del creixement comarcal secular	INFO.3.19
7. El creixement comarcal recent	INFO.3.24
8. L'envelliment generalitzat de la població comarcal	INFO.3.29

Capítol 4: La distribució territorial de la població

1. L'evolució de la població comarcal entre 1950 i 1991	INFO.4.1
1.1. El període 1950-1960	INFO.4.1
1.2. El període 1960-1970	INFO.4.2
1.3. El període 1970-1981	INFO.4.3
1.4. El període 1981-1991	INFO.4.4
1.5. El repartiment poblacional comarcal actual des de la perspectiva 1950-1991	INFO.4.5
2. El creixement demogràfic i la evolució del marc econòmic comarcals durant el període de crisi 1975-1986	INFO.4.17
3. Evolució comarcal dels components vegetatiu i migratori del creixement, i situació de la fecunditat, del grau d'envelliment i del potencial de creixement	INFO.4.23
4. Els moviments migratoris a partir de les altes i baixes del padró per canvi de residència municipal	INFO.4.45
4.1. Migracions externes	INFO.4.45
4.2. Migracions internes	INFO.4.46
5. La concentració de població als municipis litorals	INFO.4.48
6. L'impacte de la població flotant com a conseqüència del desenvolupament del turisme i la segona residència	INFO.4.52

Capítol 5: La ciutat

1. Els condicionaments de la localització dels assentaments humans	INFO.5.1
2. La formació del sistema de ciutats	INFO.5.2
2.1. De la romanització a la revolució industrial	INFO.5.2
2.2. Industrialització i urbanització: dos processos interrelacionats de concentració. L'extensió del model urbà	INFO.5.5
3. Jerarquia i estructura	INFO.5.19
3.1. La jerarquia urbana segons la població	INFO.5.19
3.2. L'estructura del sistema urbà	INFO.5.19
4. El sistema de ciutats de diferents comarques	INFO.5.33
4.1. El fenomen barceloní i la seva extensió més enllà dels seus límits administratius	INFO.5.33
4.2. Les capitals provincials i llurs comarques	INFO.5.35
4.3. Les comarques amb urbanització màxima	INFO.5.36
4.4. Les comarques amb urbanització forta	INFO.5.36
4.5. Les comarques amb urbanització mitjana	INFO.5.37
4.6. Les comarques amb urbanització feble	INFO.5.38
4.7. Les comarques amb urbanització mínima	INFO.5.39
5. La dinàmica del procés d'urbanització	INFO.5.40
6. El planejament com a element ordenador del creixement de la ciutat	INFO.5.44
7. El nivell d'urbanització del territori	INFO.5.46
7.1. Els instruments de mesura	INFO.5.46
7.1.1. Superfície	INFO.5.46
7.1.2. Sòl útil	INFO.5.46
7.1.3. Ocupació	INFO.5.46
7.1.4. Densitat	INFO.5.47
7.1.5. Compacitat	INFO.5.48
7.1.6. Concentració turística	INFO.5.50
7.2. Estimació del sòl compromès per al procés urbanitzador	INFO.5.52
7.3. Les actuacions de l'Institut Català del Sòl	INFO.7.55
8. Els paràmetres de qualitat d'urbanització i qualitat de vida	INFO.5.57
8.1. Sòl útil en relació al sòl total del terme municipal	INFO.5.57
8.2. Sòl urbà en relació al sòl útil	INFO.5.57
8.3. Sòl urbà més sòl urbanitzable en relació al sòl útil	INFO.5.57
8.4. Sòl urbanitzable en relació al sòl total compromès	INFO.5.58
8.5. Edificis amb habitatge en relació al sòl urbà residencial	INFO.5.58
8.6. Habitatges en relació als edificis amb habitatge	INFO.5.58
8.7. Habitatges en relació a la superfície de sòl urbà residencial	INFO.5.59
8.8. Població en relació a la superfície del sòl urbà residencial	INFO.5.59
8.9. Habitatges municipals en relació a la superfície de sòl urbà residencial	INFO.5.59
8.10. Habitants per habitatge principal	INFO.5.60
8.11. Sòl industrial en sòl urbà en relació a la superfície total de sòl urbà, i sòl industrial en sòl urbanitzable en relació a la superfície total de sòl urbanitzable	INFO.5.60
9. Usos en sòl urbà	INFO.5.85
9.1. Ús residencial	INFO.5.85
9.1.1. El parc d'habitatges i les seves característiques	INFO.5.85
9.1.2. La dinàmica de la construcció	INFO.5.86
9.1.3. Polítiques d'habitatge i sòl residencial	INFO.5.89
9.1.4. Pla d'habitatge 1992-1995	INFO.5.90
9.1.5. El Programa de sòl residencial	INFO.5.91
9.2. Ús industrial	INFO.5.94
9.2.1. Localització de la inversió	INFO.5.94
9.2.2. Distribució territorial	INFO.5.96
9.2.3. Dinàmica de construcció	INFO.5.97
9.2.4. Dinàmica de sòl industrial	INFO.5.97
9.3. Ús terciari	INFO.5.98
9.3.1. Ús d'oficines	INFO.5.100
9.3.1. Ús comercial	INFO.5.101

Capítol 6: Les infraestructures

1. Transport	INFO.6.1
1.1. Xarxa de carreteres	INFO.6.1
1.1.1. Descripció tipològica	INFO.6.1
1.1.2. Situació del trànsit	INFO.6.5
1.1.3. Motorització	INFO.6.6
1.1.4. Accessibilitat	INFO.6.19

1.2. Xarxa ferroviària	INFO.6.19
1.2.1. Descripció tipològica	INFO.6.19
1.2.2. Situació del trànsit	INFO.6.23
1.2.3. Multimodalitat	INFO.6.24
1.3. Xarxa portuària	INFO.6.31
1.3.1. Ports catalans	INFO.6.32
1.3.2. Port de Barcelona	INFO.6.32
1.3.3. Port de Tarragona	INFO.6.33
1.3.4. Ports secundaris	INFO.6.34
1.4. Xarxa aeroportuària	INFO.6.39
1.4.1. Aeroports catalans	INFO.6.39
1.4.2. Aeroport de Barcelona	INFO.6.40
1.4.3. Aeroport de Girona	INFO.6.43
1.4.4. Aeroport de Reus	INFO.6.43
1.4.5. Xarxa aeronàutica secundària	INFO.6.44
1.5. Centrals integrades de mercaderies	INFO.6.44
1.5.1. Les centrals integrades de mercaderies catalanes	INFO.6.45
2. Serveis	INFO.6.47
2.1. Aigua	INFO.6.47
2.1.1. Vessant Nord	INFO.6.48
2.1.2. Vessant Centre	INFO.6.48
2.1.3. Vessant Sud	INFO.6.49
2.1.4. Conca del Segre	INFO.6.49
2.1.5. Conca de l'Ebre	INFO.6.50
2.1.6. Conca de la Garona	INFO.6.50
2.1.7. Conca de la Sénia	INFO.6.51
2.2. Energia	INFO.6.51
2.2.1. Subsector elèctric	INFO.6.52
2.2.2. Subsector petroli	INFO.6.55
2.2.3. Subsector gas natural	INFO.6.57
2.2.4. Subsector carbó	INFO.6.58
2.2.5. Energies renovables	INFO.6.58
3. Telecomunicacions	INFO.6.75
3.1. Xarxes	INFO.6.76
3.2. Serveis	INFO.6.76
4. Protecció del medi	INFO.6.86
4.1. Contaminació atmosfèrica	INFO.6.87
4.2. Sanejament	INFO.6.93
4.3. Residus	INFO.6.97
4.3.1. Residus urbans	INFO.6.98
4.3.2. Residus industrials	INFO.6.100

Capítol 7: Els equipaments

Introducció	INFO.7.1
1. Els equipaments de cultura i patrimoni artístic	INFO.7.3
1.1. Els monuments i conjunts històrico-artístics de Catalunya	INFO.7.4
1.2. Museus	INFO.7.5
1.3. Biblioteques	INFO.7.5
1.4. Arxius	INFO.7.7
1.5. Galeries d'art	INFO.7.7
1.6. Sales de cinema	INFO.7.7
1.7. Teatres	INFO.7.7
1.8. Entitats culturals	INFO.7.8
2. Els equipaments escolars i universitaris	INFO.7.11
2.1. L'ensenyament obligatori i l'ensenyament mitjà	INFO.7.11
2.1.1. El nou sistema escolar	INFO.7.11
2.1.2. Les zones escolars	INFO.7.11
2.1.3. Els centres docents	INFO.7.12
2.2. L'ensenyament professional i universitari	INFO.7.15
3. La sanitat i la llei d'ordenació sanitària de 1990	INFO.7.32
3.1. L'organització dels serveis sanitaris	INFO.7.32
3.2. Tipus d'assistència sanitària	INFO.7.37
3.2.1. L'assistència hospitalària o d'atenció especialitzada	INFO.7.38
4. Els equipaments esportius	INFO.7.46
4.1. La classificació dels espais esportius	INFO.7.49
4.2. Els espais esportius convencionals	INFO.7.50
4.2.1. Els espais esportius per segments de població	INFO.7.50
4.2.2. L'equipament esportiu a les comarques	INFO.7.55
4.3. Els espais esportius singulars	INFO.7.55

5. Els equipaments i serveis socials	INFO.7.59
5.1. Serveis socials d'atenció primària i d'atenció domiciliària	INFO.7.59
5.2. Serveis socials especialitzats	INFO.7.60
5.2.1. Acolliment diürn	INFO.7.60
5.2.1.1 Establiments de serveis	INFO.7.60
5.2.1.2 Establiments de dia	INFO.7.60
5.2.2. Acolliment residencial	INFO.7.63
5.2.2.1 Residències d'estada limitada	INFO.7.63
5.2.2.2 Residències	INFO.7.63
6. Els equipaments de justícia	INFO.7.65
6.1. La protecció i tutela de menors	INFO.7.65
6.2. Els serveis penitenciaris i de rehabilitació	INFO.7.67
6.3. La justícia juvenil	INFO.7.68
6.4. Dret i Entitats Jurídiques	INFO.7.68

Capítol 8: Els àmbits funcionals

1. Ciutat administrativa i ciutat real	INFO.8.1
2. Àrees funcionals	INFO.8.3
2.1 Els subjectes a partir dels quals es defineixen diferents àrees funcionals	INFO.8.3
2.2. La dependència dels municipis rurals	INFO.8.3
2.3. La mobilitat laboral obligada com a mesura del vincle entre residència i activitat: territorialitat ..	INFO.8.14
2.4. Les àrees de mercats de treball	INFO.8.14
2.4.1. Metodologia	INFO.8.14
2.4.2. Resultats	INFO.8.16
2.4.2.1 Els mercats de treball segons el llindar del 90%	INFO.8.16
2.4.2.2 Els mercats de treball segons el llindar del 75%	INFO.8.21
2.4.2.3 Els mercats de treball segons el llindar del 50%	INFO.8.27
2.4.2.4 Conclusions	INFO.8.28
2.5. Cohesió	INFO.8.34
2.5.1. Metodologia	INFO.8.34
2.5.2. Resultats	INFO.8.36
2.5.2.1 Delimitació de les àrees de cohesió	INFO.8.36
2.5.2.2 Els corredors litoral i pre-litoral	INFO.8.41
2.5.2.3 La Catalunya central	INFO.8.44
2.5.2.4 Ponent	INFO.8.46
2.5.2.5 Les terres de l'Ebre	INFO.8.49
2.5.2.6 La muntanya	INFO.8.50
2.6. Centralitat	INFO.8.52
2.6.1. Metodologia	INFO.8.52
2.6.2. Resultats	INFO.8.53
2.6.2.1 El mapa general de centralitat de Catalunya	INFO.8.53
2.6.2.2 L'alta densitat de centres i de fluxos de la Catalunya litoral i cantral	INFO.8.53
2.6.2.3 La baixa mobilitat de la Catalunya occidental i de muntanya	INFO.8.57
2.6.2.4 L'estructura de relació de les àrees	INFO.8.58
2.7. Més enllà de la cohesió i la centralitat primàries	INFO.8.60
2.7.1. Cohesió sobre cohesió	INFO.8.60
2.7.1.1 Metodologia	INFO.8.60
2.7.1.2 L'alta densitat de centres i de fluxos de la Catalunya litoral i cantral	INFO.8.60
2.7.2. Centralitat sobre cohesió	INFO.8.65
2.7.2.1 Metodologia	INFO.8.65
2.7.2.2 Resultats	INFO.8.65
2.7.3. Síntesi dels mètodes emprats. Aproximació a l'organització territorial de Catalunya	INFO.8.71
2.7.3.1 La mesura dels vincles	INFO.8.71
2.7.3.2 Barcelona, cap i casal	INFO.8.71
2.7.3.3 El contrapès: tres espais urbans complementaris	INFO.8.72
2.7.3.4 El paper de la geografia: les ciutats mitjanes de Catalunya	INFO.8.74
2.7.3.5 La Catalunya interior: un espai amb manca de ciutats aglutinadores	INFO.8.77
2.8. Sistemes urbans i comarques	INFO.8.78

Capítol 9: La caracterització dels àmbits funcionals

1. Els àmbits territorials	INFO.9.1
2. Les comarques metropolitanes	INFO.9.2
3. Comarques gironines o del nord	INFO.9.7
4. Les comarques del sud o tarragonines	INFO.9.11
5. Les comarques de Ponent	INFO.9.17
6. Les comarques centrals o de les planes intermèdies	INFO.9.21

Capítol 1

Factors geopolítics

1. Síntesi històrica. Formació de la nacionalitat

Per la Mediterrània arriben a Catalunya totes les civilitzacions importants del món occidental antic. Els grecs hi funden les ciutats d'Emporion i Rhode (Roses); els fenicis hi comercien però no arriben a fundar ciutats.

La cultura ibèrica, vigent des dels segles VI-V a. C. fins a la romanització (s. II a. C.) es nodreix, en bona part, de les influències que sobre els indígenes exerceixen aquestes civilitzacions.

A l'any 218 a. C. s'esdevé la conquesta romana; es funden les que seran, amb el temps, les principals ciutats catalanes i s'articulen amb unes vies de comunicació l'estructura de les quals perdurarà fins als nostres dies. La romanització dura fins al s. III d. C. i deixa unes empremtes profundes en el territori.

Posteriorment a la caiguda de l'imperi romà, el regne got de Tolosa i Barcelona (Ataülf i Gal.la Placídia) durarà fins al domini sarraí.

Al segle VIII fan la seva aparició els comtats catalans, embrió del que serà Catalunya. Estan sotmesos a l'imperi carolingi i formen l'anomenada Marca Hispànica.

Els comtats catalans es faran independents al 988, quan Borrell II refusa el jurament de fidelitat a Hug Capet. A Corbeil (1258) Sant Lluís renúncia formalment als drets carolingis davant de Jaume I, però alhora el rei català va haver de renunciar a la possessió d'Occitània, que s'havia aconseguit al s. XII.

Els temps següents seran de formació de la Corona d'Aragó: els comtats de Besalú i Cerdanya s'incorporen al de Barcelona i al 1137 es produeix la unió amb Aragó, pel casament entre Peronella d'Aragó i Ramon Berenguer IV, i també la reconquesta de Tortosa, Lleida i Fraga. Més tard s'hi incorporen els comtats del Rosselló i del Pallars Jussà (1174).

Jaume I el Conqueridor incorpora Mallorca (1230) i València (1238) a la Corona; Jaume II hi incorpora el comtat d'Urgell i Empúries.

Durant aquesta època es crearen institucions polítiques amb personalitat pròpia: les Corts Catalanes (1214), un dels primers parlaments d'Europa; el Consell de Cent (1265), una assemblea consultiva del govern municipal de Barcelona, i la Generalitat (1359), que fou la delegació permanent de les Corts amb funcions de govern.

En els segles XIII i XIV, una vegada consolidat l'Estat, es produeix l'expansió mediterrània de la Corona d'Aragó (Sardenya, Nàpols, Sicília, Atenes).

Al 1500 s'esdevé la unió dinàstica amb Castella, que disfrutava en aquell moment d'una aclaparadora primàcia demogràfica i econòmica que, a més, es potenciaria pel descobriment d'Amèrica.

Formant part de la Corona espanyola, les fites principals de la història de Catalunya passen per la signatura del Tractat dels Pirineus (1659), que posà fi a la Guerra dels Segadors i respectà les institucions catalanes, encara que es va perdre el comtat del Rosselló i una part de la Cerdanya.

La Guerra de Successió va acabar al 1714, amb l'entrada de Felip V a Barcelona, el Decret de Nova Planta i la pèrdua de les institucions catalanes. L'any abans (1713) la Pau d'Utrecht havia significat la fi de l'antic imperi mediterrani de la Corona d'Aragó. Fins al 1749 no s'autoritza Catalunya a comerciar amb Amèrica. Són els temps de la Il·lustració, que coincidiran amb una etapa de fort desenvolupament econòmic i es crearan les primeres indústries modernes d'Espanya.

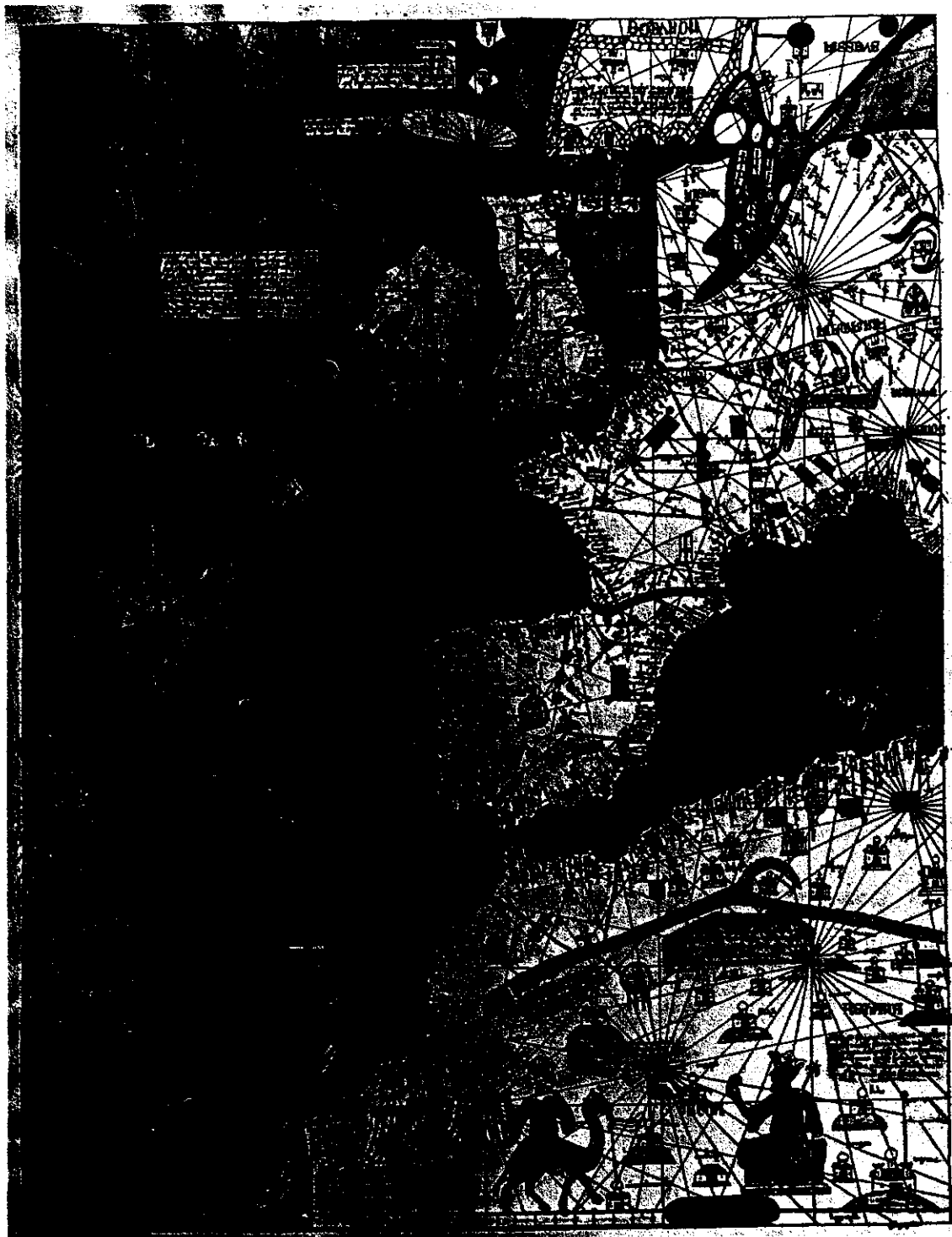
Durant la Guerra del Francès (1808-1814) Napoleó ressucita la idea de crear una marca hispànica amb l'objectiu d'interposar una «zona de xoc» entre Espanya i l'imperi napoleònic, que respon implícitament o explícita a una de les característiques del nostre país.

El XIX és el segle de la Renaixença, el segle en què es posen les bases de la industrialització, representada per la indústria cotonera i tèxtil en general i per l'aparició del ferrocarril.

Als primers anys del s. XX la Mancomunitat de les Quatre Diputacions representa la recuperació parcial de les institucions pròpies. Després (1932) vindria l'aprovació de l'Estatut republicà, anul·lat posteriorment per 40 anys de dictadura franquista. Acabada aquesta, Espanya es constitueix en Estat de les Autonomies (1978) i al 1979 s'aprova l'Estatut de Sau i es restableix la Generalitat.

Totes aquestes vicissituds històriques han anat configurant una identitat específica, tant territorial com humana, recolzada en la llengua pròpia i en les expressions culturals al seu entorn, com ara la literatura, la música, el teatre, la pintura, etc. i recolzada també en les lleis i en les institucions pròpies. La identitat geogràfica queda reforçada perquè Catalunya ha creat un centre cohesionador i aglutinador (Barcelona), la potència del qual ha permès vehicular la projecció i les interaccions del país amb l'exterior.

Atlas català de Creques, 1375

2. Catalunya, nexa d'unió

Catalunya s'engloba dintre de l'àmbit territorial de l'Europa occidental, on desenvolupa el seu caràcter mediterrani. Es situada a l'istme de la Península Ibèrica i acotada històricament per dos imperis forts, l'Illa de França i Castella, entre els quals actua, per tant, de nexa d'unió, alhora que rep -com ha quedat palès- totes les tensions que històricament es produeixen entre ells.

Aquesta posició permet el desenvolupament del país amb una capital (Barcelona) que té un caràcter atípic en el marc geopolític europeu: una ciutat que sense ésser la capital d'estat assoleix una classificació de tercer nivell europeu, solament darrera de París, Londres i Milà i al mateix nivell que Madrid, Roma, Munic, Frankfurt, Amsterdam i Brussel·les. Això és possible gràcies, entre altres factors, a la localització i al caràcter de les capitals dels estats espanyol i francès.

París és la capital històrica de França i actua de centre motor del país, concentrant població, activitat, esforços i inversions. Això juntament amb la seva situació privilegiada, prop de la zona més activa i poblada de la vella Europa, cap a la qual s'obre, fa que hagi tingut un desenvolupament molt important, que li proporciona una primàcia socio-econòmica molt acusada respecte a la resta del país. Tanmateix, durant els darrers anys s'hi ha encetat una dinàmica de descentralització política i econòmica destinada a reduir l'alt grau de concentració assolit.

Tot i no ser capital d'estat, Barcelona té molts trets comuns amb París; el més significatiu és que actua també com a centre xuclador de l'activitat econòmica, gràcies, bàsicament, a la seva localització geoestratègica òptima en el territori.

Ben al contrari és la realitat de Madrid: la seva potenciació com a capital d'Espanya obeeix a criteris polítics de mantenir cohesionat l'Estat; el seu valor principal consisteix en l'equidistància d'on se situa l'activitat i la població (bàsicament el litoral); actua relligant una costa amb l'altra, de manera que aquesta relació interestatal quedi centralitzada.

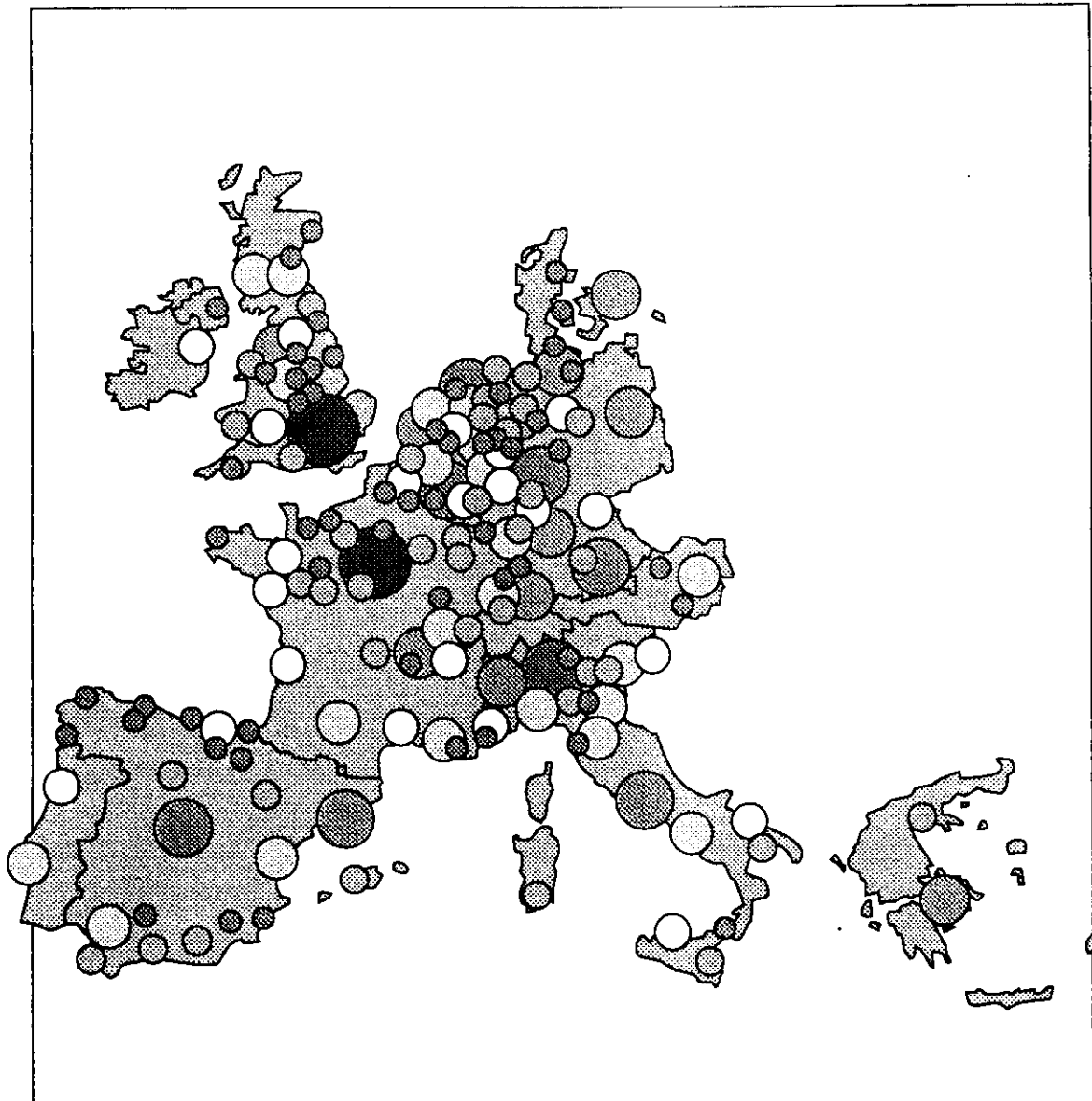
Catalunya és, des d'aquesta òptica estatal, un territori perifèric fora del centre gravitacional de l'Estat, però aquesta apreciació tendeix a variar a causa de la incorporació a la CEE i de la nova valoració de la imatge física global de l'Europa comunitària. En aquest moment Catalunya apareix com el que és: «nexa d'unió» i, alhora, el pes gravitacional comunitari reforça la seva localització.

En aquest context, Catalunya ha de canalitzar la major part de la relació i dels fluxos propis i de la resta de l'Estat cap a Europa i els fluxos europeus cap a la Península Ibèrica i a això -com ja s'ha dit- ajuda la seva situació geostratègica, ja utilitzada de plataforma antigament per grecs i romans per a afrontar la seva expansió per la Península o, en sentit contrari, pels invasors provinents del nord d'Àfrica.

El corredor pre-litoral sobretot i, secundàriament, l'eix del Segre han estat els llocs per on s'han canalitzat bàsicament les relacions per via terrestre, mentre que el port de Tarragona i el de Barcelona han estat els principals canals per a la via marítima.

Cal, doncs, que les infraestructures que suportin aquests fluxos estiguin en condicions immillorables i siguin plenament operatives per a potenciar els intercanvis peninsulars amb la resta d'Europa, i viceversa.

Jerarquia de les ciutats europees

Font: GIP Reclus. 1990. Montbeller.

3. Els eixos europeus de desenvolupament

Determinats eixos dintre el context europeu concentren l'activitat; com a conseqüència directa, també concentren població.

Aquestes estructures van lligades -com sempre- a la geografia i a les grans infraestructures del transport que històricament canalitzen els fluxos i l'intercanvi econòmic.

En l'actualitat, l'eix principal de desenvolupament recorre Europa occidental de nord a sud relligant diversos països i capitals: Londres-Països Baixos-conca del Ruhr-Frankfurt-Milà, amb tendència ja a lliscar més cap al sud, fins a la capital italiana.

A tots dos costats de l'eix central hi ha els dos eixos que el reforcen: al costat occidental el de París-Lió-Marsella; al costat oriental l'eix d'Hamburg-Berlín-Praga-Viena.

En conjunt, tots tres eixos indueixen el desenvolupament dels espais intermedis que ells mateixos defineixen.

Un altre eix, menys important però de forta dinàmica i expansió, que pot ajudar a equilibrar el territori comunitari, és l'anomenat eix Nord del Sud, que és on ens trobem inclosos i que relliga València-Barcelona-Marsella-Gènova-Milà-Roma, que són ciutats de les regions que componen l'Arc Mediterrani.

Aquest eix té un potencial econòmic important i un significatiu avantatge comparatiu per la qualitat de vida que ofereix als seus habitants, en què el clima cultural i físic constitueix un dels aspectes destacats.

En el marc d'aquest eix, Barcelona i Catalunya figuren com a peces principals, la qual cosa en reforça el caràcter de ciutat i de país d'Europa, respectivament.

Els eixos suara esmentats són els que queden també reflectits en l'anàlisi de les propostes de la xarxa europea de grans eixos de comunicacions. Eixos que queden fortament condicionats per la topografia, però que reforcen l'estructura actual d'assentaments, incrementen els seus intercanvis i impulsen l'espai econòmic europeu.

Els processos de desenvolupament de l'Arc Mediterrani es veuen afectats per la caiguda del «teló d'acer» i per la unificació d'Alemanya i la pretesa incorporació dels països de l'est a la dinàmica pròpia de l'economia de mercat. Es

preveuen fortes aportacions econòmiques de l'Europa occidental cap a aquests països, que els permetin pal·liar les seves necessitats bàsiques i recuperar-se dels seus endarreriments infraestructurals, de manera que puguin establir i revitalitzar la seva economia després de 70 anys de comunisme.

Aquestes aportacions econòmiques poden tenir un paper contrari als interessos dels territoris de l'Arc Mediterrani, d'una manera conjuntural i també a un termini mitjà i llarg, per tal com el centre gravitacional d'aquesta Europa global (països occidentals i orientals) es desplaçarà cap a l'est i se situarà sobre l'eix Hamburg-Berlín-Praga-Viena. També és cert, tanmateix, que una incorporació efectiva dels països de l'est d'Europa a l'economia internacional induirà avantatges generalitzats.

Caldrà alhora veure de quina manera aquests aconteixements afecten la integració europea prevista per al primer de gener de 1993 i la formació de l'espai econòmic europeu, de quina manera es vehicularan les relacions futures dels països que formen aquest espai amb els països de l'est i quines són les necessitats d'aquests per a integrar-s'hi.

En tot cas, ja no serà tan vàlid parlar d'espai econòmic europeu únic, per quant aquest el compondran tan sols els països europeus occidentals (i l'antiga RDA dintre d'Alemanya) i la resta en quedarà exclosa; la CEE abastarà, doncs, la meitat dels estats que formen Europa.

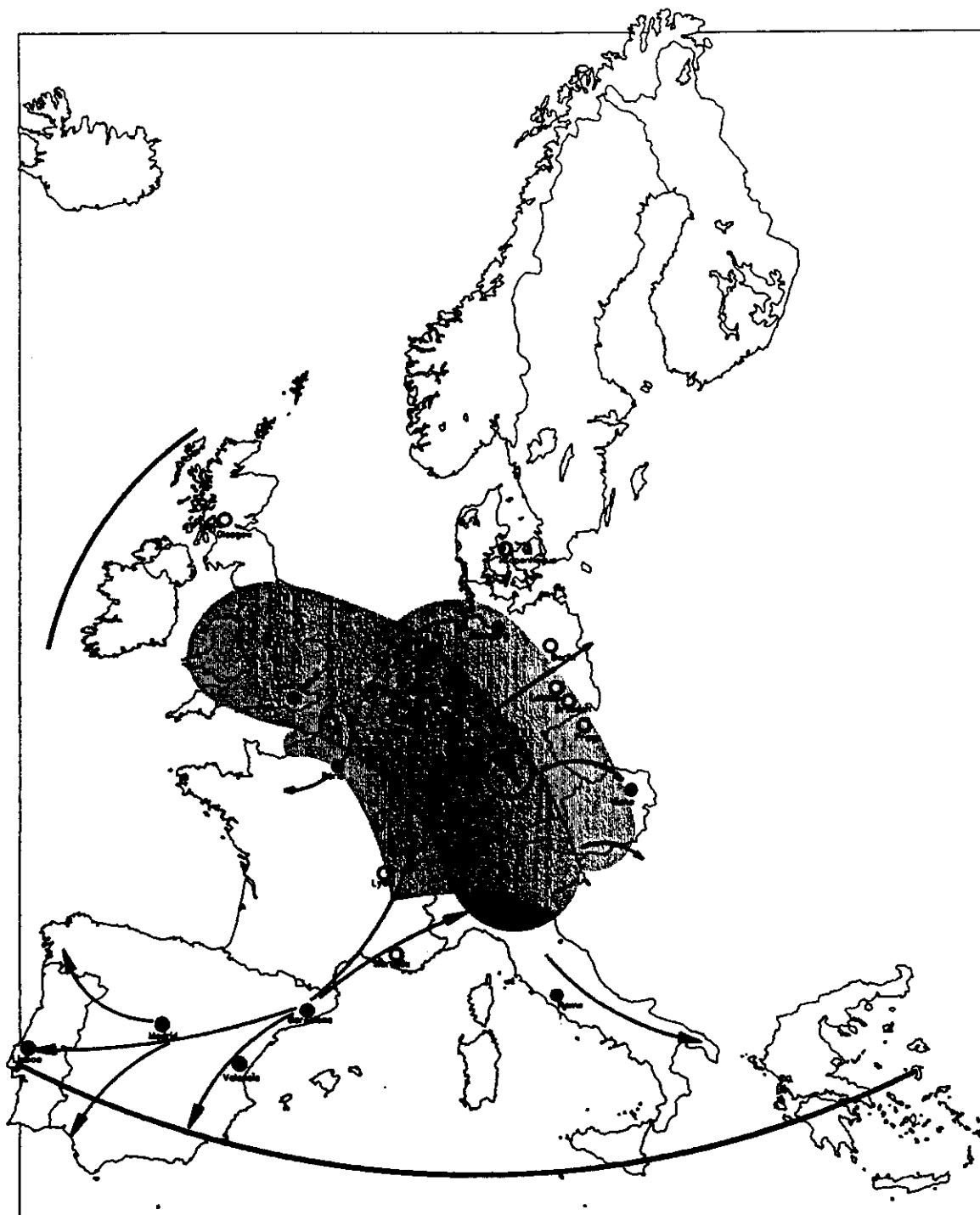
En un ordre més proper de coses, Catalunya i les regions franceses del Migdia-Pirineus i del Llenguadoc-Rosselló han plantejat formar una euroregió i encetar una etapa de col·laboració, per diverses raons que s'expliquen a la seva Carta de Constitució:

- Necessitat de multiplicar les relacions transfrontereres.
- Potenciació del rol de les regions en el reequilibri europeu.
- Potenciació del pes de les regions del sud d'Europa enfront dels canvis que tendeixen a un desplaçament cap a l'est.
- Aprofitament de les potencialitats econòmiques, científiques, turístiques i culturals de totes tres regions.

L'euroregió impulsada té 10.380.938 habitants i representa el 3,21% dels 322 milions de persones de la Comunitat.

Finalment, cal esmentar la pressió demogràfica que es produirà sobre els països europeus (sobretot els occidentals). Tot i que el seu epicentre no és pas situat

Àrees i eixos de desenvolupament a Europa

"Blue banana"	Òrbita de l'estancament econòmic
Centre de gravetat europeu	Ciutats de creixement
Desenvolupament central induït	Eixos de desenvolupament
Arc mediterrani o "sunbelt"	

Font: GIP RECLUS, "Atlas permanent. Languedoc-Roussillon", 1991.

a Europa, sí que cal tenir en compte aquest fet, que pot afectar-ne notablement el desenvolupament i que no té altra causa que el creixement demogràfic exponencial desbocat que s'està produint a la costa sud del Mediterrani.

Els països del Magrib (Algèria, Tuníssia, Marroc) i d'altres estan generant uns fluxos d'emigració cap a Europa que comencen a ser molt importants i que, previsiblement, no tenen traces de variar, i que són deguts fonamentalment al diferencial enorme de renda i condicions de vida que hi ha entre els països europeus i aquests països africans; caldrà veure quin és l'efecte a curt, mitjà i llarg termini d'aquest procés que s'endevina problemàtic.

Capítol 2

Estructura física del territori

1. Forma, mida i localització

Catalunya és un país de forma triangular i de dimensions relativament reduïdes: 3,2 milions d'hectàrees de superfície, situat a l'extrem nord-oriental de la Península Ibèrica. El costat nord del triangle coincideix amb els 220 km orientals de l'istme pirenaic i marca la frontera amb França. El costat sud-est és el més llarg i correspon als 580 km de litoral mediterrani (470 km poligonats a escala 1:200.000). El darrer costat, l'occidental, el constitueixen els 280 km de límit interior amb Aragó i el País Valencià.

En el context d'Espanya Catalunya representa un 6,3% dels 50 milions d'hectàrees de l'Estat. Es la sisena de les 17 comunitats autònomes en extensió, darrere de Castella-Lleó (9,4 M ha), Andalusia (8,7 M ha), Castella-la Manxa (7,9 M ha), Aragó (4,7 M ha) i Extremadura (4,1 M ha).

Dins l'Europa comunitària, Catalunya té una extensió semblant a les nacions menors: Bèlgica (3,05 M ha), Holanda (4,12 M ha), Dinamarca (4,3 M ha). Ocupa l'1,42% dels 225 M ha d'EUR 12 (1988), on les regions tenen una extensió mitjana d'1,68 M ha.

Catalunya pertany, doncs, al grup d'euroregions grans, de la mida de Baden-Württemberg (3,57 M ha) i del Sud-est anglès (2,72 M ha), i per damunt de la Llombardia (2,38 M ha) i l'Illa de França (1,2 M ha).

2. Orografia

Catalunya apareix en essència com un país muntanyós. L'altitud mitjana del territori se situa entorn els 700 metres sobre el nivell del mar i un 75% de la seva superfície és formada per muntanyes i altiplans.

El territori es presenta com un mosaic-laberint d'unitats geomorfològiques ben definides, que han estat suport del fet comarcal: 38 unitats administratives de 1936; 41 comarques com a entitats locals per la Llei 6/1987, de 4 d'abril.

El relleu es configura com un ventall doble de serralades i de rius. Tot resseguint els costats del triangle es troben els Pirineus i Pre-pirineus al nord i les serralades Litoral i Pre-litoral al sud-est. Aquest ventall de serres conflueix al cap de Creus.

Les serralades, factors de diversitat, encasellen les planes on es localitza la major part de l'activitat humana i s'estableixen les ciutats. Els rius, factors d'unitat, s'obren pas per congostos i traven la diversitat en un conjunt solidari.

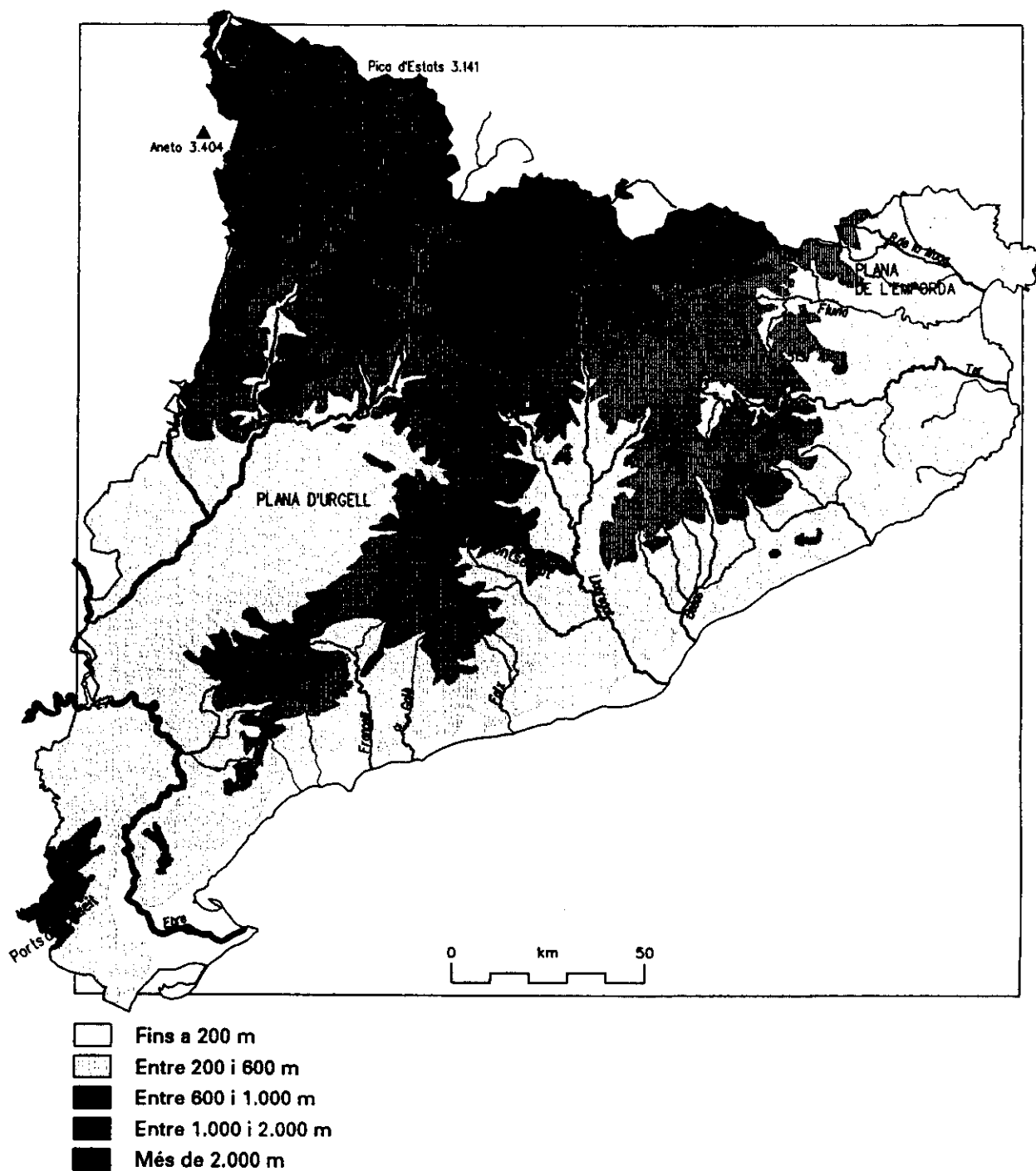
El Pirineu presenta un tram central més elevat i fortament modelat pel glaciariisme, que va des dels límits amb Aragó, amb el massís de la Maladeta, fins a Andorra. Hi abunden els pics de 3.000 m: Besiberri (3.044 m), Comalesbienes i Comalomorfo (3.030 m) que, amb els de Montardo i de Mauberme (de més de 2.800 m) encerclen la Val d'Aran, a 1.000 m d'altitud.

Té un tram intermedi: del massís de Beret i la pica d'Estats (3.143), Coma i Puigpedrós al Carlit (2.915) i al Puigmal (2.909), que conformen les valls pirinenques d'Alòs, Cardós i Vallferrera, com també el gran fondal de la Cerdanya.

El tram terminal arriba fins a la Mediterrània i presenta relleus molt menys vigorosos. Les seves fites més destacades van del pic de Bastiments i el massís del Canigó (2.785 m) al roc de Frausa -a les Salines- i el Puig Neulós (1.263 m) -a les Alberes- a la serra de Rodes i el cap de Creus, que emmarquen pel nord les valls de Ribes, de Camprodon, de la plana d'Olot i la gran plana de l'Empordà, amb els passos de coll d'Ares, de Pertús, de Banyuls i de Belitres.

La Serralada Pre-pirinenca dobla els Pirineus amb massissos importants més isolats: el Montsec d'Ares i el de Rúbies (amb pics de 1.600 m) que, amb les serres de St. Gervàs i del Boumort, emmarquen la depressió mitjana o Conca de Tremp entre les cotes màximes dels embassaments de Terradets (372 m) i de St. Antoni (492 m).

Hipsometria

Font: Elaboració pròpia.

Després de la vall del Segre segueix el Port del Comte (1.800 m), el massís del Pedraforca, la serra de Cadí amb la Tosa d'Alp (2.537 m) que, per la collada, conflueix al Puigmal (2.913 m); serres doblades de nou per les de Busa, Ensija, Catllavas i Cavallera que acaben amb el Puig de Bassegoda a la serra de Monars i la Mare de Déu del Mont sobre l'Empordà.

La Serralada Pre-litoral, veritable columna vertebral de Catalunya, té una gran continuïtat i força de nord a sud: des de la serra de Finestres amb el Rocacorba -sobre Girona- a les Guilleries, amb els pics de St. Miquel (1.204 m), Sant Benet (1.144 m) i St. Gregori (1.088 m) a 35 km del litoral. Destaca el Montseny amb els tres pics culminants de la serra: el Turó de l'Home (1.712 m), les Agudes (1.706 m) i Matagalls (1.700 m) i amb uns altres pics singulars: el de Tagamanent (959 m) vers Osona i el castell de Montsoriu vers la Tordera, tan sols a 25 km del litoral.

Després del congost del riu Congost, els cingles de Bertí enllacen amb St. Llorenç del Munt on destaquen els pics de la Mola (1.095 m) doblat pel Montcau (1.023 m), se situa ja enfront de Montserrat i St. Jeroni (1.236 m), a 35 km del litoral.

Més al sud, al nord del Penedès, la Serralada fa tres plegaments: a l'interior les serres del Tallat, Corregó i la Llena enllacen amb el gran massís del Montsant (1.124 m) ja sobre la cubeta de Mora d'Ebre, després les serres de Codony i Cogullo que juntament amb la de Miramar figura la Conca de Barberà a l'interior; finalment les serres de la Llacuna i d'Ancosa amb el Puig Montagut (926 m) acaben a la serra d'Albinyana vora la costa.

A l'extrem sud de la serra de Marina l'estret de la Riba dóna pas al Francolí i la serralada continua amb les muntanyes de Prades, amb la façana sobre el Baix Camp dels cingles d'Arbolí, la Musara i el Galligant (1.008 m), a 20 km del litoral.

El coll de l'Alforja dóna pas cap a les Garrigues; el coll de la Teixeta, entre les serres de Puigcercós i l'Argentera, dóna pas al Priorat; el coll de Fatxes, entre les serres de Llaberia, Tivissa i els dalts de Vandellòs, dóna pas a la part sud de la cubeta de Móra. Aquí, la Serralada Pre-litoral s'ha bifurcat: a l'interior, els estreps del Montsant, que pel pas de l'Ase deixen pas a l'Ebre, enllacen amb les serres de Cavalls, Pàndols i el gran massís dels Ports de Beseit, amb el Caro (1.447 m) a l'extrem sud de Catalunya; pel litoral, les serres de Tivissa i de Cardó (936 m) tanquen la cubeta de Móra i amb els Ports, el Montsià i la Serra Grossa configuren la plana interior i el delta de l'Ebre.

La Serralada Litoral queda separada de la Pre-litoral per una cubeta i configura la façana marítima; al sud de la serra de Rodes i del cap Norfeu s'obre a l'Alt Empordà fins a l'altiplà del Montgrí (309 m) i torna a obrir-se al Baix Empordà fins al massís de les Gavarres, que s'enllaça al del Rocacorba per l'estret de St. Julià de Ramis i s'estén fins al cap de St. Sebastià, amb el puig d'Arques com a pic culminant. Al sud de la vall d'Aro el massís d'Ardenya té prop del litoral el Montclar (407 m) i el pic de Cadiretes (519 m) i, a l'interior, el Puigventós (419 m) i el Montbarbat (311 m), que separen les planes de la Selva de la vall de la Tordera, una de les grans planes pre-litorals que enllacen amb les planes litorals.

De la Tordera a la riera de la Bisbal, al Baix Penedès, la Serralada Litoral va paral·lela al mar; de relleu hercinià molt erosionat i cobert de vegetació, té tanmateix tres trams ben diferenciats: la serra de corredor-Montnegre, a 7 km del litoral, i Sant Mateu. Després del pas de Montcada, la serra de Collserola, amb el Tibidabo, emmarca el Pla de Barcelona, protegit pel Montjuïc, i els deltes del Besòs i del Llobregat. El tram final es desdobra en les muntanyes de l'Ordal, a l'interior, marc sud del Penedès, i, tangents al litoral, les muntanyes de Garraf, massís calcari extraordinari, amb la Morella (592 m) i la creueta dels Aragalls (465 m). La branca interior es prolonga amb el puig de l'Aliga (468 m), prop de St. Miquel d'Olió, el Montgròs (358 m) i la Talaia (315 m) i, després del Foix, amb la serra de St. Rafael, que emmarca els 5 km de planes de Vilanova fins al castell de Calafell i la riera de la Bisbal, que rega la plana del Baix Penedès, àmplia penetració vers l'interior.

Al sud, la Serralada Litoral es converteix en un microrelleu estès i fragmentat, prolongació del bloc del Gaià fins al mar, amb pics modestos: l'alt del Lleó (310 m), les Torretes (251 m), la Mola (318 m), la tossa grossa de Montferri (366 m), que enllacen el Penedès amb l'amfiteatre del Camp de Tarragona. A l'extrem sud, el Montsià, paral·lel i immediat al mar, és l'últim tram de la serra Litoral.

La Serralada Transversal. Per últim els geògrafs identifiquen la Serralada Transversal, que completa la imatge del ventall amb l'arc d'enllaç dels radis i que també és constituïda per unitats diverses:

Al NE de Catalunya, des de la Garrotxa i separant les valls del Fluvià i del Brugent, hi ha les serres de St. Julià del Mont, del Corb i de Finestres, amb el Rocacorba, que enllacen el Pirineu amb les Gavarres i, entre el Brugent i el Ter, les serres de Puig Estela i St. Miquel del Mont, Sta. Magdalena de Cambrils, els rasos de Collfred i el Puigsacalm (1.513 m), que enllacen la plana d'Olot; les serres de St. Miquel i de Cabrera que acaben els miradors de Tavertet i el Far (1.123 m) sobre Osona i el Gironès.

Com a ressò de la Transversal, i entre el Ter a Osona i el Llobregat al Bages, hi ha les vastes extensions d'altiplans i relleus moderats del Lluçanès i el Moianès, que enllacen el Pre-pirineu -als rasos de Peguera i serra de Queralt, sobre el Berguedà- amb el Montseny. Més al centre, les serres de Pinós, de Castelltallat i de Rubió, emmarquen la Segarra calafina i completen el gran amfiteatre de Ponent.

Passos tradicionals i vies de comunicació. Els nexes amb les comunitats autònomes espanyoles i amb les euroregions properes i distants són, per tant, fonamentals. El tractament dels punts naturals d'enllaç requereix una atenció especial, majorment perquè són poc nombrosos, difícils i hipotecats pels camins i poblements històrics.

Destaquen per la seva dificultat els passos pirenaics pels colls de Belitres i Valleta; colls de Banyuls; colls del Pertús i Panissars; coll d'Ares i de Tapis; accessos a la Porta-Puimorens i al coll de la Perxa pel Segre; ruta de la Valira, d'Andorra; Noguera de Cardós-Lladorre; Noguera Pallaresa-Alòs-port de Salau-Sant Girones-ruta de la Garona pel Pònt de Rei i pel Portillon de Bossost.

A més a més cal tenir en compte l'enllaç amb Aragó, concretament amb Osca per Balaguer, Alfarràs, Tamarit de Llitera, Montsó, i amb Terol per l'Ebre, el Matarranya i Gandesa-Calaceit. I, darrerament, l'enllaç amb el País Valencià és per la Sénia, Ulldecona i l'A-7 i, pel litoral, per Alcanar i la N-340.

Els grans eixos i camins interiors requereixen també atenció especial. Destaquem en particular la falla pre-litoral i els seus punts claus: St. Julià de Ramis, Hostalric, riera de les Arenes-Llobregat; congost de Martorell; Olèrdola; bloc del Gaià, colls d'Alforja, la Teixeta, Fatxes i Balaguer; Ulldecona i la Sénia.

3. Els pendents. La noció de territori útil per a l'activitat

Històricament i funcionalment l'activitat humana i les ciutats s'han establert als espais planers de cada contrada. En un país muntanyós com és Catalunya el tema esdevé prioritari. Segons com siguin d'accidentats es poden diferenciar tres tipus de relleus:

. Territoris planers, amb pendents menors del 10%. Ocupen 0,9 M ha, el 28,8% de la superfície total de Catalunya.

. Territoris amb pendents entre el 10% i el 20%: 0,6 M ha i el 18,4% de la superfície.

. Territoris amb pendents majors del 20%: 1,7 M ha i el 52,8% de la superfície.

Quelcom més de la meitat de Catalunya és territori inadequat per a l'activitat i l'assentament urbà; en veurem la correlació estreta amb l'ús del sòl. (D'aquí ve l'aspecte escalonat de camps i vinyes, i també de moltes urbanitzacions). La noció de territori útil per a l'activitat humana esdevé, doncs, fonamental.

Tanmateix, cal constatar immediatament les grans variacions entre comarques, els grans àmbits geomorfològics i les regions:

. Al litoral les planes ocupen entre un 40% i un 50% del territori i els pendents forts un 30-40%.

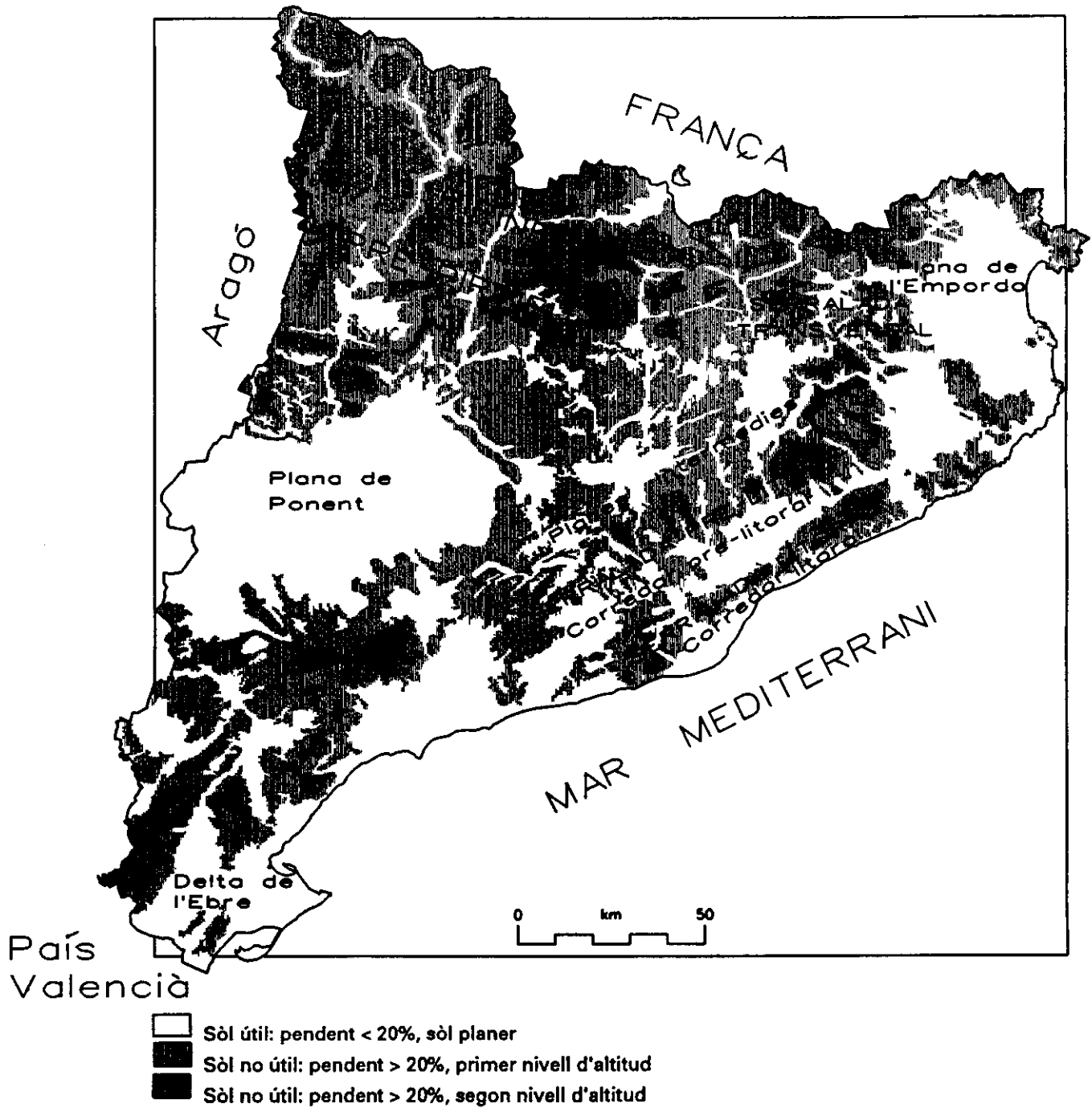
. A la Depressió Central la plana domina àmpliament (56%) i els pendents no arriben al 25%.

. A la Muntanya pre-pirinenca i a les Planes intermèdies dominen els grans pendents (del 65% al 75%) però es manté el 10% de territoris planers.

. A les àrees pirenaïques els grans pendents sobrepassen el 90% i la plana no arriba a l'1,5% del territori.

L'anàlisi per comarques revela encara realitats més contrastades: del Pla d'Urgell, amb el 100% del territori amb pendents menors del 10%, a l'Alt Urgell -amb l'1%- i el Pallars Sobirà amb el 0,1%.

Interpretació territorial

Font: Elaboració pròpia.

4. La diversitat del clima

El clima es caracteritza per la suavitat general, com correspon a la zona temperada de l'hemisferi nord, amb hiverns de dia curt i sol baix i estius de dia llarg i sol alt.

La temperatura mitjana anual és de 16 graus, amb un 62% d'humitat i 500-600 mm/any de pluja.

No obstant, la diversitat del territori, les barreres del relleu i la seva orientació donen lloc a una climatologia diversa i amb contrastos forts al llarg de l'any.

Els geògrafs hi distingeixen tres grans grups de climes:

Clima mediterrani. Relativament uniforme al llarg del litoral i pre-litoral. Temperatures mitjanes anuals de 15 graus al litoral nord, properes als 16 al litoral sud i de 13 graus a la base de la Serralada Pre-litoral; pluviometria per sobre els 600 mm/any al N i per sota dels 500 mm al S. Corbes de dominant paral·lela als Pirineus, excepte per la presència del Montseny.

No obstant, les mitjanes anuals signifiquen poca cosa en un país on en 4 o 5 dies poden caure de 300 a 400 mm de pluja -més de la meitat anual- o es produeixen grans oscil·lacions anuals: 966 mm de pluja a Barcelona el 1920, quan en tot 1872 n'havien caigut 272. Això comporta problemes greus per a l'agricultura per a la regularitat de l'abastament d'aigua.

Clima àrid i continental. Es propi de la Depressió Central (Lleida és a cota 154, però hi ha cotes de 60 i 100 m d'altitud), que té una ecologia natural del tipus dels Monegros transformada pel regadiu, una temperatura mitjana anual de 13 graus i pluges de 350 a 400 mm/any; rep els vents freds del Pirineu i s'hi produeixen inversions de temperatura, boires i una oscil·lació tèrmica de la nit al dia molt contrastada.

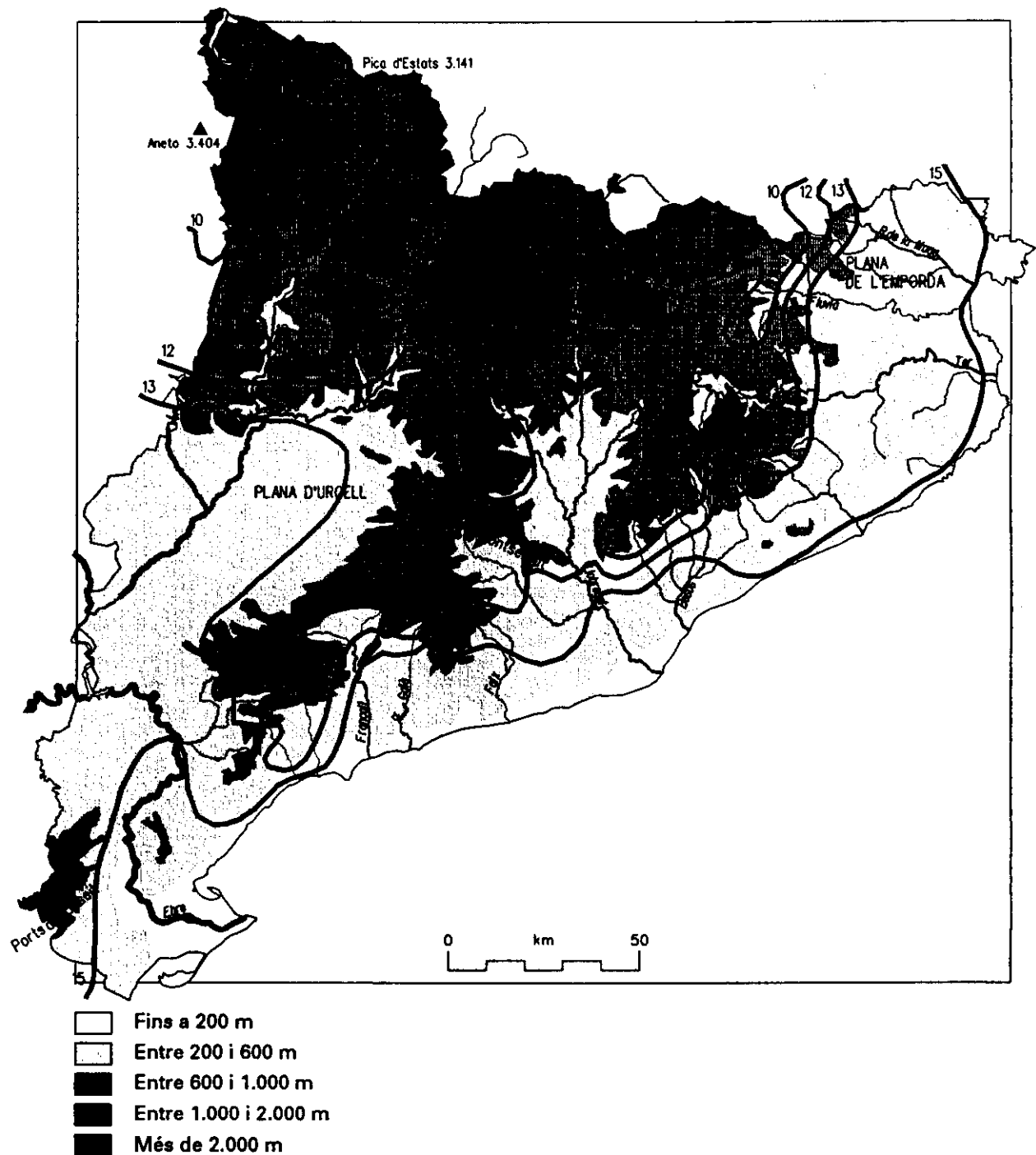
Climes mixtos. A les valls i a les solanes, protegides dels vents per les barreres del relleu, es produeixen climes de gran complexitat:

Al Cabrerès, a la Serralada Transversal, tenen un clima i un paisatge propis de l'Europa central, que contrasta amb el clima de la Plana de Vic, submediterrani de transició vers aquell, amb 12 graus de mitjana de temperatura anual i 650-700 mm de pluja. Al Bages el clima és mediterrani

continental, amb 13 graus de temperatura/any i 500 mm de pluja; el d'Anoia es qualifica de mediterrani interior, amb 14 graus de temperatura/any i 500 mm de pluja, perquè és a sotavent dels principals massissos de la Pre-litoral i en part oberta a les brises mediterrànies. Per contra, el Montseny té una climatologia clarament atlàntica.

Temperatures mitjanes anuals

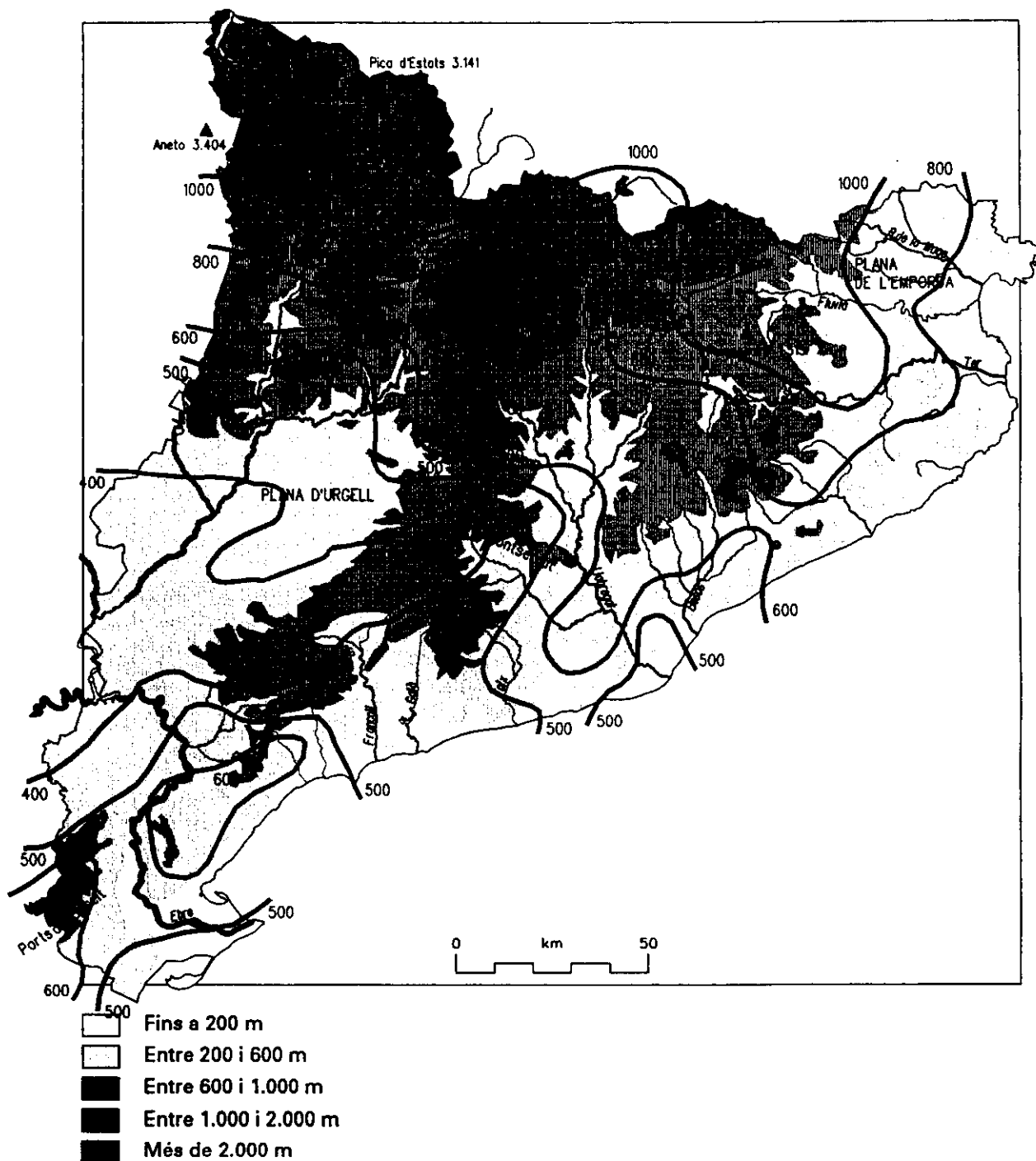
Isotermes en graus centígrads

Font: Elaboració pròpia.

Precipitacions mitjanes anuals

Isoietes en mil·límetres

Font: Elaboració pròpia.

5. La xarxa hidrogràfica. Conques

La serralada pirinenca, per la seva altitud i estructura i els 1.200 mm de pluja a l'any, determina les subconques hidrogràfiques més importants de Catalunya; majorment la zona axial, amb pics de 3.000 m, on les precipitacions de pluja i neu assoleixen els 2.000 mm l'any.

Hidricament Catalunya es troba dividida en quatre conques, dues de principals i dues de secundàries:

- . Conca del Pirineu occidental o de l'Ebre.
- . Conca del Pirineu Oriental.
- . Conca de la Garona, que continua cap a França.
- . Conca de la Sènia, compartida amb el país valencià.

La conca del Pirineu occidental comprèn els rius que vessen a la Depressió Central i a l'Ebre que constitueixen les subconques següents:

- . De la Noguera Ribagorçana que desemboca al Segre.
- . De la Noguera Pallaresa que desemboca al Segre.
- . De l'alt Segre que neix al al massís del Puigmal (2.973 m), separat pel coll de la Perxa del Carlit, punt culminant del Rosselló.
- . Del baix Segre on conflueixen el Llobregós, el Sió, el Corb i el Set.
- . De l'Ebre, procedent d'altres comunitats autònomes.
- . De l'Ebre del territori català.

La conca dels Pirineus orientals comprèn els rius que neixen i recorren per territori català i desemboquen al Mediterrani. Està dividida en tres vessants: la Nord, la Centre i la Sud.

Hi ha una sèrie de subconques costaneres, entre la serra Litoral i el mar, de rieres mediterrànies d'importància geogràfica mínima. Uns altres vénen del Pirineu o del Pre-pirineu i aconseguen obrir-se pas pel nord i el centre de la Serralada Pre-litoral o bé hi neixen; són les de:

A la vessant Nord:

- . De la Muga.
- . Del Fluvià.
- . De l'alt Ter que neix a Ulldeter, sota el pic de Bastiments (2.874 m); només el coll de la Marrana el separa del Freser que, amb el Rigat, vessarà al Ter mitjà. Per això rep aportacions notables.

- . Del baix Ter.
- . De la Tordera.

A la vessant Centre:

- .Del Besòs.
- .De l'alt Llobregat que neix a Castellar de n'Hug, a la serra de Mogrony, separada per la collada de Toses i el Rigat del massís del Puigmal (2.913 m).
- .Del Cardener que desemboca al Llobregat.
- .De l'Anoia que desemboca al Llobregat més al sud.
- .Del Baix Llobregat.
- .Del Garraf-Foix.

A la vessant Sud:

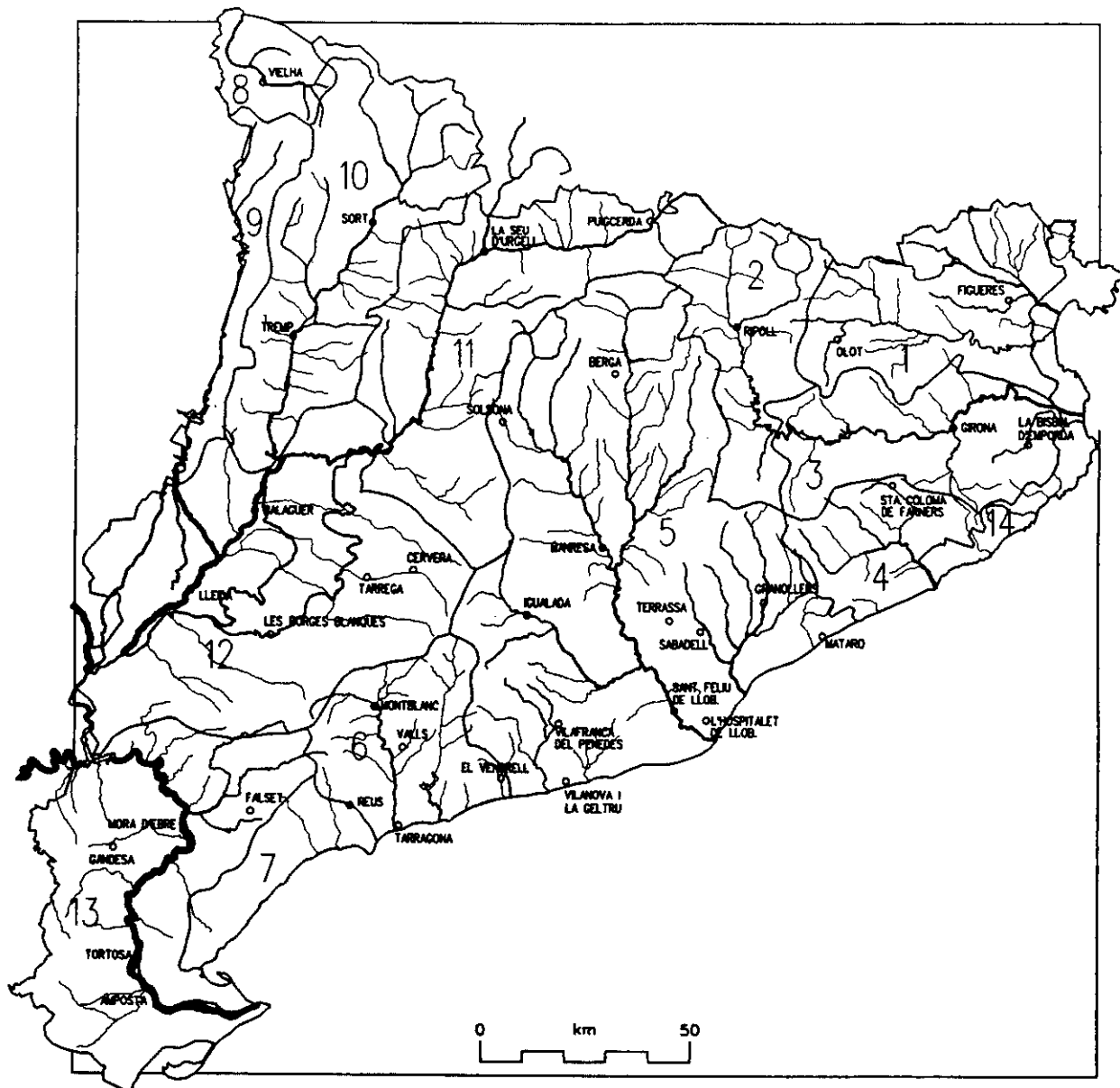
- .Del Gaià.
- .Del Francolí.
- .D'altres rieres.

Es dibuixa amb claredat la Catalunya de xarxa hidrogràfica ben dotada, la de recursos hidràulics limitats i la mancada de recursos procedents de la xarxa hidrogràfica.

Això no vol dir que s'hagi d'identificar amb la Catalunya seca i amb la Catalunya humida. Cal tenir en compte que els rius del Pirineu axial tenen pendent ràpid i cabal abundós, amb crescudes d'estiu violentes, causades tant per la neu que es fon com per les tempestes, però aquests rius passen encaixonats per la Depressió Central (requereixen tècniques complexes per a les obres de regadiu) i, a més, la conca pròpia és pobra. Per una altra banda, discorren per valls antany feblement poblades, apartades del gran centre de consum, la capital. Per això no van constituir la base per a la indústria transformadora del segle XIX. Però els rius pirenaics, amb el seu pas per gorges i congostos, varen ser òptims per a les grans preses de regularització i d'explotació hidroelèctrica que van significar la incorporació del Pirineu a la gran activitat econòmica de la plana i de Barcelona.

Els rius de la faixa costanera i pre-litoral tenen poc cabal i poques crescudes, però aquestes són exorbitants (de 50 vegades el cabal mitjà) i, en canvi, a l'estiu tendeixen a 0. Però han estat utilitzats sempre per al regadiu i la indústria, amb explotacions elementals.

Conques hidrogràfiques

— Límit de conca

Conques

1 Muga-Fluvià	8 Garona
2 Alt Ter	9 Noguera Ribagorçana
3 Baix Ter	10 Noguera Pallaresa
4 Tordera	11 Alt Segre
5 Llobregat-Besòs	12 Baix Segre
6 Francolí-Gaià	13 Ebre
7 Litoral de Tarragona	14 Ter-Costa Brava

Font: Elaboració pròpia.

El sistema fluvial del Pirineu català central, Ter-Freser-alt Fluvià i Gurri-Congost-Besòs, juntament amb les valls del Llobregat-Cardener, el formen rius mediterranis amb fonts pirinenques, a la vegada suport de la indústria manufacturera i de la producció elèctrica.

Cal, per tant, tenir present la importància de la xarxa hidràulica en la tradició industrial de Catalunya; en la localització de les «colònies», fixadores de població i hàbitat a l'interior, i a la vegada com a factor d'unitat territorial, ja que el seu pas per gorges i congostos a través de les serralades ha marcat la xarxa de comunicacions i d'establiments urbans des dels temps dels romans.

Amb el litoral, la xarxa hidrogràfica, els punts singulars del relleu i l'entorn urbà constitueixen els punts més sensibles o delicats de l'ecologia del país.

6. Usos del sòl

- La natura del sòl, el relleu i els factors climàtics queden reflectits en els usos del sòl.

D'acord amb el «Mapa de cultivos y aprovechamientos» del Ministerio de Agricultura) en el total dels 3,2 M ha de Catalunya els usos del sòl són:

- Arbrat (sobretot coníferes i alzina surera): 1,55 M ha; 47,5% sobre el total.

- Matolls, prats i arbres de ribera: 0,55 M ha; 17,0% sobre el total.

Així doncs, el que podem denominar «natura» ocupa 2,10 M ha; 64,5% sobre el total.

- Secà, fruiters, vinya i terra campà: 0,70 M ha; 21,6% sobre el total.

- Regadiu (hortes, fruiters, arròs i cultius forçats): 0,28 M ha; 8,7% sobre el total.

Cultius: 0,98 M ha; 30,3% sobre el total.

- Xarxa hídrica, roques i sorrals: 64.300 ha; 2% sobre el total.

- Infraestructures: 2.800 ha; 0,09% sobre el total.

Diversos: 67.100 ha; 2,09% sobre el total.

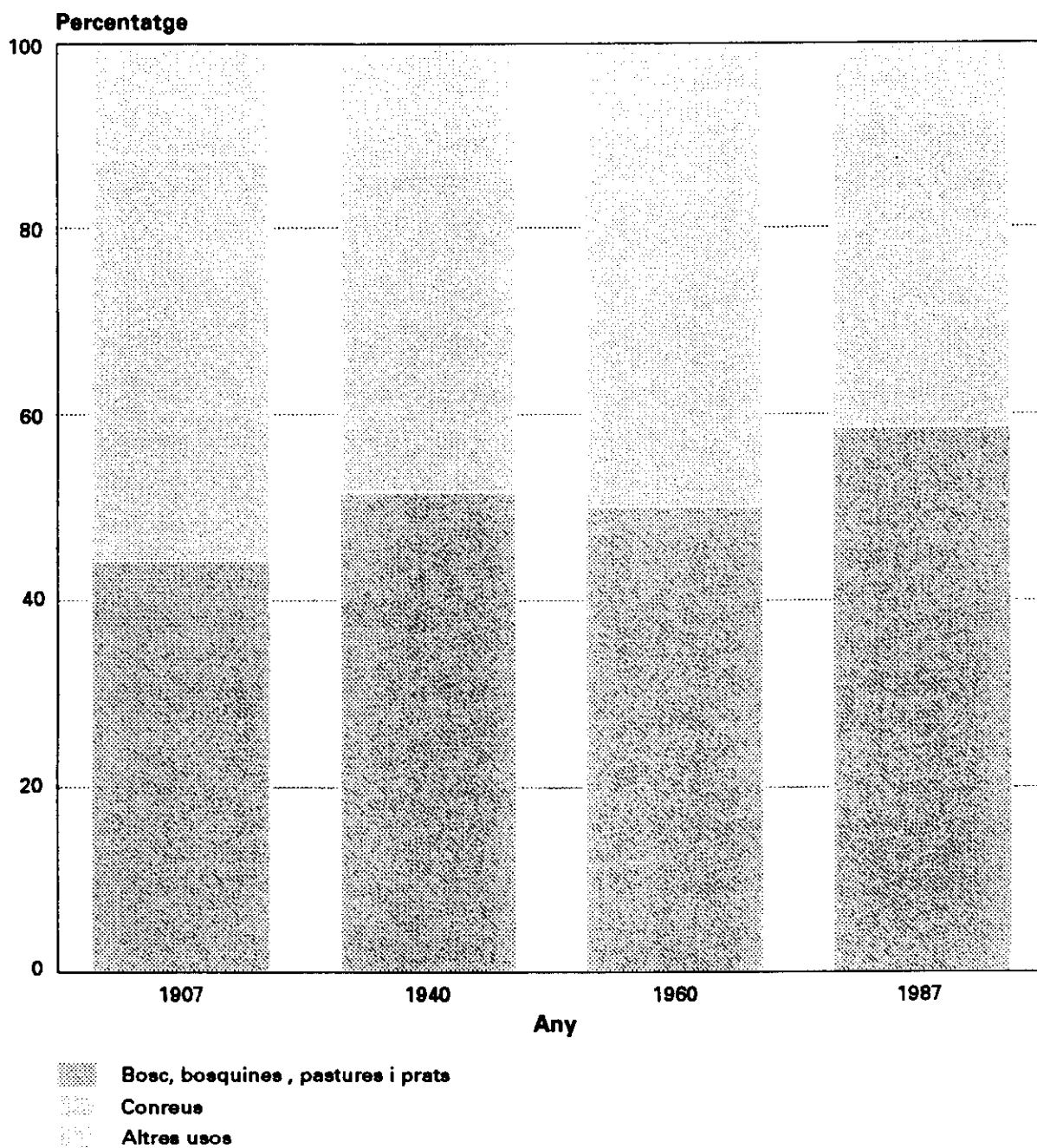
Urbà (ciutat + ciutat jardí + parc urbà + mixtos): 100.200 ha; 3% sobre el total.

Es a dir: un terç del país és cultivat i dos terços en són espais naturals; el fet urbà, globalment considerat, ocupa solament el 3% del territori. Cal dir tot seguit que la visió global emmascara una realitat comarcal ben heterogènia. La visió desglossada per regions de 1936 és ben diferent:

Regió I. El fet urbà ocupa 51.300 ha, el 20,5% de les 249.500 ha que té en total, però suposa el 36% de les 142.700 ha útils (amb pendents menors del 20%).

L'arbrat hi és dominant: 55% (especialment les coníferes) més prop del 5% de matolls i prats.

Evolució dels usos del sòl

Font: Per a 1907, Vicens-Vicens i Llorens: "Industrials i Política".
Per a 1940 i 1960, "Anuario Estadístico de España" dels anys respectius.

L'agricultura com a ús de sòl hi és minoritària: 11,3% de secà i 7,1% de regadiu; però cal també alertar contra la visió des d'un sol angle, ja que la producció agrícola de la regió és de les més elevades.

Regions pirinenques i centrals. Domini de l'arbrat juntament amb matolls i prats:

. A la Regió II (terres gironines) ocupen el 72% del territori.

. A la Regió VI (Osona, Ripollès, Cerdanya) n'ocupen el 85%.

. A la Regió VII (Bages, Anoia, Solsonès, Berguedà) n'ocupen el 88%.

. A la Regió IX (Alt Urgell, Aran, Pallars, Ribagorça) n'ocupen el 88,2%, amb l'arbrat menys destacat (49%) però amb el 39,2% de matolls i prats (alta muntanya).

Les regions seques del sud. Els cultius i arbrats són equilibrats com a usos del sòl.

. A les Regions III-IV (Garraf, Penedès, Camp de Tarragona, Priorat i Ribera) els cultius ocupen el 45,4% i el 43,7%, respectivament; l'arbrat i els matolls el 45,8% i el 55%, mentre que el regadiu hi és minoritari (5,4% i 6,7%).

. La Regió V (Terres de l'Ebre) és una de les dues grans regions agrícoles, amb el 56% del territori dedicat al conreu, en un 44,5% de secà i en un 11,5% de regadiu (se'n projecta doblar les 30.000 ha actuals). L'arbrat hi manté un pes important -40%- , correlatiu a l'orografia.

. La Regió VIII (terres de Lleida) és la major regió agrícola de Catalunya i la major exportadora de fruites i verdures. Un 66% del territori dedicat a l'agricultura, el 39% de secà i el 27% de regadiu (155.200 ha de regadius històrics més 80.000 en curs d'execució). Cal destacar la importància dels regadius: a més del diferencial de rendiment respecte del secà, fixa la població: 1 agricultor per 1 ha, contra 0,1 peons per 1 ha.

El desglossament de l'ús del sòl per comarques permet d'establir-ne unes tipologies, que s'han realitzat amb el nou mesurament d'usos del sòl pel satèl·lit LANDSAT. Es poden destacar les comarques més contrastades:

El Pallars Sobirà (amb solament el 0,1% del terreny amb pendent menor del 10%): 0% de secà + 0,1% de regadiu + 49% d'arbrat + 51% de matolls i prats.

L'Alt Urgell (amb l'1% del terreny amb pendent menor del 10%): 0,3% de secà + 2,9% de regadiu + 63% d'arbrat + 34% de matolls i prats.

El Pla d'Urgell (amb el 100% del terreny amb pendent menor del 10%): 7,2% de secà + 89% de regadiu + 0% d'arbrat + 0% de matolls i prats.

El Baix Ebre (amb el 61% del terreny amb pendent menor del 10%): 45% de secà + 20% de regadiu + 9,5% d'arbrat + 20% de matolls i prats.

L'Alt Empordà (amb el 43% del terreny amb pendent menor del 10%): 24,8% de secà + 10,969% de regadiu + 39% d'arbrat + 21% de matolls i prats.

El Barcelonès: 4,2% de secà + 12,7% de regadiu + 4,8% d'arbrat + 9,7% de matolls i prats + 61,2% de sòl urbà (!).

Dades de l'evolució històrica de l'ús del sòl i dels tipus de conreus.

L'any 1907 s'estima que hi havia 1,38 M ha de conreus, el 43,1% sobre el total, i 1,43 M ha de bosc, prats i pastures, el 44,3% sobre el total.

Amb l'expansió de la vinya en la 2ª meitat del s. XIX, el conreu arriba a la superfície màxima i l'agricultura té el paper econòmic predominant. Però a l'any 1878 la fil·loxera entra per l'Empordà i destrueix 350.000 ha de vinya.

A l'any 1935 es registren 1,23 M ha de conreu, el 38,6% sobre el total, i a l'any 1940 només 1,099 M ha, 34,4% sobre el total, xifra que descendeix a 1,035 M ha, el 32,6% sobre el total. Es registra, doncs, una caiguda lenta de l'agricultura, que perd terreny en les àrees properes a les ciutats i en zones de mecanització difícil.

Correlativament augmenta la superfície arbrada o de matolls, amb l'amenaça dels incendis forestals, que de 1982 a 1986 han devastat 136.800 ha, el 12% de la seva superfície.

Els usos del sòl catalans en el context comunitari (dades d'EUROSTAT de l'any 1988):

El bosc: Catalunya, amb l'1,41% de les 226 milions d'ha d'EUR 12, té una superfície de bosc (1,31 M ha, 41% del total) molt superior, en proporció, a la mitjana de les euroregions de la Comunitat (25%). La xifra és superior a la proporció de bosc dels «lands» germànics (Baden- Württemberg: 36,4%; Baviera: 33,7%) i de les regions franceses de l'Arc mediterrani (Provença-Alps-Costa Blava: 35,2%; Roine-Alps: 33,4%; Llenguadoc-Rosselló: 28,5%).

Per contra, la Ligúria té una proporció de bosc major (54%) -amb el País Basc el màxim de les euroregions estudiades. En queden molt per sota la Llombardia (20,6%) i el Piemont (26%), mentre que el País Valencià en té una proporció semblant (40%).

Els cultius inclosos prats. A Catalunya ocupen una superfície (1,34 M ha, 42% del total) de proporció inferior a la mitjana de la Comunitat (56%).

Sense els prats (0,3 M ha), els cultius ocupen una superfície (1,03 M ha, 32% del total) en proporció semblant a la de la Comunitat (32,7%).

La proporció de bosc més cultius i prats (83% del total) és superior a la mitjana de la Comunitat (81%).

Els rendiments dels cultius de base són notablement inferiors a les mitjanes comunitàries:

Total cereals: 2,9 t/ha contra 5,0 t/ha per 0,4 M ha cultivades.

Total blat: 3,0 t/ha contra 4,6 t/ha per 0,09 M ha cultivades.

Total patata: 16,7 t/ha contra 27,6 t/ha per 0,017 M ha cultivades.

Capítol 3

La demografia

Introducció

Al'hora de comprendre la demografia catalana cal recordar d'entrada que en el context europeu Catalunya és un país força poblat, per bé que no arriba al nivell de les principals àrees urbanes del continent. Catalunya no és, ni de bon tros, la regió amb més habitants; però supera la població de moltes de les regions espanyoles, franceses, italianes o angleses i la mateixa població de Dinamarca, amb poc més de 5 milions d'habitants.

Amb una superfície comparable a la del conjunt de Dinamarca, Holanda i Bèlgica i la dels principals lands alemanys (entre els 30.000 i 45.000 km²), Catalunya ocupa una posició intermèdia quant a la seva densitat, 190 h./km² el 1991. Cal tenir en compte, però, que Catalunya és un país de relleu particularment accidentat que complica les implantacions humanes i amb una distribució del poblament molt desigual.

1. El creixement de la població catalana des del 1800

Com la resta de països europeus Catalunya experimenta, fruit de la seva industrialització, un gran augment de la seva població total a partir del segle XVIII. La industrialització, amb les transformacions de les formes de vida que porta aparellades, es troba a la base d'un gran creixement demogràfic que canviarà també de manera substancial l'ocupació del territori.

La població de Catalunya doblarà durant el segle XIX: passa de 875.388 habitants a finals del segle XVIII (1787) a 1.652.291 a mitjan segle XIX (1857), per a arribar als 1.966.382 habitants l'any 1900. En el primer terç d'aquesta centúria la població creix un altre milió d'habitants, 2.920.786 l'any 1936, i d'ençà de l'acabament de la guerra fins avui es produeix un salt encara més espectacular i es doblen els 3.073.254 habitants de 1945.

El període més fort de creixement de la població catalana va de 1960 a 1975, amb un augment absolut de 1.770.000 habitants. Durant aquests quinze anys la taxa d'augment poblacional supera el 2% anual, xifra mai assolida a l'història contemporània de Catalunya. Per altra part, i aquest és un fet ben remarcable, els creixements més febles es produeixen en els darrers deu anys, 1981-1991, amb un augment absolut de 103.000 habitants.

Creixement demogràfic 1900-1991

Any	Població de dret	Increment absolut intercensal	Taxa creixement anual	
			Catalunya	Espanya
1860	1.673.842(*)	—	—	—
1877	1.752.033(*)	89.238	0,3	0,4
1887	1.843.549(*)	91.516	0,5	0,5
1900	1.984.115	140.566	0,6	0,5
1910	2.099.218	115.103	0,6	0,7
1920	2.355.908	256.690	1,2	0,7
1930	2.731.627	375.719	1,5	1,0
1940	2.915.757	184.130	0,7	0,9
1950	3.218.596	302.839	1,0	0,8
1960	3.888.485	669.889	1,9	0,8
1970	5.107.606	1.219.121	2,8	1,0
1975	5.658.860	552.787	2,1	1,2
1981	5.956.414	296.021	0,9	0,9
1986	5.978.638	22.224	0,1	0,4
1991	6.059.494	80.856	0,3	—

(*): Població de fet

Font: ICE, 'Anuari Estadístic de Catalunya'.

El creixement en certa manera espasmòdic de la població catalana contrasta amb el creixement sostingut de la població espanyola en els darrers cent cinquanta anys. Per al conjunt de l'estat espanyol les taxes de creixement es mouen a un nivell relativament baix, i només superen les catalanes en els moments que la demografia catalana entra en crisi, durant els anys 1930 i en el recent quinquenni 1981-1986.

El creixement superior de la població catalana significa una concentració poblacional a Catalunya en relació a la resta de l'estat espanyol. El 10,6% de la població catalana sobre l'espanyola de 1860 es mantenia en el trencant de segle, però el 1930 passava a un 11,4% i el 1981 la població catalana arriba a un màxim de 15,8% de la població espanyola. En els darrers anys la relació apareix estabilitzada o amb tendència a la baixa, al 1991 és del 15,58%.

2. El creixement natural de la població, la natalitat i la mortalitat

L'augment demogràfic de la població catalana moderna respon inicialment a un creixement natural fruit de la disminució de la mortalitat general, i en particular de la infantil, deguda al seu torn a les millores sanitàries. La mortalitat infantil catalana passarà dels 250 per mil de mitjan segle XIX als 10 per mil de l'actualitat, després d'una davallada espectacular en el segle XIX. I baixarà també la mortalitat general, amb el perllongament de la vida de les persones.

Les proporcions de la mortalitat catalana eren, en tot cas, molt superiors a les dels veïns europeus a mitjan XIX, les quals encalçaran amb retard a la segona meitat del segle XX. L'esperança de vida en néixer a Catalunya supera els 50 anys entorn el 1930, mentre que als països europeus ho feia en el trencant de segle. En els darrers decennis l'esperança de vida catalana, que supera els 80 anys el 1991, s'igualava a la dels veïns comunitaris del nord.

Comparació de l'esperança de vida en néixer 1860-1910

Any	Països europeus(*)	Catalunya	Espanya
1860	42,2	27,7	28,5
1880	45,2	32,7	31,5
1900	50,5	37,1	34,5
1910	54,3	43,6	41,4
1930	—	—	—
1950	—	65,4	—
1970	—	72,9	—
1985	—	77,3	76,5

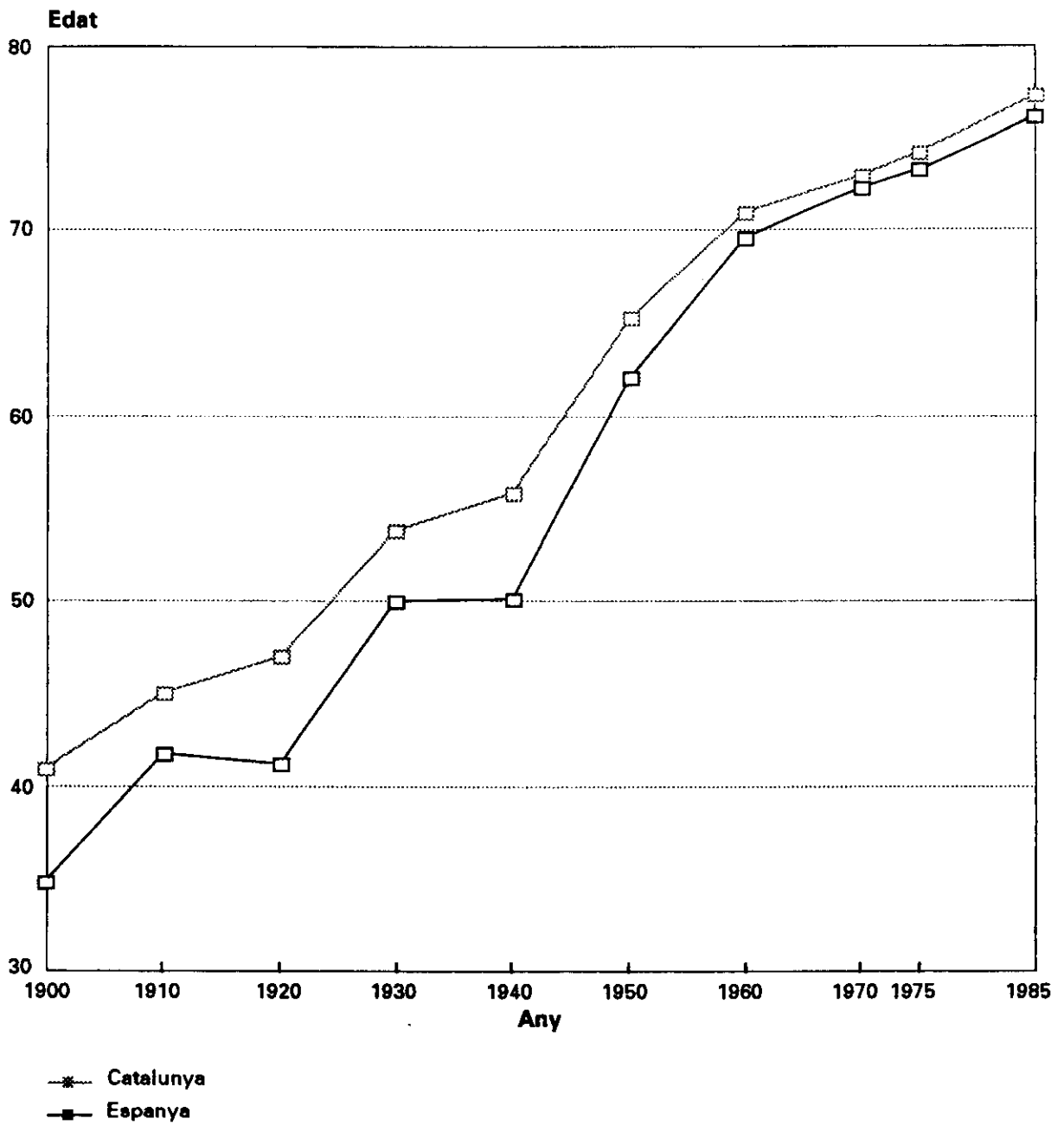
(*): Els països de referència són Anglaterra i País de Gal·les, Dinamarca, Noruega, Suècia, França i Holanda.

Font: Nacions Unides (1963), A. Cabré (1989).

Si el comportament de la mortalitat segueix amb un cert retard el que experimenten els països europeus ficats en el que encapçalen el procés industrialitzador, la natalitat catalana segueix amb promptitud la davallada que s'experimenta en el conjunt de països desenvolupats. Les escasses referències sobre la demografia de mitjan segle XIX mostren ja una natalitat catalana sensiblement inferior a l'espanyola, i les xifres poden justificar les preocupacions emeses a principis del segle XX per autors com J.Vandellòs en la seva obra 'Catalunya poble decadent'. La taxa bruta de reproducció (sumatori de la fecunditat femenina a les edats fèrtils) de la província de Barcelona l'any 1922 era d'un 1,22, mentre que per a Espanya arribava fins a un 2,02.

Esperança de vida en néixer, 1900-1985

Evolució a Catalunya i Espanya

Font: I.Pujades, tesi doctoral, U.B., 1982 i D. de Sanitat i Seguretat Social, Generalitat de Catalunya.

Els naixements baixen naturalment en relació al conjunt poblacional, perquè s'allarga la vida de la població i el període d'edat infèrtil, de manera que les taxes de natalitat tendeixen a davallar. Que les taxes brutes de natalitat catalanes baixin del 35 per mil de 1877 al 18 per mil de 1930 i al 9,4 per mil actual (1991) no es deu, però, a aquest sol factor. El comportament procreador del període varia substancialment; el nombre de fills per dona (o índex sintètic de fecunditat) es redueix sensiblement fins al punt que el nombre de neixements no permet en molts moments ni assegurar la renovació biològica natural del contingent poblacional, que se situa entorn els 2,1 fills per dona.

El comportament de la fecunditat catalana moderna mostra, en tot cas, un reviscolament significatiu entre els anys 1955-1975, corresponents amb l'època de creixement econòmic. A part de l'efecte inductor que hi tenen les millors expectatives econòmiques i socials, una part destacada d'aquest reviscolament cal atribuir-la a la gran immigració del període, que farà que la fecunditat catalana s'apropi als nivells espanyols. El nombre de fills per dona -2,71- de 1970 supera el de 1922 a Catalunya -2,59- mentre que en les dues mateixes dates els índexs a Espanya eren d'un 4,1 i un 2,82 respectivament.

Evolució de l'índex sintètic de fecunditat (nombre de fills per dona) i de l'edat mitjana a la maternitat

Any	Índex sintètic de fecunditat	Edat mitjana
1922	2,59	29,7
1925	2,52	29,6
1930	2,22	29,5
1935	1,91	29,1
1940	1,84	29,8
1945	1,73	29,7
1950	1,72	29,2
1955(*)	1,92(*)	29,1(*)
1960(*)	2,23(*)	29,1(*)
1965(*)	2,53(*)	29,1(*)
1970	2,71	28,9
1975	2,72	28,3
1980	1,87	27,9
1985	1,47	29,0

(*): Dades estimades

Font: Cabré, A. i Pujadas, I. La fecunditat en Catalunya des de 1922: anàlisi i perspectives.

Tot plegat, el període 1960-1975 veurà les taxes més elevades de creixement natural, per damunt el 10 per mil, quantitat que no s'assoleix en cap altre moment de les dues darreres centúries. Durant el segle XIX, per al qual les dades de què es disposa són molt fragmentàries, el creixement natural no deuria variar gaire de la taxa del 4 per mil que s'enregistra durant la primera

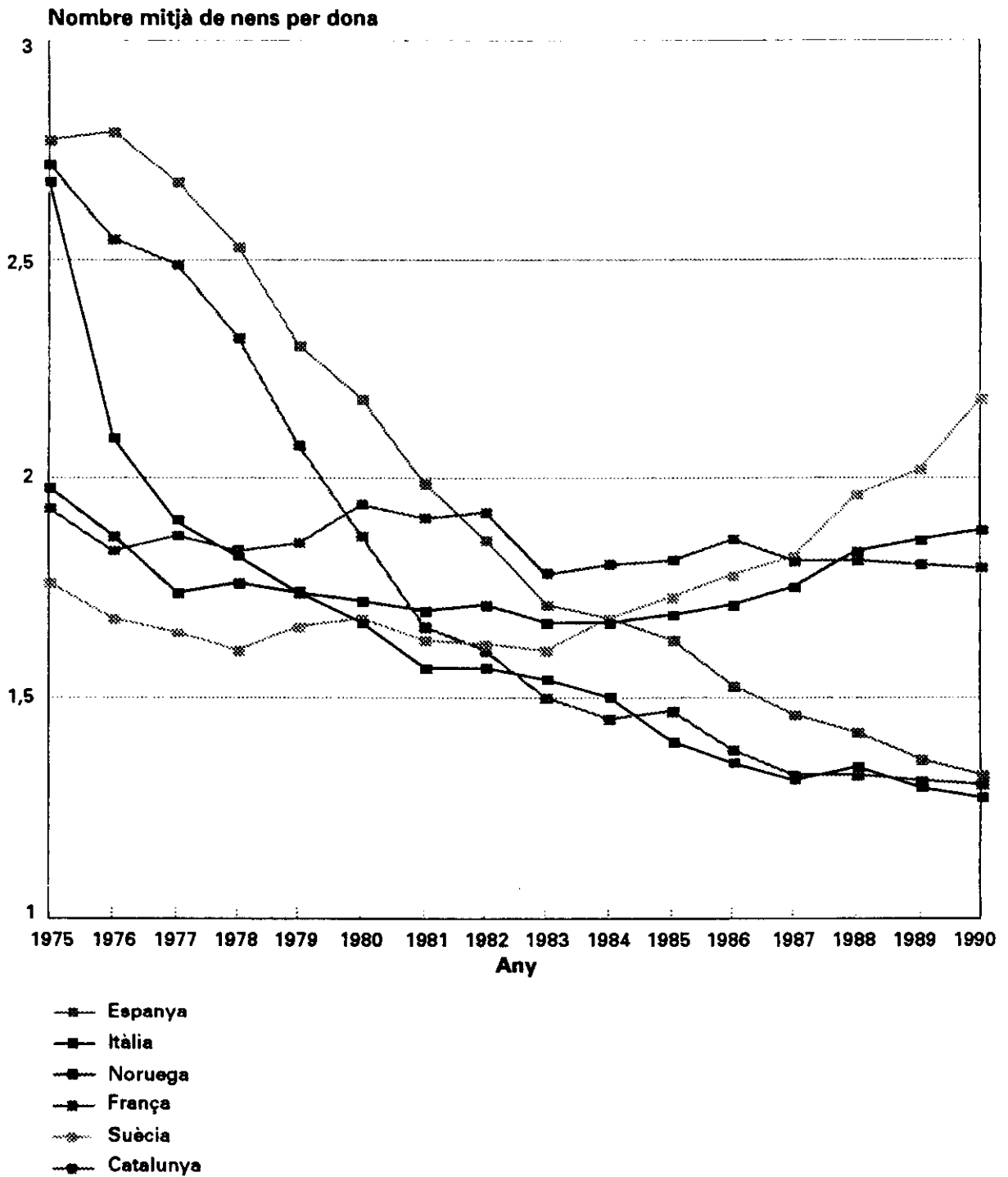
meitat del segle XX, taxa que cau en els moments de crisi social i/o econòmica. A partir de 1975 la taxa de creixement natural retroba uns nivells força baixos -5,74 pel període a principis de la dècada dels vuitanta i 2,62 pel segon quinquenni- tendència que no s'explica solament per una situació de crisi com les anteriors als anys 1960.

Evolució dels components del creixement natural 1900 - 1991. Percentatges

Període	Catalunya			Espanya		
	Natalitat	Mortalitat	Creixement natural	Natalitat	Mortalitat	Creixement natural
1901-05	27,61	23,24	4,27	35,31	26,08	9,23
1906-10	26,04	21,93	4,11	33,34	24,14	9,20
1911-15	24,21	21,04	3,17	30,63	22,13	8,50
1916-20	22,77	22,59	0,18	28,81	24,59	4,22
1921-25	23,22	18,31	4,91	30,04	20,32	9,72
1926-30	20,36	15,46	4,90	28,66	17,96	10,70
1931-35	17,74	14,28	3,46	26,94	16,26	10,68
1936-40	13,91	18,02	-4,11	21,56	17,87	3,69
1941-45	14,05	12,62	1,43	21,55	14,27	7,28
1946-50	15,64	11,13	4,51	21,41	11,54	9,87
1951-55	15,92	10,37	5,55	20,27	9,78	10,49
1956-60	17,99	9,86	8,13	21,41	9,12	12,29
1961-65	19,11	8,97	10,14	21,19	8,55	12,64
1966-70	9,66	8,73	10,93	20,08	8,50	11,58
1971-75	19,89	8,45	11,44	19,14	8,42	10,72
1976-80	12,25	7,48	4,77	17,00	7,72	9,28
1980-81	13,50	7,76	5,74	—	—	—
1985-86	10,43	7,81	2,62	—	—	—
1989-90	9,35	8,40	0,95	—	—	—

Font: A. Cabré, I. Pujadas, 'La Població' a Història Econòmica de la Catalunya Contemporània, 1991 i Centre d'Estudis Demogràfics (1992).

Fertilitat europea comparada, 1975-1990

Font: "Population et sociétés", Institut National d'Études Demographiques.

3. La davallada del creixement natural dels darrers anys

Sigui com sigui, la revifada demogràfica dels anys 1960-1970 farà més espectacular la davallada que segueix en els anys 1980. L'índex de fecunditat davalla a xifres mai assolides anteriorment i el nombre total de naixements passa de 112.101 l'any 1974 (el màxim secular) a 56.657 l'any 1990. Aquesta davallada és molt semblant a l'experimentada pel conjunt de l'estat espanyol i segueix també, per bé que amb un cert retard, la que experimenten els països de l'Europa occidental. La davallada de la fecunditat s'ha d'entendre, per altra part, en el context d'uns canvis comportamentals profunds i generalitzats:

.La postergació del matrimoni i de la maternitat, que es concreta en una forta disminució de la fecunditat de les dones de menys de 25 anys i un augment per sobre dels 30.

.Una caiguda general de la nupcialitat i un augment de la solteria.

.Augment dels aparellaments lliures i augment dels fills nascuts fora del matrimoni.

.Creixement de les separacions i divorcis, i creixement també, per bé que menor, dels segons aparellaments o segones núpcies.

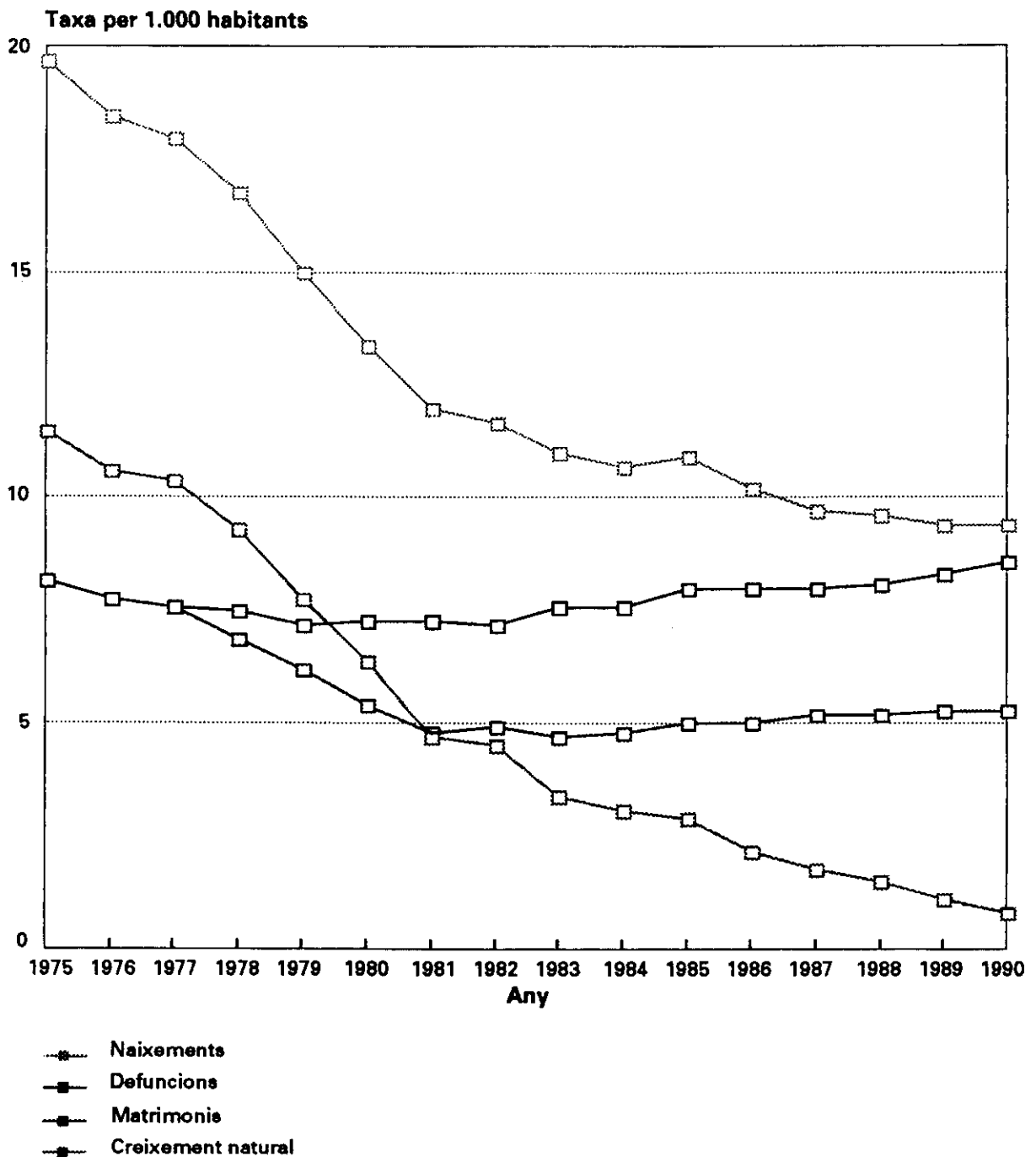
Aquestes transformacions es produeixen en un context de desinstitucionalització de la família, participació femenina en el món laboral i canvis de valors culturals que fan difícil preveure l'evolució futura de la fecunditat. La crisi econòmica viscuda en els anys 1977-1986 sembla que afavorí la retracció de la natalitat, però la posterior recuperació econòmica no n'ha afavorit la recuperació. Semblen uns altres, doncs, els factors que haurien de portar a una recuperació de la fecunditat catalana, similar a la que experimenten actualment els països escandinaus. A Catalunya, com en els països llatins veïns, els índexs de fecunditat mostren encara una tendència persistent a la baixa i uns nivells mai assolits pels països nòrdics.

L'aturada espectacular de la fecunditat té el seu reflex en la davallada de les taxes brutes de natalitat, que cauen del 19,7 per mil habitants de 1975 al 9,4 de 1990. Aquest descens de la natalitat ja no ve seguit, per altra part, per la disminució de la mortalitat, com s'ha esdevingut en els altres moments del segle. Les taxes brutes de mortalitat creixen en els darrers anys i amenacen de fer nul el creixement natural de la població.

Les taxes brutes de mortalitat assoleixen els seus mínims entre 1979-1982, amb 7,2 defuncions per mil habitants, i després experimenten un creixement continuat fins al 8,4 de 1990. Aquesta tendència és previsible que continuï en els anys vinents perquè l'estructura general de la població s'ha envellit i perquè l'esperança de vida actual de la població, per damunt dels 80 anys ja no té gaire marge de creixement. D'aquesta manera la corba de creixement de la taxa bruta de mortalitat es troba tendencialment amb la de la natalitat en el primer quinquenni dels anys 1990, moment en el qual el creixement natural de la població catalana esdevé nul per a passar tot seguit a xifres negatives.

Aquestes perspectives pessimistes per al creixement demogràfic hauran de veure's contrarestades, en tot cas, per la recuperació de la natalitat. Aquesta pot arribar a unes xifres importants si es té en compte que durant els anys 1990 arriba a la seva edat més fèrtil un contingent demogràfic molt gruixut, el dels nascuts en el període 1960-1975. Només de mantenir-se la fecunditat actual, que difícilment pot ser ja més baixa, el nombre de naixements ha d'augmentar de manera immediata entre un 15% i un 20%.

Evolució dels principals paràmetres demogràfics, 1975-1990

Font: Centre d'Estudis Demogràfics: "La població de Catalunya, 1975-1986", DGPAT, 1992.

4. Les aportacions immigratòries base del creixement poblacional

Vista l'escassa renovació natural de la població autòctona des del segle XIX, és lògic buscar en la immigració la font principal del creixement global de la població catalana. A mitjan segle XIX el feble creixement poblacional es deu al creixement natural de la població i Catalunya apareix encara amb uns saldos migratoris negatius, que es corresponen amb l'emigració de catalans cap a les Amèriques. En els anys 1880 la immigració superarà l'emigració, i aquesta serà una constant de la demografia catalana.

Des de l'últim decenni del segle XIX serà la immigració la que alimentarà la part substancial del creixement demogràfic català. Els saldos migratoris van netament per davant del creixement natural en totes les fases expansives de la població catalana. I fins i tot quan es produeix un creixement destacat de les xifres del creixement natural aquest es deu al rejuveniment demogràfic introduït per la immigració.

En els dos decennis finals del segle XIX es dona la primera onada immigratòria que aporta uns 80.000 immigrants, bàsicament valencians i aragonesos. Entre 1916 i 1930 la immigració dels murcians sumarà ja unes 525.000 persones, i entre 1951 i 1975 l'última gran onada donarà un saldo migratori total de 1.390.000 persones, fonamentalment andalusos.

La població catalana es veurà sensiblement alterada per aquestes immigracions que es corresponen en general a persones joves arribades a l'edat de treballar. Un 47,9% del saldo migratori del quinquenni 1971-1975, significatiu de la immigració del gran període de creixement demogràfic català, corresponia al grup de 20 a 34 anys, mentre que el conjunt dels qui no arribaven als 35 anys representaven un 85,5% del saldo migratori del període. Els efectes rejuvenidors d'aquest tipus d'immigració sobre l'estructura d'edats i els comportaments socials que se'n desprenen són evidents.

Saldos migratoris per edats, 1976-1991 grups quinquennals

Edat	1976-1980		1981-1986		1986-1991	
	Absoluts	Probabilitat de migrar(*)	Absoluts	Probabilitat de migrar(*)	Absolut	Probabilitat de migrar(*)
5-9	1.274	0,50	-14.212	-5,26	4.715	2,07
10-14	8.625	3,59	-6.026	-2,45	5.345	2,11
15-19	14.424	6,38	-3.910	-1,60	5.129	2,12
20-24	11.890	5,57	-5.267	-2,26	2.343	1,00
25-29	-7.382	-3,32	-9.799	-4,48	4.239	1,91
30-34	-5.698	-2,85	-12.273	-5,64	1.742	0,84
35-39	-6.410	-3,60	-6.072	-3,42	2.430	1,19
40-44	-2.275	-1,14	-6.884	-3,97	1.035	0,56
45-49	-4.808	-2,47	-2.405	-1,23	531	0,33
50-54	-2.495	-1,39	-2.618	-1,39	-1.099	-0,60
55-59	1.137	0,96	-559	-0,33	-571	-0,33
60-64	2.932	2,34	516	0,39	1.700	1,08
65-69	3.695	3,36	166	0,14	1.764	1,48
70-74	2.792	3,26	685	0,71	4.520	4,53

(*): Tant per mil.

Font: Pujadas, I. i Mendizàbal, E. (1989): La població de Catalunya 1975-1986 (DGPAT) i Centre d'Estudis Demogràfics (1992).

Passat el període 1960-1975 de gran creixement demogràfic, es produeixen canvis importants en els corrents migratoris de Catalunya amb l'exterior. La immigració deixa d'alimentar el creixement demogràfic català i apareix el fenomen invers d'emigració cap a l'exterior. En el quinquenni 1981-1986, que es correspon amb moments de crisi econòmica, el saldo migratori esdevé negatiu per a Catalunya per primer cop des de l'any 1870; es perderen en total 95.140 efectius. En realitat aquesta emigració, que es correspon generalment amb el retorn d'antics immigrants cap als seus llocs d'origen, havia començat ja en el quinquenni anterior. Tal com mostren els saldos migratoris per grups d'edat, en el quinquenni 1975-1981 el saldo migratori era ja negatiu per als grups de població més adulta, i només l'arribada de població més jove salvava el balanç final positiu del quinquenni.

En el quinquenni més recent, 1986-1991, la represa econòmica ha portat a un saldo migratori positiu; però les quantitats són més aviat baixes, 35.022 habitants. En les actuals circumstàncies econòmiques es fa difícil pensar que Catalunya pugui continuar atraient, com en el passat, habitants de la resta de l'estat espanyol. Els subsidis i la política regional fan que l'emigració de les potencials reserves de mà d'obra sigui nul i, per altra part, la demografia espanyola es troba acarada en conjunt a l'envelliment i la recessió demogràfiques.

A imatge del que s'esdevé de fa un temps en els països veïns de l'Europa occidental, les necessitats de mà d'obra que pugui generar el creixement econòmic català o, simplement, la realització de determinats tipus de feines es nodreixen avui dia de mà d'obra procedent del tercer món. Aquesta mà d'obra, que no sempre opera en condicions regularitzades o legalitzades, no queda reflectida en els censos o padrons poblacionals i tampoc ha estat quantificada de manera clara. La població procedent de països del tercer món, en particular del Magrib i l'Àfrica occidental, que actualment resideix a Catalunya giraria entorn els 100.000 habitants. En l'evolució futura d'aquest tipus d'immigració, completament imprevisible, no s'ha de descartar el potencial dels països de l'ex-Europa de l'Est oberts al món occidental.

5. L'envelliment demogràfic

La prolongació de l'esperança de vida en néixer i la davallada de la fecunditat han transformat l'estructura d'edats catalana, a la imatge de la resta dels països occidentals. A mitjan segle XIX la piràmide d'edats de la població presenta una base molt eixamplada que es correspon amb uns contingents de població jove molt nodrits. Entorn el 34% de la població no arriba als 15 anys, mentre que el contingent de més de 65 anys situat al capdamunt de la piràmide resulta molt petit, entorn el 4% (gràfic). Al cap de 130 anys la situació ha evolucionat notablement i l'estructura per edats agafa un perfil més quadrangular que piramidal. La base de la piràmide d'edats de 1991 es troba particularment soscavada per la davallada de la natalitat dels darrers anys, de manera que el grup de població de menys de 15 anys suma tot just un 18% del total poblacional. En l'altre extrem, la població de més de 65 ha experimentat un augment espectacular sumant un 14% del total poblacional.

La proporció assolida per la població més jove supera actualment les xifres baixíssimes de la mateixa postguerra, amb la diferència, però, que actualment no hi ha esdeveniments catastròfics que les justifiquin. Les repercussions de la Guerra Civil estableixen una profunda clivella en la piràmide d'edats catalana, però passades aquestes repercussions l'estructura d'edats segueix la seva tendència secular, molt semblant a la de la resta de les societats occidentals. La població jove recupera els anys 1970 les proporcions dels anys 1930, però caurà tot seguit sobretot a partir de 1975. En el cas de la població de més de 65 anys el seu creixement no nota, per altra part, els efectes de la guerra i presenta un ritme continuat.

L'evolució dels països occidentals en els darrers anys, a més a més, presenta com un fet inevitable per als propers decennis l'envelliment encara més accentuat de la població. Actualment la població que ha arribat als 65 anys representa un 13,2% en el conjunt de la Comunitat; però en algunes regions italianes, belgues o alemanes arriba al 17%, i podria situar-se els propers anys en un 25%.

L'envelliment general de la societat implica, per altra part, uns canvis ben destacats. D'una banda, l'elevat nombre de vells fa trontollar tot el sistema de la seguretat social i la jubilació establerts per les Administracions occidentals. Per una altra banda, la presència d'un sector important de població vaguerosa amb un cert poder adquisitiu anima unes activitats econòmiques particulars. I l'envelliment social crea al mateix temps noves necessitats de serveis i incideix en el comportament general de la societat.

6. Components del creixement comarcal secular

L'evolució de les magnituds demogràfiques en el conjunt de Catalunya no recull la diversitat de situacions que es donen en el seu interior. El creixement demogràfic s'ha localitzat en àrees determinades del territori, que són també les que acostumen a presentar una estructura

social més rejuvenida i una major aptitud al creixement. El procés industrialitzador porta aparellat un procés urbanitzador que es constitueix en agent destacat d'aquestes diferències territorials.

Una tercera part de la població catalana, un 32%, vivia l'any 1860 en municipis de més de 5.000 habitants, els que es poden considerar com a àrees de tipus més urbà. Un altre 22% vivia, per la seva banda, a les àrees que es poden considerar més ruralitzades, els municipis que no arribaven als 1.000 habitants. Al cap de 130 anys, l'empadronament de 1991 donava una realitat ben diferent, el 87% de la població viu en municipis de més de 5.000 habitants i no arriba a un 4% la població que viu en municipis de menys de 1.000 habitants. I encara s'hauria d'afegir que la meitat de la població catalana viu avui dia en municipis de més de 100.000 habitants.

El repartiment territorial del creixement demogràfic català és el reflex d'un procés urbanitzador espectacular i presenta unes condicions fortament urbanes, que es reflecteixen també en el poblament i en les condicions de vida generals de la població. La vida econòmica i social del país reposa sobre una sòlida estructura de ciutats mitjanes i grans, que són les que han capitalitzat el creixement secular. I la dinàmica econòmica i social d'aquests centres també resulta determinant per al desenvolupament i creixement demogràfic del seu entorn, fet reflectit en la dinàmica comarcal.

Les comarques que més han crescut demogràficament són les situades en l'àmbit metropolità de Barcelona. En xifres absolutes el municipi de Barcelona, que passa dels 239.259 habitants de 1860 als 1.754.714 de 1975, és el que més creix: mentre que els creixements relativament més importants es produeixen en municipis del seu entorn, Sant Adrià de Besòs, Santa Coloma de Gramenet, l'Hospitalet de Llobregat, Castelldefels i Cornellà, per aquest mateix ordre, amb taxes anuals superior al 3,5% en el període 1860-1975.

L'origen d'aquestes diferències territorials s'ha de buscar en la intensitat dels moviments migratoris, que porten la població de l'Estat espanyol i de les comarques rurals de Catalunya cap a les ciutats principals del Principat. L'emigració enregistrada per les comarques interiors de Catalunya és conti-

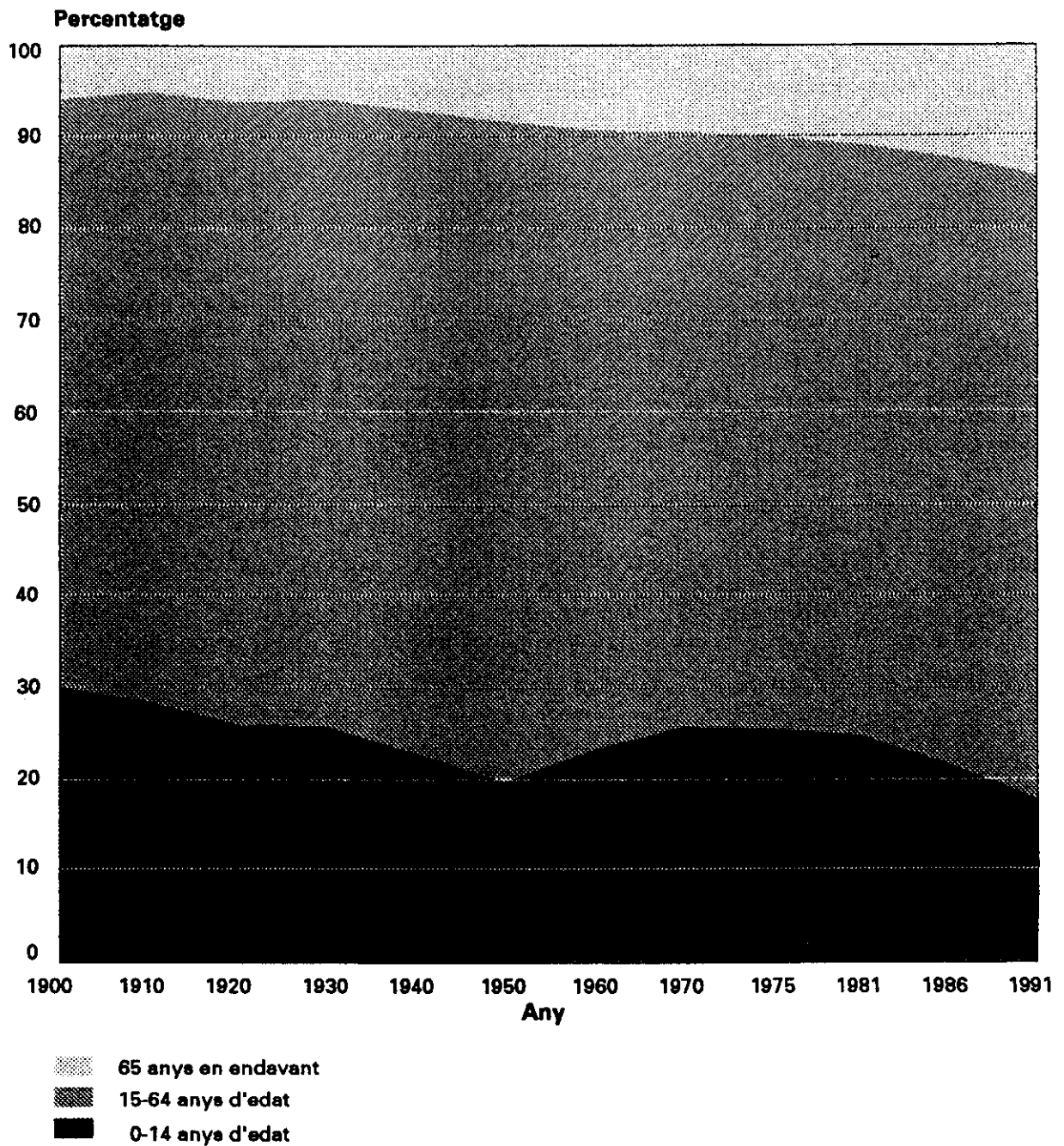
nua a partir de mitjan segle XIX. Aquesta emigració interior adquireix un relleu important en el període 1920-1930, que en alguns casos es prolonga amb l'emigració de la Guerra Civil, i assoleix les seves proporcions més elevades en els anys 1960-1975.

Moviment natural i migratori a les comarques catalanes. Percentatge

Comarca	1975	Població 1981	1986	Creixement de la població			
				Natural		Migratori	
				75-81	81-86	75-81	81-86
Alt Camp	31.112	32.788	33.804	2,37	0,74	3,02	2,36
Alt Empordà	77.601	80.790	85.398	3,56	1,55	0,55	4,16
Alt Penedès	60.484	64.894	67.005	3,27	2,08	4,02	1,18
Alt Urgell	18.760	19.335	18.865	1,40	0,65	1,67	-3,08
Alta Ribagorça	4.505	4.549	3.626	0,89	0,90	0,09	-21,19
Anoia	72.839	78.201	79.594	3,40	1,45	3,96	0,33
Bages	148.437	150.657	150.421	3,24	1,26	-1,75	-1,41
Baix Camp	107.186	118.189	123.745	5,15	2,48	5,12	2,22
Baix Ebre	62.453	62.554	64.452	1,82	0,79	-1,66	2,24
Baix Empordà	76.736	81.990	83.911	3,53	1,44	3,32	0,90
Baix Llobregat	511.922	573.461	583.354	7,72	3,75	4,31	-2,03
Baix Penedès	27.170	29.722	33.211	5,72	2,72	3,67	9,02
Barcelonès	2.412.613	2.454.491	2.376.600	4,11	1,13	-2,38	-4,30
Berguedà	42.961	41.630	40.677	1,65	0,16	-4,75	-2,45
Cerdanya	12.470	12.041	12.200	2,85	0,98	-6,29	0,34
Conca de Barberà	18.719	18.268	18.404	0,32	-0,61	-2,72	1,36
Garraf	62.945	69.084	71.816	5,20	2,89	4,55	1,07
Garrigues	20.809	20.569	20.214	-0,02	-1,01	-1,61	-0,23
Garrotxa	44.491	45.245	45.368	1,65	-0,06	0,04	0,33
Gironès	107.076	115.832	122.350	5,64	2,55	2,54	3,08
Maresme	231.190	253.527	269.502	4,77	3,05	4,90	3,25
Montsià	51.875	52.971	54.027	2,55	0,98	-0,44	1,02
Noguera	36.256	36.051	35.847	1,13	0,39	-1,70	-0,96
Osona	107.866	115.000	115.258	4,58	2,43	2,04	-2,21
Pallars Jussà	14.908	14.219	13.817	-0,97	-1,18	-3,65	-1,65
Pallars Sobirà	6.115	5.450	5.464	-1,88	-2,35	-8,99	2,61
Pla d'Urgell	28.573	28.806	28.675	2,57	0,57	-1,75	-1,03
Pla de l'Estany	19.344	20.805	21.416	3,79	1,04	3,76	1,90
Priorat	11.068	10.431	10.051	-1,33	-2,14	-4,43	-1,51
Ribera d'Ebre	24.359	24.984	23.650	2,29	0,66	0,28	-6,00
Ripollès	29.713	29.620	28.314	1,16	-0,11	-1,47	-4,30
Segarra	17.553	17.380	17.104	0,76	-1,70	-1,75	0,11
Segrià	151.459	157.200	158.677	3,72	1,69	0,07	-0,75
Selva	76.197	82.606	91.238	4,51	2,52	3,90	7,93
Solsonès	11.656	10.911	10.796	2,42	0,58	-8,81	-1,63
Tarragonès	132.517	149.411	149.090	6,84	3,67	5,91	-3,88
Terra Alta	14.029	13.732	13.449	-0,67	-1,28	-1,45	-0,78
Urgell	29.564	29.893	29.964	0,83	0,27	0,28	-0,03
Val d'Aran	5.285	5.808	6.034	3,65	2,26	6,24	1,64
Vallès Occidental	545.422	598.324	620.786	6,54	3,65	3,16	0,11
Vallès Oriental	192.621	225.095	240.464	7,31	3,94	9,55	2,89
Catalunya	5.658.860	5.956.414	5.978.638	4,62	1,97	0,44	-1,60

Font: Centre d'Estudis Demogràfics, 1992.

Evolució de l'estructura per edats, 1900-1991

Font: A.Cabré, i.Pujadas. "La població" a La història econòmica de la Catalunya contemporània, 1991.

Pallars Sobirà, Pallars Jussà, Noguera, Priorat, Terra Alta, Garrigues, Urgell, Alt Urgell són les comarques que històricament experimenten uns saldos migratoris més negatius i persistents. A l'altre extrem, el Baix Llobregat és la comarca que proporcionalment més s'ha beneficiat de l'emigració, seguida per les altres comarques immediates de Barcelona, els dos Vallès i el Maresme. Gironès, Garraf i Bagès i, modernament, el Tarragonès i el Baix Penedès experimenten uns saldos migratoris proporcionalment destacats.

Les diferències del creixement natural també incideixen en les diferències territorials del creixement poblacional. Però això és degut en bona part als mateixos efectes de les migracions sobre les estructures d'edats comarcals, que fan que es rejuveneixin les àrees d'immigració i envelleixin les d'emigració. Les diferències del creixement natural comarcal són poc rellevants a principis de segle i s'accentuen força en els anys 1970, precisament quan es deixa notar l'efecte de les migracions.

Les comarques interiors d'emigració més forta, Pallars Sobirà i Jussà, Garrigues, Priorat i Terra Alta, passen a tenir un creixement natural negatiu a les primeries dels anys 1970. En l'extrem contrari, totes les comarques metropolitanes més el Tarragonés, Baix Camp i Osona tenen taxes anuals de creixement natural superiors al 10 per mil.

7. El creixement comarcal recent

Les concentracions metropolitanes i en el cas de Catalunya, Barcelona, capitalitzen en bona mesura el desenvolupament i l'atracció de les activitats més dinàmiques dels darrers anys. Però al mateix temps es dona una descentralització i aparició d'indústries o parts del procés productiu en altres àrees del país. El creixement demogràfic es desplaça a la perifèria metropolitana i, bàsicament, fora de l'àmbit metropolità.

El centre metropolità, el municipi de Barcelona, atura el seu creixement a la segona meitat dels anys 1970. Des d'aleshores la saturació constructiva, els canvis d'usos i l'esponjament del teixit urbà no han parat d'expulsar població del municipi de Barcelona i el seu continu urbà. Entre 1981-1991 es calcula que els municipis del Barcelonès disminueixen en 152.000 habitants, un 6,2% de la població de l'any de partida.

El beneficiari immediat de la pèrdua de població del continu urbà barceloní ha estat l'entorn metropolità, que centra el creixement demogràfic de tota la centúria. Entre els anys 1981 i 1991 els municipis de l'anomenada regió Metropolitana, exclos el Barcelonès, guanyen 175.000 habitants, que signifiquen una puja d'un 10% en relació a la població de 1981. El Maresme, el corredor Mollet-Sant Celoni, Sant Cugat-Cerdanyola, els municipis interiors del Baix Llobregat i l'entorn de Sant Pere de Ribes concentren la part substancial del creixement.

A la segona meitat dels anys 1980 es produeix encara un fenomen nou, i és que el creixement demogràfic comença a desplaçar-se cap a fora de l'àmbit metropolità. Presa en conjunt, la regió Metropolitana guanya 34.895 habitants, que signifiquen un creixement d'un 0,8%, mentre el conjunt de Catalunya creixia en un 1,35% en el mateix període. Aquesta diferència tradueix un transvasament de població des de la regió metropolitana cap a la resta de Catalunya entre 1986-1991.

Dins la Catalunya no metropolitana l'augment de la població es localitza a les comarques gironines, la Selva, el Gironès i el Baix i l'Alt Empordà, i algunes comarques tarragonines, Baix Penedès, Tarragonès i Baix Camp. Es constata una concentració del creixement demogràfic a les comarques litorals, mentre que les comarques interiors mantenen la seva tendència estable. Només alguns municipis de l'àrea central i més urbanitzada de la regió de Lleida tenen creixements clarament positius.

Població comarcal. 1981-1991

Comarca	Població 1991	Creixement total (%)		Creixement 86/91	
		81/86	86/91	Natural	Migratori
Alt Camp	34.016	3,0	0,6	-0,31	0,93
Alt Empordà	90.755	5,7	6,2	0,85	5,42
Alt Penedès	69.863	3,2	4,2	0,22	4,04
Alt Urgell	19.010	-2,4	0,7	-1,36	2,13
Alta Ribagorça	4.514	-20,2	-3,0	-0,17	-2,92
Anoia	82.450	1,7	3,5	1,07	2,52
Bages	152.177	-0,1	1,1	-0,19	1,35
Baix Camp	131.599	4,7	6,3	1,31	5,04
Baix Ebre	64.645	3,0	0,3	-0,63	0,93
Baix Empordà	89.930	2,3	7,1	0,71	6,46
Baix Llobregat	610.192	1,7	4,6	2,32	2,28
Baix Penedès	38.080	11,7	14,6	1,39	13,27
Barcelonès	2.302.137	-3,1	-3,1	-0,02	-3,12
Berguedà	38.965	-2,2	-4,2	-1,35	-2,86
Cerdanya	12.396	1,3	1,6	0,05	1,56
Conca de Barberà	18.001	0,7	-2,1	-1,43	-0,76
Garraf	76.915	3,9	7,1	1,08	6,02
Garrigues	19.429	-1,2	-3,8	-2,34	-1,55
Garrotxa	46.060	0,2	1,5	-0,81	2,34
Gironès	125.875	5,6	2,8	1,30	1,58
Maresme	293.103	6,3	8,7	1,98	6,78
Montsià	54.307	1,9	0,5	-0,40	0,92
Noguera	34.782	-0,5	-2,9	-1,13	-1,84
Osona	117.442	0,2	1,8	0,81	1,08
Pallars Jussà	12.860	-2,8	-6,9	-3,27	-3,66
Pallars Sobirà	5.418	0,2	-0,8	-1,94	1,10
Pla d'Urgell	28.802	-0,4	0,4	-0,01	0,45
Pla de l'Estany	21.072	2,9	-1,6	0,60	-2,21
Priorat	9.475	-3,6	-5,7	-2,69	-3,04
Ribera d'Ebre	23.055	-5,3	-2,5	-0,87	-1,64
Ripollès	27.167	-4,4	-4,0	-1,37	-2,68
Segarra	17.040	-1,5	-0,3	-1,29	0,92
Segrià	162.904	0,9	2,6	0,57	2,09
Selva	98.255	10,4	7,6	1,83	5,86
Solsonès	10.792	-1,0	0,0	0,40	-0,44
Tarragonès	155.881	-0,2	4,5	2,22	-2,34
Terra Alta	12.945	-2,0	-3,7	-1,95	-1,80
Urgell	29.789	0,2	-0,5	-1,00	0,41
Val d'Aran	6.184	3,8	2,4	1,57	0,91
Vallès Occidental	649.699	3,7	4,6	2,22	2,43
Vallès Oriental	262.513	6,8	9,1	2,19	6,98
Catalunya	6.059.494	0,3	1,3	0,77	0,59

Font: IEC, 1992.

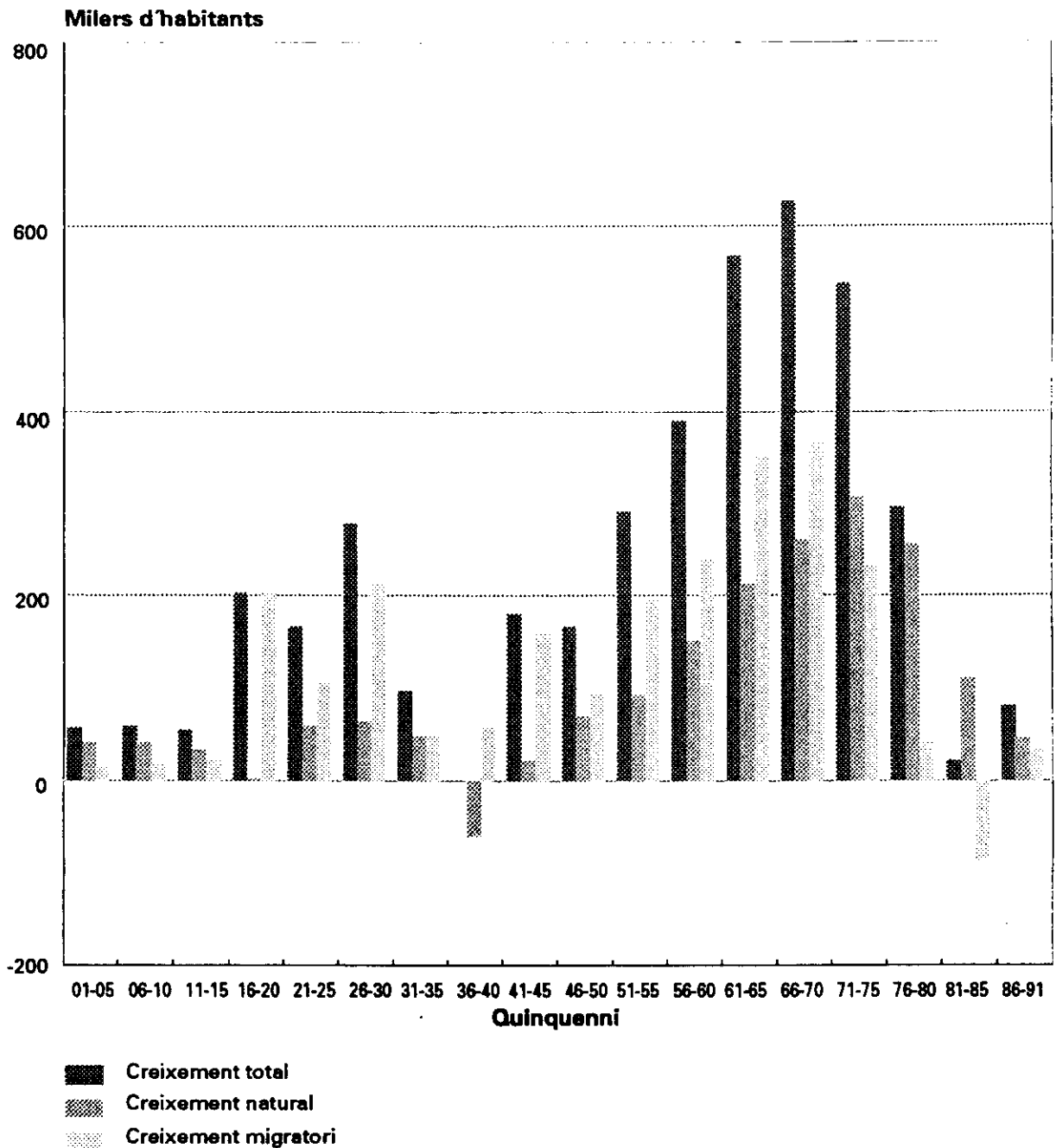
El creixement demogràfic general respon bàsicament a l'aportació migratòria. Així, el creixement de la segona i tercera corona metropolitana i, sobretot, el del litoral és el resultat de saldos migratoris superiors al 2% (1986-1991). El Maresme és la comarca amb un major saldo migratori positiu en termes

absoluts, 18.267 habitants (1986-1991), seguit pel Vallès Oriental i l'Occidental; mentre que les comarques amb un creixement migratori relatiu superior són el Baix Penedès, seguit pel Baix Camp, el Vallès Oriental, el Maresme i Garraf. Cal notar que les comarques metropolitanes (que són les que tenen la població més jove) tenen els creixements naturals més positius de Catalunya i en algunes com el Baix Llobregat i el Vallès Occidental les aportacions naturals s'equiparen amb les migratòries.

A les comarques interiors l'envelliment i l'escassa dinàmica demogràfica fan que el creixement natural prengui una dimensió negativa generalitzada, i passi poc a poc, a convertir-se en el principal motiu de la recessió demogràfica. El Pallars Jussà, seguit pel Priorat i les Garrigues (1986-1991) són les comarques amb un creixement natural relatiu més baix. Aquestes mateixes comarques amb una demografia natural més recessiva experimenten, en tot cas, saldos migratoris també negatius i al seu costat apareixen també altres comarques com el Baix Ebre, l'Alta Ribagorça, el Ripollès i, en particular, el Barcelonès que alimenta el creixement migratori de les comarques veïnes.

Components del creixement demogràfic de Catalunya 1900-1991

Xifres absolutes quinquennals

Font: Centre d'Estudis Demogràfics, "La població de Catalunya, 1975-1986", DGPAT, 1991.

8. L'envelliment generalitzat de la població comarcal

La dinàmica demogràfica incideix de manera directa en l'estructura d'edats de la població, al mateix temps que aquesta condiona la primera. Recessió i envelliment demogràfic van aparellats i les comarques que apareixen com a més recessives són també les que presenten una major proporció de vells i una menor proporció de joves, fet contrari al que s'esdevé a les comarques més dinàmiques. La situació de l'estructura d'edats és, amb tot, important d'examinar-la per ella mateixa, pel que significa no solament per al creixement demogràfic, sinó també per la incidència que té en la dinàmica econòmica i social de cada indret.

A l'acabament de l'intens període de creixement econòmic i demogràfic, 1970-1975, l'estructura d'edats comarcal apareix molt diferenciada entre les comarques joves d'industrialització i les comarques agràries velles de despoblament. En un extrem, el Baix Llobregat comptava el 1975 amb un 31,3% de població menor de 15 anys, i un 6,3% de població de més de 64. En l'altre extrem la Terra Alta tenia un 17,6% de joves i una proporció encara inferior de vells, 16,9%.

En els darrers 15 anys les diferències s'han fet, s'hi cap, més grans, tot i l'existència d'un procés d'envelliment generalitzat.

Com a comarca més rejuvenida o menys envellida continua apareixent el Baix Llobregat, amb un 20,4% de joves i un 9,8% de vells. Mentre com a més envellida figura ara el Pallars Sobirà amb un 13% de joves i un 24% de vells. La població de més de 64 anys representa la quarta part de la població a les comarques pirinenques i a les comarques interiors meridionals, que han estat les més afectades pel despoblament. En aquestes comarques l'envelliment té unes dimensions encara més importants si es deixen de banda els petits centres comarcals on encara roman un cert nombre de joves. En tot cas, la població jove de totes aquestes comarques amb problemes es manté molt per sota de la quantitat de població vella, desproporció que tendeix a accentuar-se.

És a les comarques metropolitanes i les immediates de l'anomenada 4a corona, com també les comarques del litoral nord on es presenten a hores d'ara una proporció de joves superior a la població jubilada. I només les comarques de l'entorn metropolità immediat, Baix Llobregat i els dos Vallès, presenten encara un nombre de joves que dobla la població anciana. En l'àrea central del Barcelonès, la fugida de població resident provoca, en canvi, un

fenomen accelerat d'envelliment, de manera que el nombre de vells i joves actualment s'equipara.

Estructura per edats. 1975-1991. Percentatge

Comarca	1975		1991	
	Joves	Vells	Joves	Vells
Alt Camp	22,49	15,50	18,16	17,71
Alt Empordà	23,22	13,97	18,31	16,02
Alt Penedès	24,67	12,23	18,19	15,87
Alt Urgell	21,17	14,01	15,48	19,29
Alta Ribagorça	23,37	9,17	14,83	18,13
Anoia	26,61	10,34	19,55	14,64
Bages	23,34	11,85	17,09	16,79
Baix Camp	26,82	11,26	19,81	13,67
Baix Ebre	22,80	14,59	17,69	18,17
Baix Empordà	24,76	13,56	18,42	15,30
Baix Llobregat	31,33	6,34	20,35	9,77
Baix Penedès	28,30	9,85	19,80	13,10
Barcelonès	24,02	10,48	15,62	15,56
Berguedà	18,85	13,88	15,24	20,62
Cerdanya	22,84	10,78	17,49	16,73
Conca de Barberà	23,34	15,91	16,08	22,23
Garraf	26,68	9,20	19,02	13,47
Garrigues	19,18	17,68	14,64	23,46
Garrotxa	19,68	13,18	15,56	19,74
Gironès	26,47	10,72	19,88	14,26
Maresme	28,01	9,32	19,97	12,31
Montsià	22,25	14,85	17,84	17,98
Noguera	21,46	14,54	15,61	20,86
Osona	24,87	10,40	18,22	15,24
Pallars Jussà	19,71	17,99	13,28	26,30
Pallars Sobirà	17,23	16,86	12,99	23,96
Pla d'Urgell	23,63	12,65	16,81	19,04
Pla de l'Estany	23,84	11,94	18,25	16,56
Priorat	18,40	20,37	13,85	25,95
Ribera d'Ebre	20,32	16,22	17,48	20,94
Ripollès	20,17	12,31	15,12	19,85
Segarra	19,49	15,20	15,92	20,71
Segrià	25,45	11,00	18,22	15,48
Selva	26,28	9,65	19,21	13,05
Solsonès	23,18	12,60	16,69	17,84
Tarragonès	28,87	9,06	20,56	11,98
Terra Alta	17,56	16,95	14,59	23,63
Urgell	20,80	16,11	15,98	20,30
Val d'Aran	22,90	11,41	19,40	14,44
Vallès Occidental	29,26	7,75	20,17	11,15
Vallès Oriental	29,05	7,82	20,39	11,02
Catalunya	25,59	10,23	17,83	14,30

Joves: De 0 a 14 anys
 Adults: De 15 a 64 anys
 Vells: Més de 65 anys

Font: Centre d'Estudis Demogràfics (1992).

Capítol 4

La distribució territorial de la població

1. L'evolució de la població comarcal entre 1950 i 1991

1.1. El període 1950-1960

Amb l'inici del desenvolupament econòmic, que trencà amb l'aïllament i les penúries de la postguerra, es consolida un creixement demogràfic de notable fortalesa per a la globalitat de Catalunya, que passa de 3,24 milions d'habitants en 1950 a 3,92 milions deu anys després; aquest increment de més de 680.000 habitants suposa una taxa decennal del +21,16%, equivalent a l'1,9% anual acumulatiu.

Aquest marcat increment demogràfic no té, però, un repartiment homogeni arreu. D'una part, 26 comarques presenten un creixement positiu; aquestes són totes les litorals i pre-litorals amb les úniques excepcions d'Alt Camp i Baix Ebre, les tres comarques -Anoia, Bages i Osona- centrades a l'entorn de les respectives planes intermèdies, quatre comarques de muntanya -Berguedà, Cerdanya, Pallars Jussà i Ripollès- i dues comarques interiors, la Noguera i Segrià; la seva població l'any 1960 -3,65 milions d'habitants-, suposa el 93% de la total i el 102% (més de 700.000 habitants) del creixement final registrat entre 1950 i 1960.

Dins d'aquestes comarques, és el Barcelonès la que pren un paper protagonista: creix gairebé de 400.000 habitants, ja que passa de prop d'1,45 milions a 1,84 milions d'habitants; això suposa un 27% de taxa decennal o un 2,4% anual acumulatiu. Ultra el Barcelonès hi ha cinc comarques més amb creixement fort, superior a la desviació estàndard positiva (24,1% decennal), entre els anys de referència: tres d'immediates -Baix Llobregat, Vallès Occidental i Vallès Oriental- i dues un xic més allunyades -Bages i Garraf-; el conjunt d'aquestes cinc comarques acull entre 1950 i 1960 uns 200.000 habitants i arriba al voltant dels 680.000 habitants, el que representa el 30% de l'increment total i una taxa mitjana del 44% decennal.

Les altres vint comarques han assentat en conjunt 100.000 habitants més entre 1950 i 1960 i ha arribat a una població d'1,13 milions d'habitants -prop del 30% de la total-; les taxes són més o menys elevades segons les comarques, essent superiors a la mitjana de Catalunya (8,3% decennal) en deu d'elles.

D'una altra part, 12 comarques -Alt Camp, Alt Urgell, Baix Ebre, Conca de Barberà, les Garrigues, Pallars Sobirà, Priorat, Segarra, Solsonès, Terra Alta, Urgell i Val d'Aran- tenen un creixement negatiu; des de 1950 a 1960 perden més de 16.000 habitants, el -2,4% del creixement final registrat entre els anys

de referència. D'aquestes comarques, nou decreixen moderadament, però tres, Conca de Barberà, Segarra i Terra Alta, registren pèrdues notables, de 16.586 habitants en conjunt, amb taxes decennals per sota la desviació estàndard negativa (-7,4% decennal).

1.2. El període 1960-1970

En aquest decenni, Catalunya -globalment considerada- creix enormement puix que passa de 3,92 milions a 5,10 milions d'habitants; això suposa un increment d'1,18 milions d'habitants i una taxa decennal del 30,1%, el 2,7% anual acumulatiu.

El repartiment d'aquest creixement és encara menys homogeni que en el decenni anterior. D'una banda, 23 comarques experimenten un creixement positiu; són totes les litorals i pre-litorals, el Segrià, les tres planes intermèdies -Anoia, Bages i Osona- i la Cerdanya, les quals, havent assentat el 102% del creixement demogràfic del decenni (1,2 milions d'habitants) assoleixen una població conjunta de 4,76 milions d'habitants, el 93% de la total de Catalunya.

Cinc comarques d'aquestes se situen per sobre la desviació estàndard positiva (45,6% decennal) i poden considerar-se motores i receptores del creixement poblacional; són les quatre que envolten el Barcelonès -Baix Llobregat, Maresme, Vallès Occidental i Vallès Oriental- i el Tarragonès; en conjunt passen de tenir 0,7 milions d'habitants, el 18% de la població catalana en 1960, a 1,2 milions, el 24%, en 1970, és a dir, han assentat prop de 540.000 habitants -el 46% del creixement total- amb una taxa mitjana del 76% decennal.

En valor absolut, però, és el Barcelonès la comarca capdavantera puix en el decenni de referència incrementa la seva població de prop de mig milió d'habitants, el que suposa el 40% del creixement total, amb una taxa del 26% decennal.

De les disset comarques amb creixement positiu que resten, onze el tenen per sobre la mitjana de Catalunya, que és del 30,5% decennal, i sis -Alt Camp, Bages, Baix Ebre, Cerdanya, Garrotxa i Montsià- per sota.

D'una altra banda, 15 comarques -totes elles de l'interior del país- presenten un creixement negatiu; en conjunt tenen una població d'uns 340.000 habitants en 1970, el que significa haver-ne perdut 26.500 durant el decenni i un -2,2% del creixement total.

D'entre aquestes, onze perden població de forma moderada, entre el zero i la desviació estàndard negativa (-14% decennal), però quatre comarques presenten fortes pèrdues, per sota la desviació estàndard negativa; aquestes són el Pallars Jussà, Pallars Sobirà, Priorat i Val d'Aran.

1.3. El període 1970-1981

Al llarg d'aquests anys Catalunya, globalment considerada, continua creixent molt i passa de 5,10 milions a 5,95 milions d'habitants, amb un increment de 850.000 habitants.

De tota manera, el creixement no és uniforme al llarg del període de referència per causa de les crisis del petroli de 1973 i 1979 i el canvi polític iniciat a mitjan dècada; així, es pot constatar que de 1971 a 1976 hi ha un increment de 522.000 habitants, el que suposa una taxa mitjana del 2% anual, mentre que de 1976 a 1981 l'increment és de 296.000 habitants, equivalent a una taxa mitjana anual de l'1%; és a dir, que tot i ser important, l'augment de població es redueix a la meitat.

El repartiment del creixement, un cop més, no és uniforme i presenta diferències encara més marcades.

D'una part, 24 comarques assoleixen un creixement positiu; són les mateixes del període anterior sense la Cerdanya i afegint-hi Alt Urgell i Val d'Aran, i en conjunt experimenten un increment d'uns 870.000 habitants, el 102% del creixement total, i assoleixen una població que equival al 95% de la total de Catalunya.

Sis comarques dins d'aquestes presenten taxes de creixement superiors a la desviació estàndard positiva (28% decennal) i es constitueixen en els veritables motors del creixement poblacional: són les cinc del període immediatament anterior -Baix Llobregat, Maresme, Tarragonès, Vallès Occidental i Vallès Oriental- més el Baix Penedès; en conjunt arriben en 1981 a 1,77 milions d'habitants, el que suposa el 30% de la població catalana, amb un increment en el període de referència de més de mig milió d'habitants, corresponent al 60% del creixement total i a una taxa del 40% decennal.

El Barcelonès, tot i alentir el seu creixement, encara allotja 196.000 habitants més, xifra equivalent al 23% de l'increment total, ja que passa de 2,3 milions a 2,5 milions d'habitants.

De les disset comarques que resten amb el creixement positiu, dotze el registren per sobre de la mitjana de Catalunya, que és del 9,9% decennal, mentre que altres sis, les mateixes del decenni anterior, tot i créixer, ho fan per sota d'aquesta mitjana.

D'una altra part, 14 comarques, totes interiors, experimenten un creixement negatiu i totalitzen -21.000 habitants, en conjunt, de 1970 a 1981; d'aquestes, onze sumen prop de -14.000 habitants i se situen per sobre la desviació estàndard negativa (-8,5% decennal), mentre que altres tres, Pallars Jussà, Pallars Sobirà i Priorat, tot i que el seu decrement poblacional té poc pes, atès que se situa al voltant dels -7.000 habitants, suposa una forta pèrdua relativa, amb taxes inferiors a la desviació estàndard negativa.

1.4. El període 1981-1991

Si hom pren les xifres provisionals del Cens de 1991, Catalunya, globalment considerada, presenta gairebé un creixement zero en aquest decenni, puix que l'increment és de 3.395 habitants, i això suposa una taxa mitjana del 0,06% decennal.

De tota manera, el repartiment territorial de la població resulta profundament modificat en relació amb els decennis anteriors.

D'una banda, 24 comarques tenen un creixement positiu; són les mateixes del període immediatament anterior sense Alt Urgell i Barcelonès, i afegint-hi la Cerdanya; l'increment n'és superior als 270.000 habitants. De les vint-i-quatre comarques esmentades, set mantenen un creixement positiu fort, amb taxes superiors a la desviació estàndard positiva (10,6% decennal), amb un increment que sobrepassa els 130.000 habitants. De les altres disset comarques amb creixement positiu, quinze se situen entre la desviació estàndard positiva i la mitjana de Catalunya (1,7% decennal) i les altres dues (Pla de l'Estany i Bages), per sota d'aquesta darrera.

D'una altra banda, 17 comarques presenten un creixement negatiu, cinc d'elles -Ribera d'Ebre, Ripollès, Priorat, Pallars Jussà i Alta Ribagorça-amb taxes inferiors a la desviació estàndard negativa (-7,2% decennal). Setze d'aquestes comarques perden 14.684 habitants, però és el Barcelonès la que ha capgirat la distribució territorial del creixement en perdre població per primera vegada, fins a 152.354 habitants al llarg del decenni, ja que passa de tenir 2,45 milions d'habitants en 1981 a 2,30 milions en 1991, el que representa una taxa del -6,2% decennal.

1.5. El repartiment poblacional comarcal actual des de la perspectiva 1950-1991

Bé que provisionals, les xifres del Cens de 1991, permeten de constatar la preponderància de la Regió Metropolitana que defineix la Llei 7/1987 i que coincideix amb la Regió I de la Divisió Territorial de 1936. Aquest àmbit, malgrat la pèrdua de més de 150.000 habitants per part del Barcelonès, engloba les comarques de major pes poblacional de Catalunya: una comarca amb més de dos milions d'habitants, dues amb més de 600.000 habitants i dues més amb població superior als 250.000 habitants.

En detall, el Barcelonès, amb 2,30 milions d'habitants, ha acollit més de 860.000 habitants des de 1950, el que representa una taxa mitjana decenal del 15%.

El Vallès Occidental, amb gairebé 650.000 habitants, ha incrementat la seva població en més de 480.000 habitants des de 1950.

El Baix Llobregat, amb una població que supera els 610.000 habitants, ha assentat més de 506.000 nous habitants des de 1950.

El Maresme ultrapassa els 290.000 habitants, després d'haver-ne acollit més de 191.000 des de 1950.

El Vallès Oriental, amb més de 262.000 habitants, ha acollit prop de 194.000 habitants des de 1950.

D'aquestes darreres quatre comarques, els dos Vallès han tingut taxes mitjanes decennals de l'ordre del 70%, la taxa del Maresme és de gairebé el 50% i el Baix Llobregat ha superat el 120% decenal; bé que el seu creixement s'alentit en el darrer decenni, Baix Llobregat, Maresme i Vallès Oriental continuen pertanyent al grup capdavanter tant en taxa com en valor absolut de l'increment demogràfic i, pel que fa al Vallès Occidental, si bé la seva darrera taxa decenal ha estat més baixa, del 8,5%, el seu creixement absolut representa més de 51.000 nous habitants.

Amb més de 100.000 habitants cadascuna es troben sis comarques, que són les següents:

El Tarragonès, amb 155.881 habitants, i la seva immediata el Baix Camp, amb 131.599, han crescut de més de 167.000 habitants des de 1950, a taxes

decennals mitjanes del 44% i el 27%; conjuntament arriben al pes d'algunes comarques de l'entorn metropolità barceloní i es troben envoltades de comarques amb demografia mitjana o petita.

El Segrià, amb 162.904 habitants després d'acollir-ne prop de 66.000 des de 1950 amb taxes mitjanes del 17% decennal; l'envolten comarques febles poblacionalment -de menys de 50.000 habitants- i amb taxes baixes o negatives.

El Gironès, amb 125.875 habitants, n'ha assentat més de 70.000 des de 1950 a taxes mitjanes decennals del 32%; està envoltada per comarques mitjanes poblacionalment les dotacions de les quals, afegides a la del Gironès, arriben a prop dels 400.000 habitants, xifra comparable a la de les comarques de l'entorn metropolità barceloní.

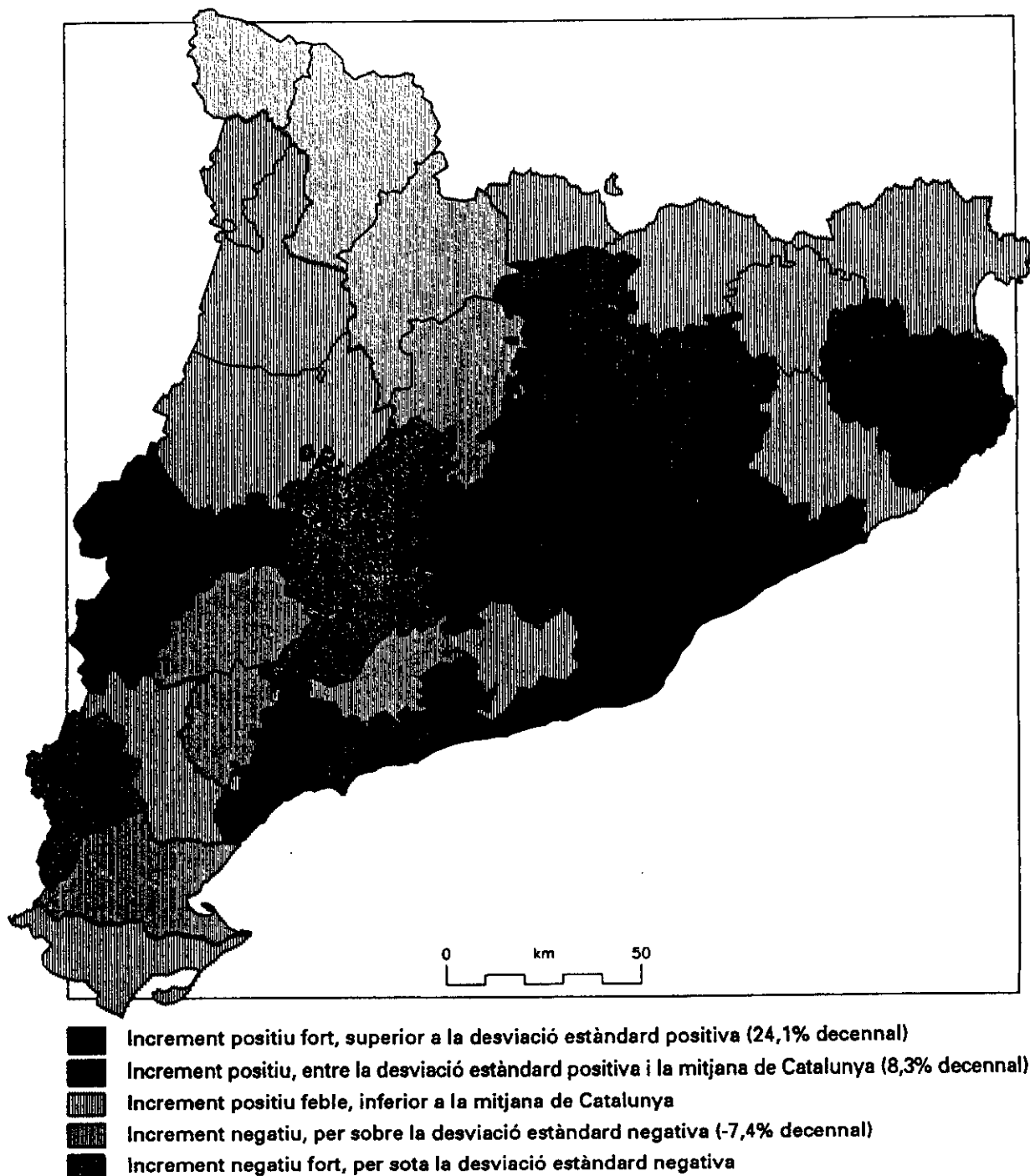
Osona, amb 117.442 habitants després d'acollir-ne més de 40.000 des de 1950 i el Bages, amb 152.177 habitants i un increment a la vora de 50.000 en el mateix període, formen -juntament amb l'Anoia, que si bé no pertany a aquest grup té 82.450 habitants, havent-ne crescut de més de 38.000 des de 1950- la primera línia interior de poblament que, considerada com una sola unitat, assoleix el pes de les comarques metropolitanes.

Entre 50.000 i 100.000 habitants hi ha vuit comarques, de les quals creixen molt Alt Empordà, Alt Penedès, Anoia, Baix Empordà, Garraf i la Selva, amb taxes mitjanes decennals entre l'11 i el 33%, mentre que Baix Ebre -que compta amb 64.645 habitants- i Montsià -amb 54.307 habitants- experimenten un creixement feble però positiu.

Entre 20.000 i 50.000 habitants hom pot individuar deu comarques amb processos demogràfics molt diferents, els extrems de les quals serien el Baix Penedès, que compta amb 38.080 habitants havent-ne acollit prop de 23.000 des de 1950, i la Ribera d'Ebre, amb 23.055 habitants després de perdre'n gairebé 3.000, bé que a taxes reduïdes, amb una mitjana de l'ordre del -3% decennal.

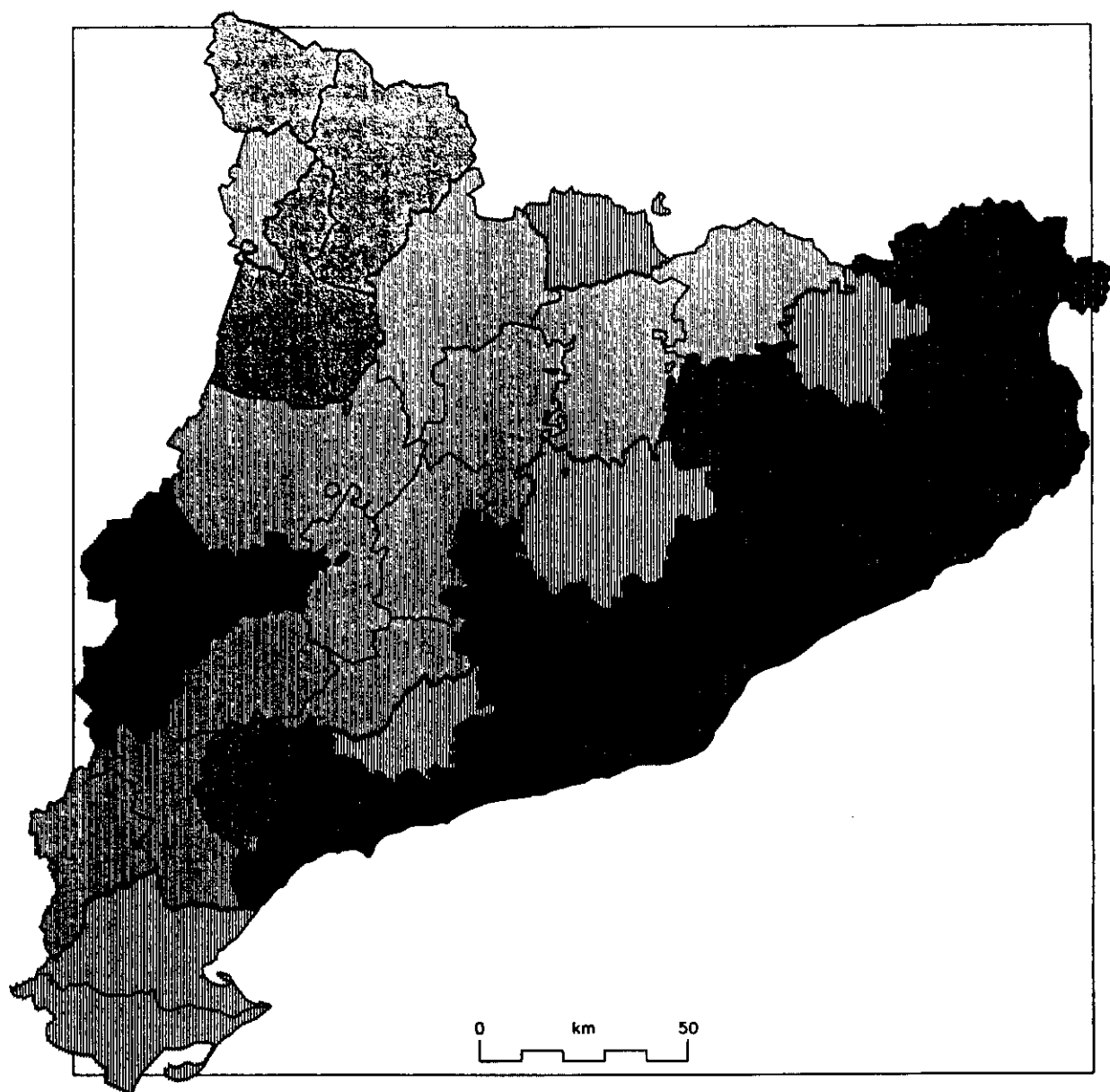
Amb menys de 20.000 habitants cadascuna hi ha dotze comarques, també amb vitalitat demogràfica diversa, amb contrastos evidents com els existents entre la Val d'Aran, que té 6.184 habitants després d'haver-ne acollit més de 1.600 amb una taxa decennal mitjana del 9%, per una banda, i les Garrigues -amb 19.429 habitants-, la Terra Alta -amb 12.945 habitants- o el Priorat -amb 9.475 habitants- que van perdent població de forma continuada amb taxes mitjanes que se situen entre el -5 i el -9% decennal.

Evolució de la població comarcal 1950-1960

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades censals.

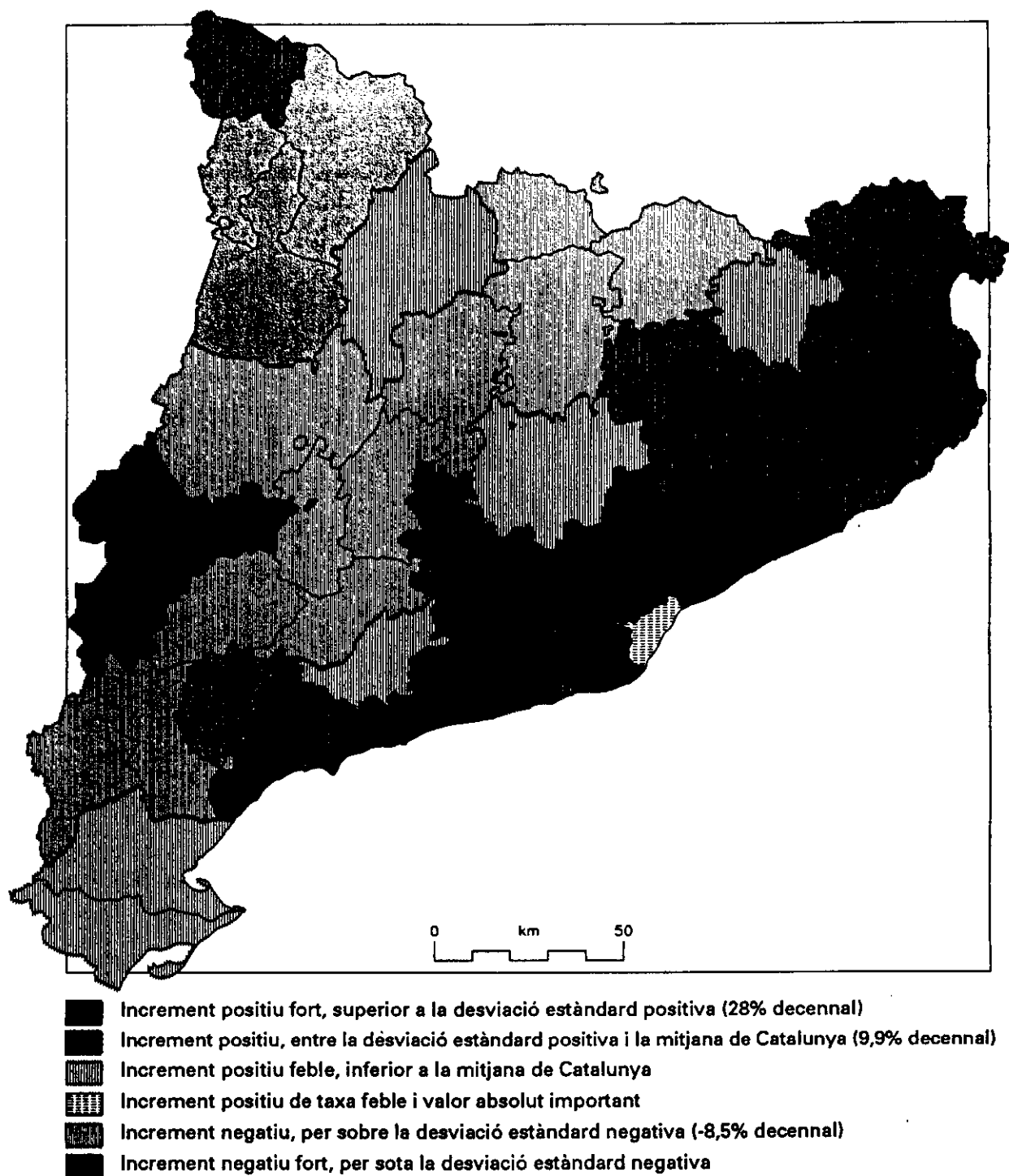
Evolució de la població comarcal 1960-1970

- Increment positiu fort, superior a la desviació estàndard positiva (45,6% decennal)
- Increment positiu, entre la desviació estàndard positiva i la mitjana de Catalunya (30,5% decennal)
- Increment positiu feble, inferior a la mitjana de Catalunya
- Increment negatiu, per sobre la desviació estàndard negativa (-14,9% decennal)
- Increment negatiu fort, per sota la desviació estàndard negativa

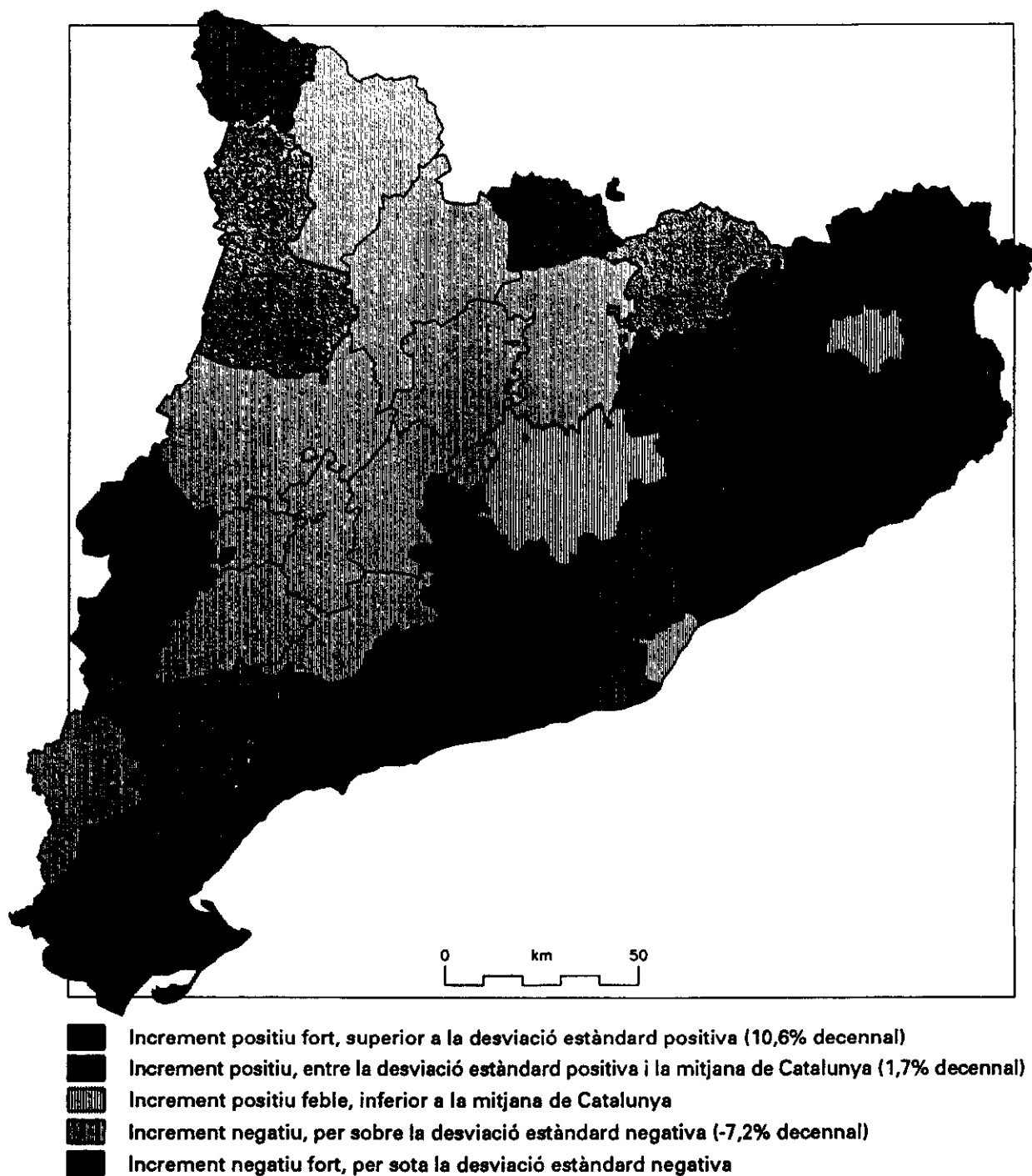
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades censals.

Evolució de la població comarcal 1970-1981

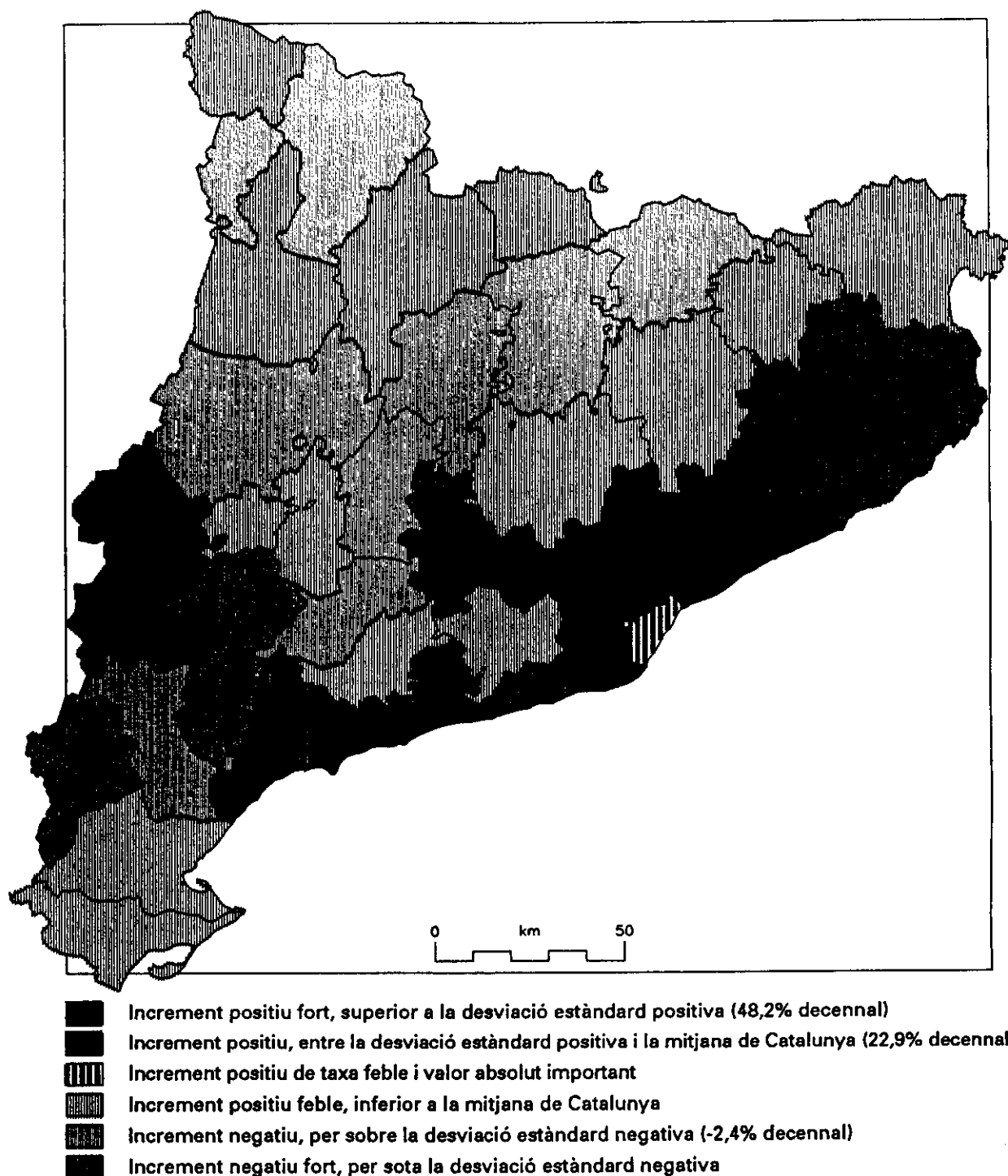
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades censals.

Evolució de la població comarcal 1981-1991

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades censals.

Evolució de la població comarcal 1950-1991

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades censals.

2. El creixement demogràfic i la evolució del marc econòmic comarcals durant el període de crisi 1975-1986

Els canvis en la ocupació són un indicador de gran utilitat per copsar quin és el marc econòmic en cada moment; durant el període 1975-1986 la crisi econòmica patida es posa de manifest amb la pèrdua del 14% dels llocs de treball de Catalunya -globalment considerada-, però, igual que el creixement demogràfic en el mateix període no ha estat uniforme a les diferents comarques, la evolució de la ocupació ha estat també diversa; la comparança comarca a comarca d'ambdues magnituds permet d'establir una correlació elevada i significativa -amb un valor de 0,74-, de la qual en resulten les tipologies que segueixen.

Així, vuit comarques han tingut alhora increments notables tant demogràfics -del 10 al 20% decennal- com, malgrat la crisi global, del nombre d'ocupats; d'aquestes, només una, el Vallès Oriental, pertany a la Regió Metropolitana definida per la Llei 7/1987 i que coincideix amb la Regió I de la Divisió Territorial de 1936; una altra es troba en el litoral meridional -el Baix Penedès-, i una tercera és una comarca de muntanya -la Val d'Aran-, mentre que el gruix del grup correspon a comarques situades al litoral i pre-litoral septentrional: Alt Empordà, Baix Empordà, Gironès, Pla de l'Estany i la Selva.

Unes altres vuit comarques han registrat al mateix temps increments forts de població i minves en el nombre d'ocupats, aquestes darreres, però, sense arribar a la mitjana de Catalunya; una d'elles és metropolitana -el Maresme-, dues més, Anoia i Osona, es troben a la Catalunya central i la majoria, en nombre de cinc, rauen al litoral i pre-litoral situat al sud de la Regió Metropolitana, algunes en contacte directe amb aquesta: Alt Camp, Alt Penedès, Baix Camp, Garraf i Tarragonès.

Amb creixement demogràfic més feble -al voltant o per sota del 5% decennal- i també amb pèrdues en el nombre d'ocupats per sota de la mitjana de Catalunya hi ha set comarques: dues se situen a les terres de l'Ebre -Baix Ebre i Montsià-, tres a la plana ponentina -Pla d'Urgell, Segrià i Urgell- i dues -Alt Urgell i Garrotxa- són de muntanya.

Amb estancament demogràfic i minva del nombre d'ocupats per sota de la mitjana de Catalunya hi ha una sola comarca, la Conca de Barberà.

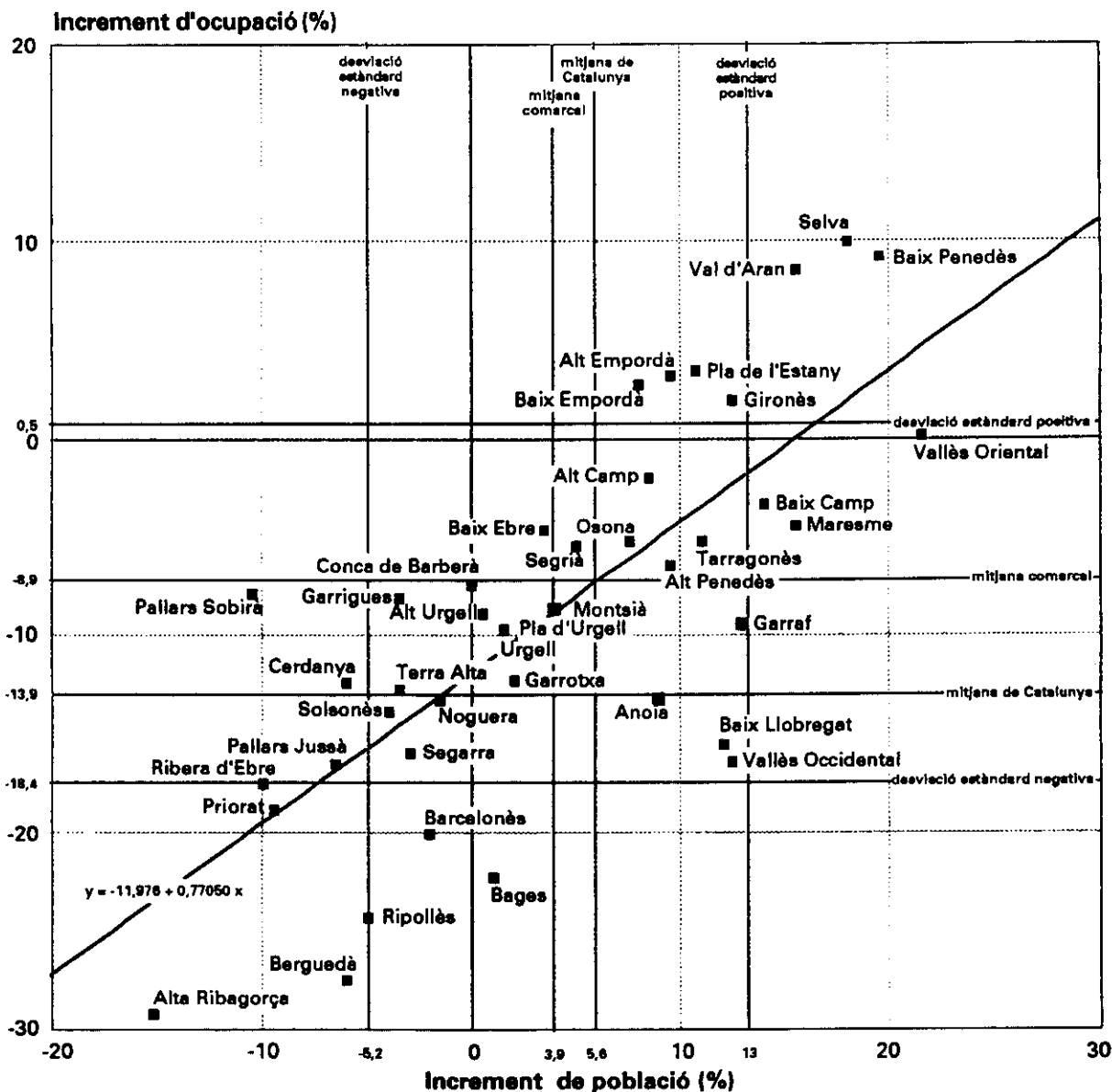
Dues comarques de la Regió Metropolitana -Baix Llobregat i Vallès Occidental-, que actuen d'alternatives immediates al Barcelonès, han tingut

creixements demogràfics elevats però amb decrements del nombre d'ocupats superiors a la mitjana de Catalunya.

Amb increment demogràfic feble -al voltant de l'1% decenal- i notable baixa en el seu nombre d'ocupats -un 22% decenal- hi ha una sola comarca, el Bages.

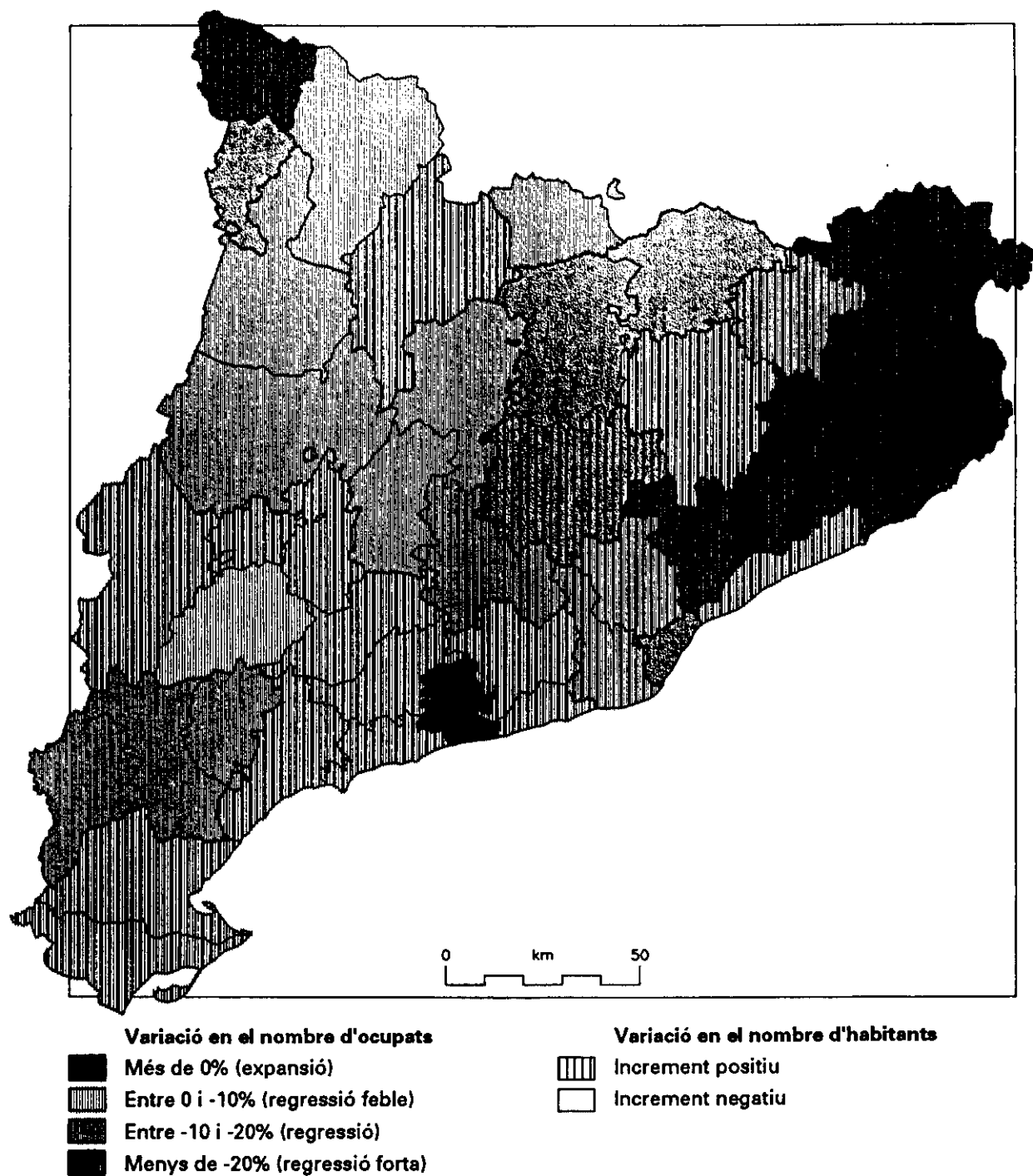
Finalment, catorze comarques força heterogènies han patit pèrdues tant demogràfiques com en la ocupació; aquestes són: una -el Barcelonès- localitzada a la Regió Metropolitana, tres -Priorat, Ribera d'Ebre i Terra Alta- a l'Ebre interior, unes altres tres -Garrigues, Noguera i Segarra- a la plana ponentina i el gruix del grup, en nombre de set -Alta Ribagorça, Berguedà, Cerdanya, Pallars Jussà, Pallars Sobirà, Ripollès i Solsonès- són comarques de muntanya.

Creixement demogràfic i ocupació comarcals 1975-1986

Font: Elaboració pròpia.

Variació de la ocupació i de la població comarcals 1975-1986

Font: Elaboració pròpia.

3. Evolució comarcal dels components vegetatiu i migratori del creixement, i situació de la fecunditat, del grau d'envelliment i del potencial de creixement

Per estudiar l'evolució comarcal dels diferents components demogràfics es disposa d'una explotació del cens de 1991 que permet conèixer l'evolució del creixement comarcal segons els components naturals o migratoris entre 1981 i 1991. Aquesta explotació ha actualitzat el grau d'envelliment i el potencial de creixement de cada una de les comarques, quedant per actualitzar la situació de la fecunditat.

Dintre de la Regió Metropolitana que defineix la Llei 7/1987 i que coincideix amb la Regió I de la Divisió Territorial de 1936, s'evidencien processos diferents entre les comarques que la integren.

Així, el Barcelonès presenta un creixement vegetatiu inferior a la mitjana de Catalunya, un saldo migratori negatiu i un índex sintètic de fecunditat també inferior -bé que lleugerament- a la mitjana de Catalunya, mentre que les altres quatre comarques tenen creixements naturals i índexs sintètics de fecunditat superiors als valors mitjans de Catalunya i saldos migratoris positius; entre elles destaquen el Vallès Oriental, amb un creixement natural del 2,19 en el quinquenni 1986-1991 i un 6,98 de creixement migratori, un dels més elevats de Catalunya o el Maresme amb un creixement natural de l'1,95 però un elevat creixement migratori (6,8 quinquennal).

Aquestes comarques eren, l'any 1991, més joves que la mitjana catalana amb el màxim al Baix Llobregat (2,08 joves per cada vell), amb l'excepció del Barcelonès que presenta ja 1 jove per cada vell. Quant al potencial de creixement, totes elles presenten una situació favorable excepte el Barcelonès, el qual es troba ja per sota del potencial de creixement de Catalunya.

Les comarques litorals i pre-litorals situades al nord de la Regió Metropolitana presenten, amb la sola excepció de la Garrotxa, un creixement vegetatiu similar a la mitjana catalana i un saldo migratori positiu, situat entre el 5% i el 12,5% decennal; l'índex sintètic de fecunditat és també superior a la mitjana de Catalunya menys en els casos de la Garrotxa i la Selva.

L'any 1991 la població jove sobre la població gran se situa amb un màxim a la comarca de la Selva de 1,5 joves per persona gran mentre que la resta està molt propera a la mitjana de Catalunya, excepte la Garrotxa que és la més

envellida. Quant el potencial de creixement, el més elevat de tot aquest grup és el del Gironès.

Les comarques litorals i pre-litorals situades al sud de la Regió Metropolitana que no són drenades per l'Ebre o els seus afluents tenen creixement natural positiu, amb un 2,2% quinquennal al Tarragonès o amb l'excepció de la Conca de Barberà, bé que amb un percentatge quinquennal negatiu (-1,43%).

Els saldos migratoris mostren una diversitat notable, amb un màxim del 13,2% quinquennal al Baix Penedès, que enregistra el primer creixement total més elevat de Catalunya.

Els índexs sintètics de fecunditat són relativament alts, superiors en tots els casos a la mitjana catalana; els màxims els assoleixen Tarragonès i Baix Camp, amb valors iguals o molt propers a 1,6.

Quant a la proporció d'edats, les comarques amb un potencial de joves més gran eren el Tarragonès, el Baix Penedès i el Baix Camp que són les que concentren els potencial de creixement més elevats.

A les terres de l'Ebre, es troben les comarques litorals del Baix Ebre i el Montsià amb uns creixements totals quinquennals baixos (0,3 i 0,5% respectivament). La comarca de la Ribera d'Ebre s'afegeix en aquest quinquenni a les de creixement negatiu (-2,4%) juntament amb el Priorat i la Terra Alta.

Els índexs sintètics de fecunditat són tots superiors a la mitjana de Catalunya, però les poblacions es troben envellides, especialment i de forma màxima al Priorat i Terra Alta (0,53 i 0,61 joves per cada vell, respectivament), que també presentaven mínims quant a potencial de creixement (0,54 i 0,59, respectivament).

A les comarques de la plana ponentina hi ha de tot pel que fa a creixemnt vegetatiu, des del Segrià, amb un 0,5% quinquennal -valor que es correspon sensiblement amb la mitjana-, fins a les Garrigues, que presenta l'únic creixement negatiu (-23,4% quinquennal), mentre que els saldos migratoris els concentra les Garrigues (-1,55%) en front del Segrià amb un saldo quinquennal del 2,09%, un dels més alts de la zona ponentina.

Els índexs sintètics de fecunditat eren propers a la mitjana bé perquè s'han mantingut -com és el cas del Segrià-, bé perquè havien millorat relativament

-com ara les Garrigues-; de tota manera, la fecunditat mínima corresponia a la Segarra, que presentava un índex d'1,25.

Totes aquestes comarques presentaven un envelliment important i uns potencials de creixement per sota la mitjana de Catalunya; fins i tot el Segrià, que era la comarca més dinàmica en diversos aspectes, registrava índexs baixos: 1,17 joves per cada vell i 0,85 de potencial de creixement.

A la Catalunya central, Anoia, Bages i Osona coincideixen a presentar creixements vegetatius positius, bé que per sota la mitjana de Catalunya; els saldos migratoris d'Anoia i Osona són també positius, però en aquest cas més importants, mentre que el Bages registra un creixement natural lleugerament negatiu (-0,19%) però un saldo migratori positiu (1,35%) la qual cosa li dona un creixement global de l'1,1% quinquennal.

Els índexs sintètics de fecunditat d'Anoia i Osona són sensiblement semblants a la mitjana de Catalunya, però el del Bages és prou baix (1,29).

L'envelliment era especialment significatiu a Osona i Anoia lleugerament per sobre la mitjana de Catalunya. Els potencials de creixement més elevats els concentra l'Anoia (1,02).

Les comarques de la muntanya central presenten creixements vegetatius febles al Berguedà (-1,35%) o al Ripollès (-1,37%) que queden fortament descompensats per l'emigració de la població d'aquestes comarques.

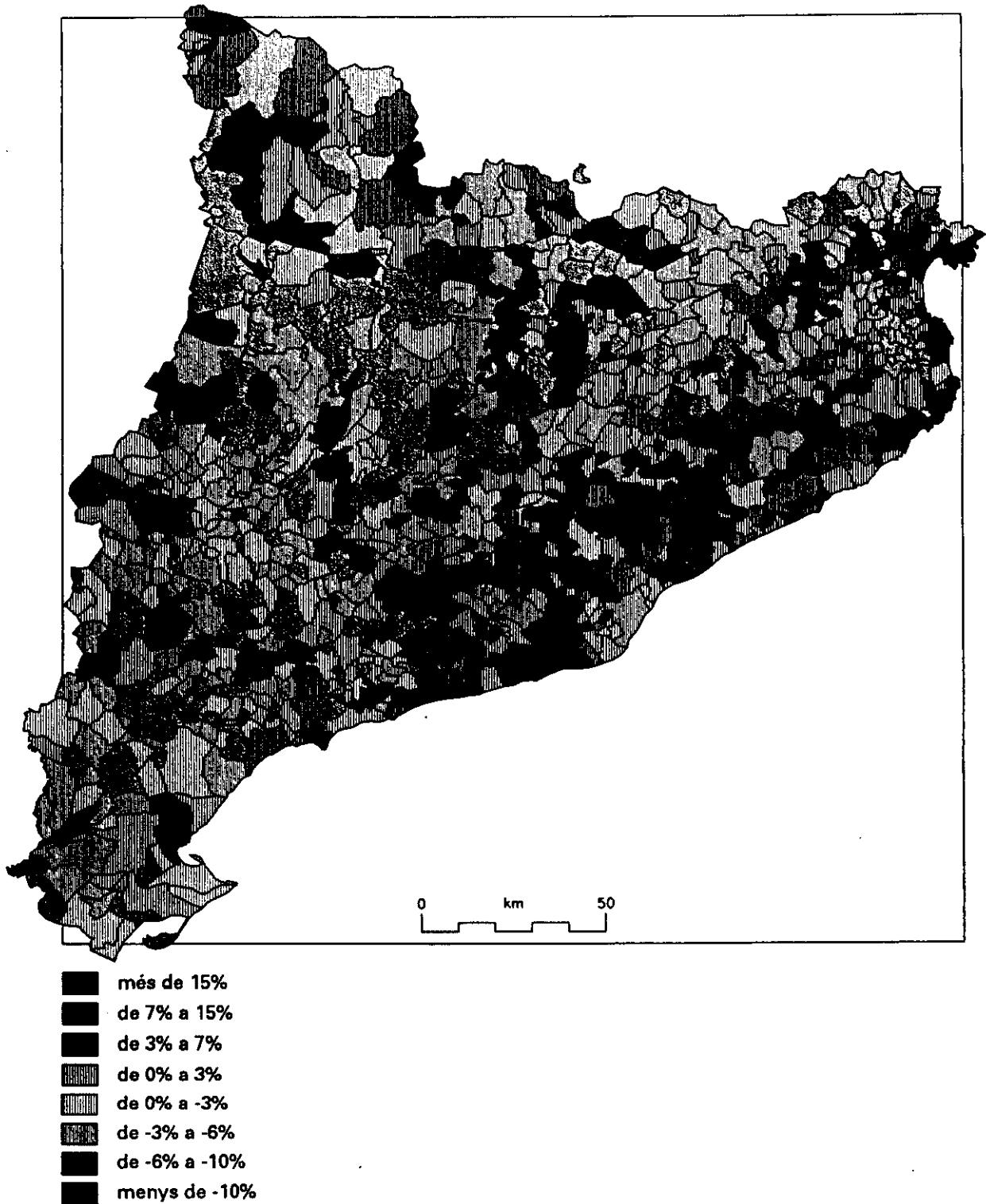
Aquestes comarques tenen índexs sintètics de fecunditat i de potencial de creixement baixos, amb poblacions envellides.

A la muntanya ponentina hi ha més diversitat, des de la Val d'Aran -que presenta un dels creixements més positius de les comarques de muntanya, amb el 1,57% quinquennal de creixement vegetatiu i un saldo migratori del 0,94% , que, sumats, produeixen un creixement total del 2,5% quinquennal- a l'Alta Ribagorça -que registra la pèrdua de població comarcal més gran, un -3,0% quinquennal, resultant d'un creixement vegetatiu lleugerament negatiu del 0,17% i un saldo migratori del -2,92% quinquennal, excepcionalment negatiu o l'Alt Urgell -amb creixement total molt feble (0,7% quinquennal), que resulta d'un creixement natural dèbil (-1,36% quinquennal) compensat per la inmigració (2,12% quinquennal)- i pels dos Pallars que presenten creixements vegetatius i saldos migratoris negatius (-3,27% i -3,66%

quinquennals, respectivament, el Pallars Jussà i -1,94% i -1,10% quinquennals, respectivament, el Pallars Sobirà).

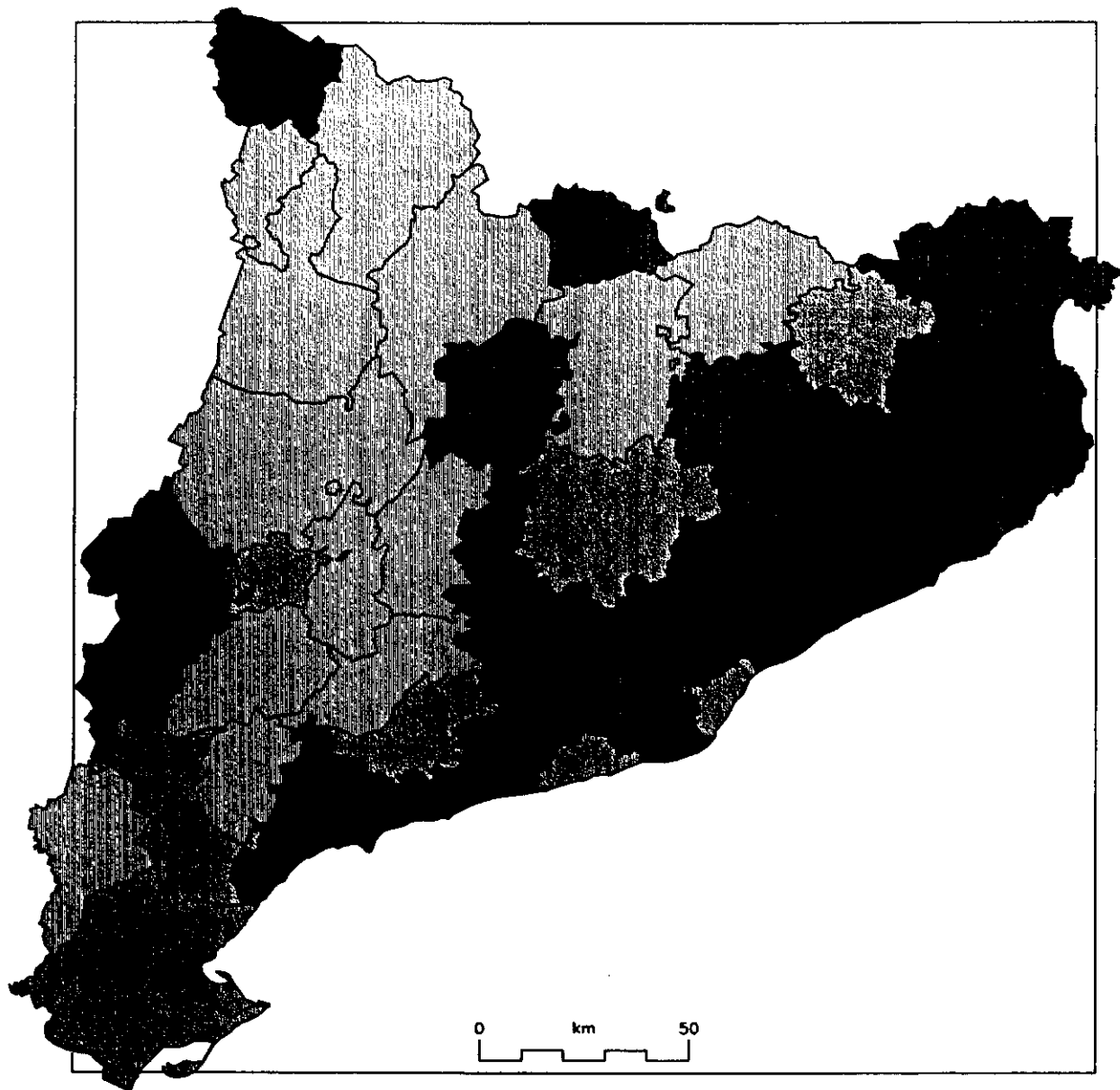
Quant a la fecunditat, totes aquestes comarques la tenen baixa, amb els índexs sintètics més baixos de tot Catalunya en els dos Pallars (1,13 el Jussà i 1,14 el Sobirà), que també registren els graus d'envelliment màxims (0,50 i 0,54 joves per cada persona gran, respectivament) i els índexs de potencial de creixement més baixos del Principat.

Creixement municipal 1986-1991

Font: Institut d'Estadística de Catalunya, Cens de Població 1991.

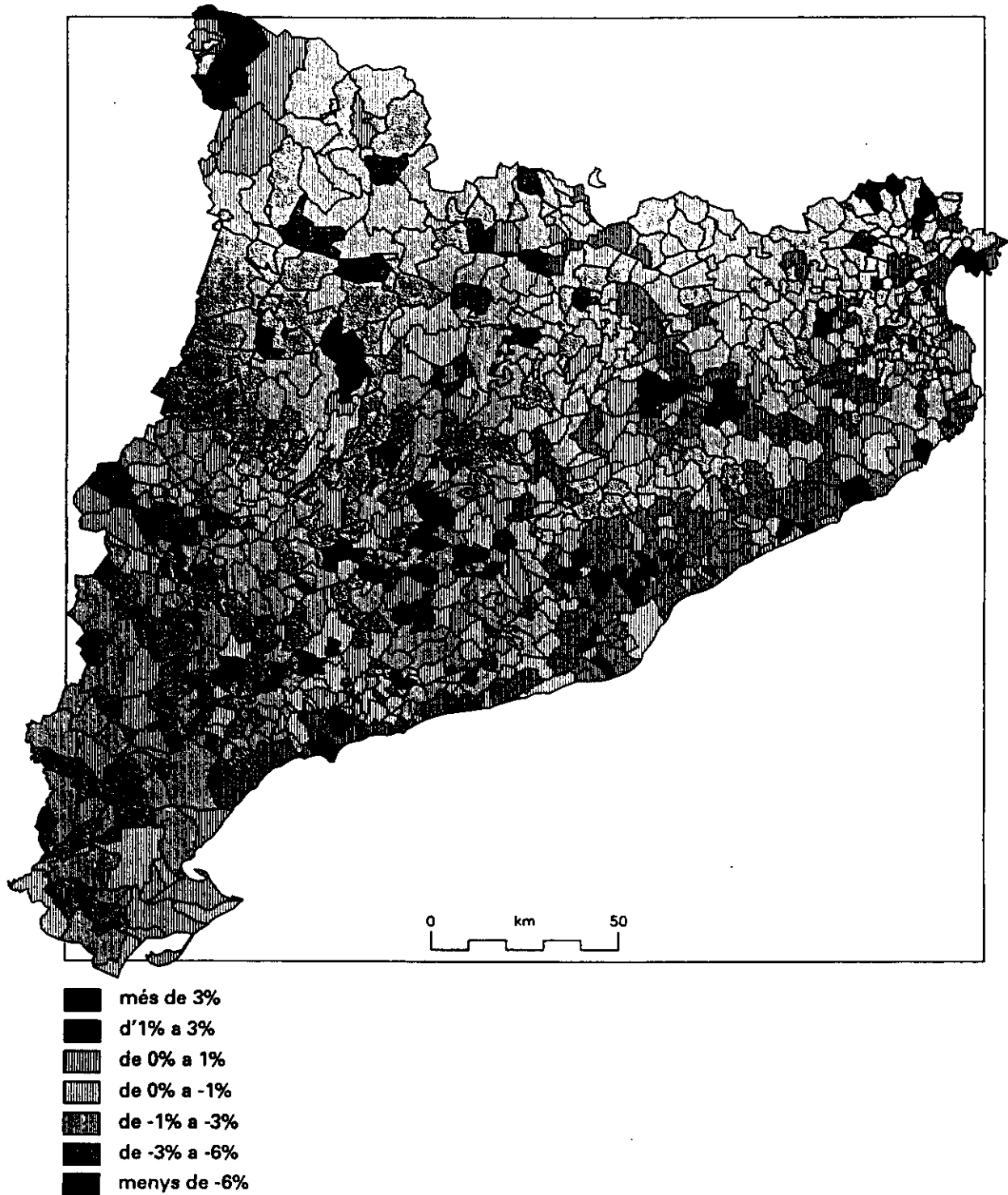
Creixement natural de la població comarcal 1986-1991

- Més d'1%
- Entre 0 i 1%
- Entre -1 i 0%
- Menys de -1 %

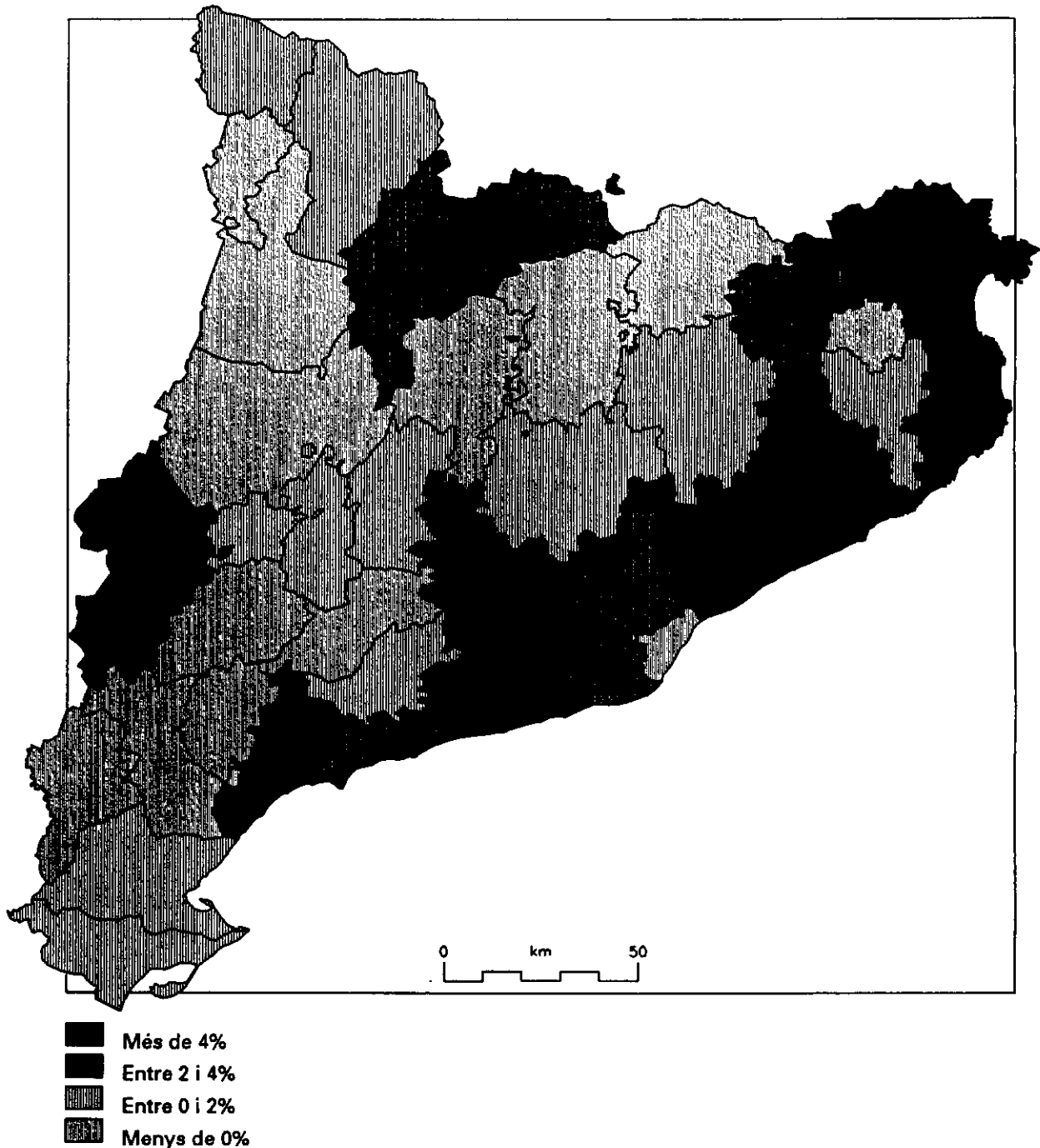
Font: Elaboració pròpia.

Creixement natural municipal 1986-1991

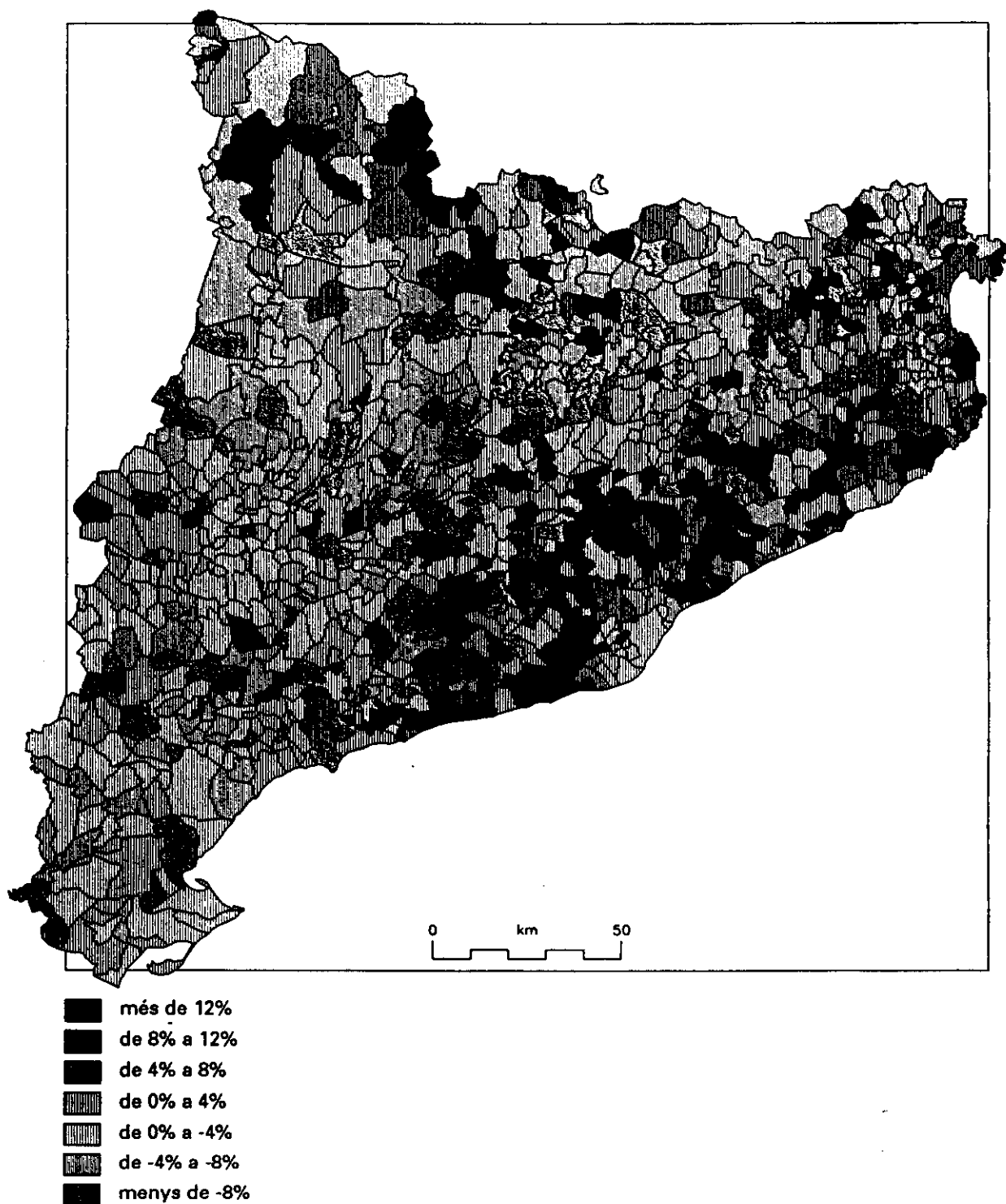
Font: Institut d'Estadística de Catalunya, Cens de Població 1991.

Saldo migratori comarcal 1986-1991

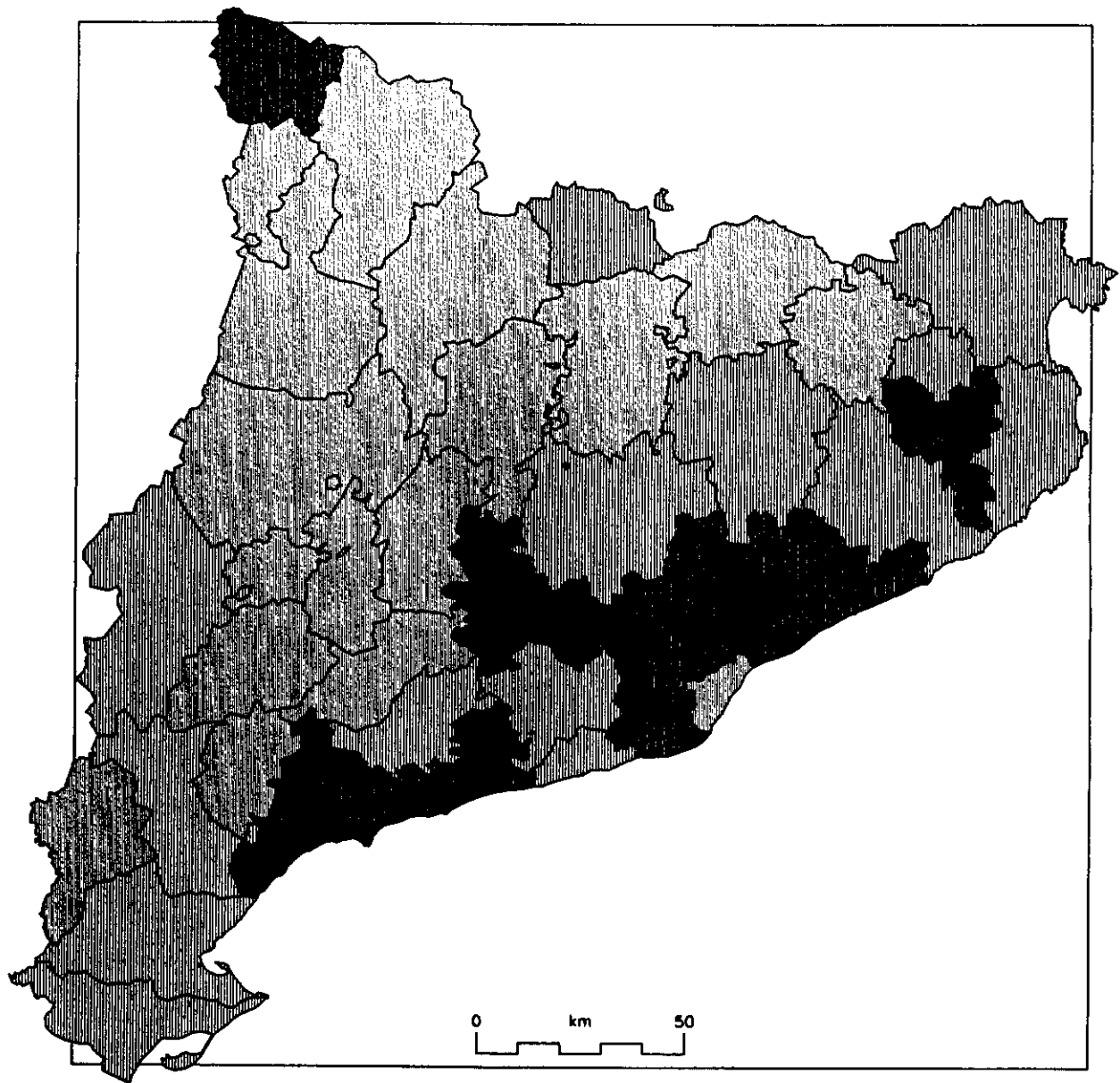
Font: Elaboració pròpia.

Creixement migratori municipal 1986-1991

Font: Institut d'Estadística de Catalunya, Cens de Població 1991.

Potencial de creixement 1991

- Més d'1
- Entre 0,79 i 1
- Menys de 0,79

Mitjana de Catalunya: 0,79

Font: Elaboració pròpia.

4. Els moviments migratoris a partir de les altes i baixes del padró per canvi de residència municipal

4.1. Migracions externes

L'any 1988, que és el primer del qual hi ha dades comarcalitzades perquè dels anteriors la desagregació màxima de què es disposa -i l'única registrada per l'INE- és la provincial, es trenca el signe emigratori de Catalunya vers la resta d'Espanya que s'havia iniciat en 1980, si bé segons els recomptes municipals el balanç global migratori negatiu ja s'hauria tornat positiu en l'any anterior, 1987.

Així, l'esmentat 1988, el moviment emigratori Catalunya-resta d'Espanya és de -24.131 habitants, mentre que l'immigratori resta d'Espanya-Catalunya és de +25.596, la qual cosa dóna un balanç positiu per a Catalunya de +1.465 habitants.

De tota manera, la Regió Metropolitana que defineix la Llei 7/1987 i que coincideix amb la Regió I de la Divisió Territorial de 1936, presenta un volum emigratori vers la resta d'Espanya (sense Catalunya) de -16.112 habitants i un d'immigratori des del mateix àmbit de +14.964, amb un balanç negatiu per a la Regió Metropolitana de -1.148 habitants; aquest té la causa principal en els corrents predominantment emigratoris des del Barcelonès, atès que aquesta comarca, que envia -9.232 habitants a la resta d'Espanya (sense Catalunya) i en rep +6.801, amb un balanç negatiu de -2.431 habitants, descompensa el conjunt de les altres quatre integrants de l'esmentada Regió Metropolitana que tenen un saldo final positiu immigratori amb origen a la resta d'Espanya (sense Catalunya) de +1.283 habitants.

Cal doncs cercar l'explicació del balanç global positiu per a Catalunya en els saldos positius d'altres comarques; en efecte, les comarques litorals i pre-litorals situades al nord de la Regió Metropolitana presenten un saldo immigratori positiu de +1.901 habitants, mentre que el de les situades al sud i que no pertanyen a la conca de l'Ebre és de +795 habitants.

Les altres comarques catalanes presenten, respecte de la resta d'Espanya (sense Catalunya), saldos migratoris ínfims, que en alguns casos són positius, com a les comarques de muntanya (+16 habitants), i en d'altres, negatius, com a les comarques de la plana ponentina (-33 habitants).

4.2. Migracions internes

Considerant Catalunya de forma global, del total de 85.384 canvis de residència registrats, 50.944 -el 60%- corresponen a altes intercomarcals, mentre que 34.440 -el 40%- són intracomarcals, és a dir, predominen els trasllats dintre de la mateixa comarca original de residència.

A les cinc comarques que integren la Regió Metropolitana, d'un total de 47.714 moviments, 25.166 -el 53%- són intercomarcals i 22.545 -el 47%- intracomarcals, la qual cosa palesa el lleuger major pes de l'intercanvi comarcal.

El flux emigratori des de la Regió Metropolitana vers la resta de Catalunya és de -10.072 habitants mentre que l'immigratori assoleix els +5.088; el saldo final respecte de les comarques metropolitanes és negatiu, amb -4.984 habitants.

Dins la Regió Metropolitana la major part dels canvis de residència ho són entre el Barcelonès i les altres comarques que la integren, amb un moviment emigratori des del Barcelonès de -18.100 habitants i un d'immigratori cap a aquesta comarca de +3.889, la qual cosa produeix un saldo final negatiu per al Barcelonès de -14.211 habitants; el desglossament comarcal d'aquests moviments, en relació al Barcelonès, és el següent:

- . amb el Baix Llobregat: $-6.063 + 1.695 = -4.368$ habitants
- . amb el Vallès Occidental: $-4.613 + 1.032 = -3.581$ habitants
- . amb el Maresme: $-4.100 + 757 = -3.343$ habitants
- . amb el Vallès Oriental: $-3.324 + 405 = -2.919$ habitants

Els moviments entre el Barcelonès i la resta de Catalunya (sense la Regió Metropolitana) reforcen l'evidència de l'actual caràcter obertament emissor d'aquesta comarca, puix que el flux emigratori vers la Catalunya no metropolitana arriba a -6.314 habitants, mentre que l'immigratori és de +2.487, amb una pèrdua final per al Barcelonès de -3.827 habitants.

D'aquests moviments, els més importants són els existents amb les comarques litorals i pre-litorals situades respectivament al nord i al sud (sense les terres de l'Ebre) de la Regió Metropolitana i així, amb les comarques septentrionals hi ha un flux emigratori des del Barcelonès de -1.874 habitants i un d'immigratori vers aquesta comarca de +549, amb un balanç emigratori negatiu per al Barcelonès de -1.325 habitants mentre que amb les comarques meridionals, els fluxos respecte del Barcelonès són l'emigratori de -2.554 habitants i

l'immigratori, de +795, la qual cosa produeix una pèrdua final per al Barcelonès que arriba als -1.759 habitants; desglossats, els moviments comarcals més importants respecte del Barcelonès són els següents:

. amb el Garraf:	-754 + 93 = -661 habitants
. amb la Selva:	-647 + 118 = -529 habitants
. amb el Baix Penedès:	-629 + 217 = -412 habitants
. amb el Tarragonès:	-451 + 201 = -250 habitants
. amb el Gironès:	-379 + 162 = -217 habitants
. amb l'Alt Penedès:	-307 + 86 = -221 habitants

A les sis comarques litorals i pre-litorals al nord de la Regió Metropolitana dominen els trasllats dins la mateixa comarca, preferentment vers la capital comarcal, puix que de 6.527 canvis de residència registrats, 2.202 -el 34%- són intercomarcals i 4.325 -el 66%- són intracomarcals.

Les set comarques litorals i pre-litorals situades al sud de la Regió Metropolitana presenten un predomini -bé que poc intens- de l'intercanvi comarcal, ja que de 5.051 canvis de residència, 2.632 -el 52%- són intercomarcals i 2.419 -el 48%-, intracomarcals.

A les terres de l'Ebre, l'atracció respectiva de les capitals de les cinc comarques -principalment- provoca la dominància dels moviments intracomarcals; en efecte, de 853 trasllats, 325 -el 38%- són intercomarcals, mentre que 528 -el 62%- són intracomarcals.

Les sis comarques de la Plana de Ponent presenten un domini, bé que feble, de l'atracció de les corresponents capitals comarcals, puix de 1.648 canvis de residència, 751 -el 46%- són intercomarcals i 897 -el 54%-, intracomarcals.

Les comarques d'Anoia, Bages i Osona, centrades respectivament al voltant de sengles planes intermèdies -la Conca d'Òdena, el Pla de Bages i la Plana de Vic- mostren una importància ínfima dels moviments fóra de la comarca original de residència, la qual cosa palesa l'actual dificultat de connexió entre elles; de 3.344 trasllats, només 194 -el 6%- són intercomarcals i, en canvi, 3.150 -el 94%- són intracomarcals.

A la muntanya predomina també, bé que en proporció no tan desequilibrada, la mobilitat intracomarcal, motivada per l'atracció de les respectives capitals de les nou comarques, de manera que de 948 moviments, 372 -el 39%- són intercomarcals i 576 -el 61%-, intracomarcals.

5. La concentració de població als municipis litorals

Catalunya presenta una concentració notable de la seva població en els municipis amb façana marítima: prop de la meitat (el 45,7%) de la seva població en menys de la quinzena part (tan sols el 7%) de la superfície total; aquesta corrua de municipis que s'estén al llarg dels 580 km de costa catalana gairebé ha quadruplicat els seus efectius demogràfics des de 1900 a 1991, passant de 768.577 habitants (el 39,1% del total) a 2.767.994 (el 45,7%); aquest creixement ha estat superior al que ha experimentat Catalunya considerada globalment -que triplica la seva població en el mateix període-, però se situa per sota de l'experimentat per la població urbana, que ha sextuplicat la seva xifra de 1900.

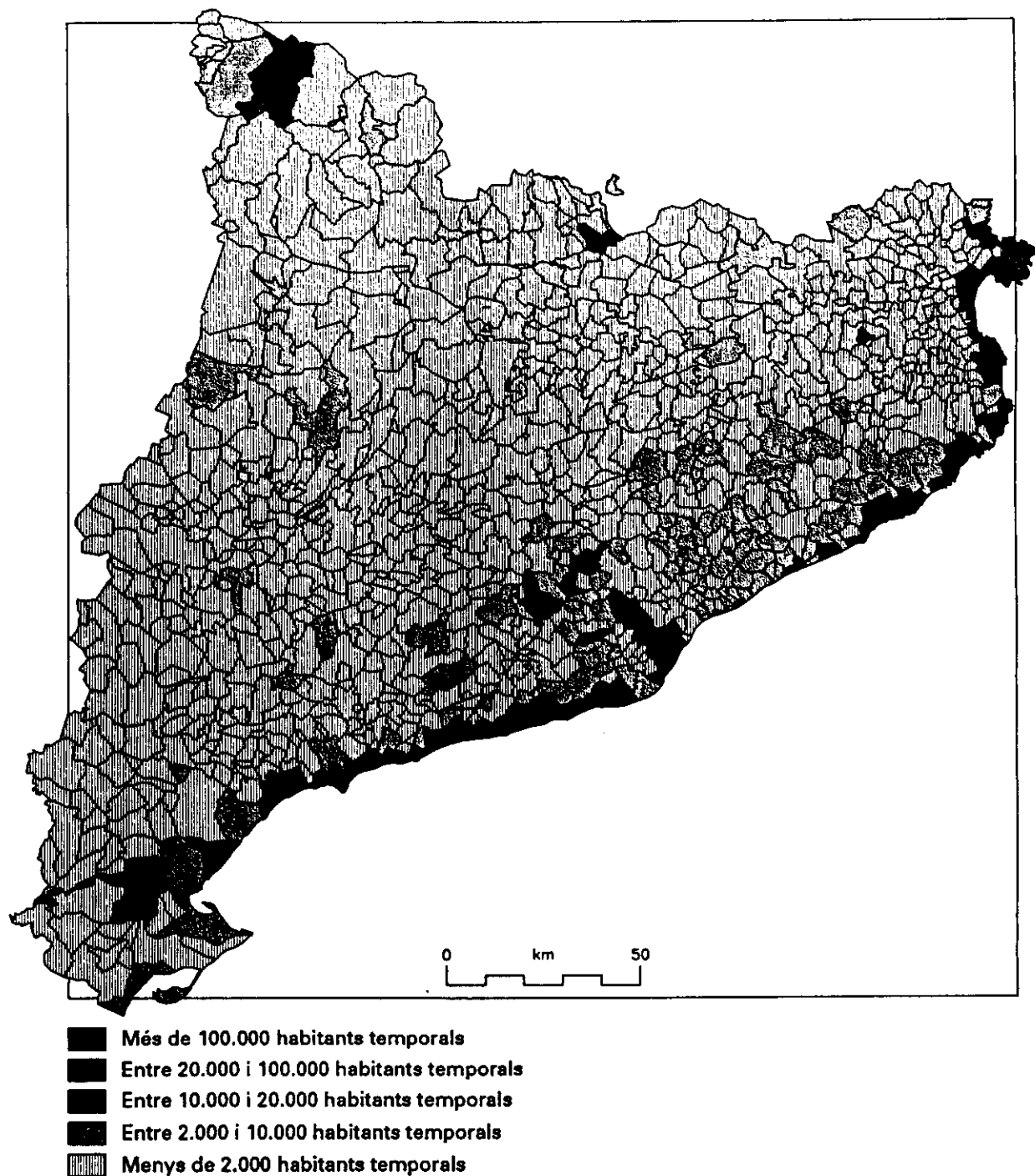
Com sia que bona part dels municipis metropolitans -els que sumen més efectius demogràfics- són també litorals, si els separem de la resta, aquesta xifra passa de 140.007 habitants (el 7,1% del total de Catalunya) en 1900 a 462.565 (el 7,6%) en 1991; per tant, el conjunt de municipis litorals no metropolitans només ha gairebé triplicat la seva població des de 1900, mostrant un comportament sensiblement igual al de Catalunya considerada globalment.

Els serveis i la seva disponibilitat influeixen directament en el poblament i, dins els serveis, el turisme -que quantitativament a Catalunya s'adreça fonamentalment cap al litoral- té una importància rellevant i és responsable en bona part de la alta concentració de població als municipis costaners.

En qualsevol cas, el turisme és una activitat motora relativament nova, la incidència de la qual es comença a sentir a partir dels anys cinquanta i pren empenta des de la dècada dels seixanta; si hom compara les respectives xifres demogràfiques, la població dels municipis litorals que en 1950 era d'1.665.918 habitants (el 51,4% de la global de Catalunya) ha multiplicat per 1,66 en 1991, de manera que se situa, quant a índex, per sota de la mitjana de Catalunya (1,87).

De tota manera, cal diferenciar entre els municipis litorals localitzats fora de la Regió Metropolitana i els que en formen part, atès que col·lectivament aquests darrers han reduït de manera notable el seu creixement en el decenni 1981-1991 a partir de l'aparició i agreujament de problemes de congestió, amb pèrdues de població en determinats casos, com ara tots els municipis -tant litorals com interiors- de la comarca del Barcelonès; així, si hom

Distribució de la població flotant

Font: Elaboració pròpia a partir d'estimacions municipals.

considera només els municipis litorals no metropolitans, la seva població passa de 179.493 habitants (el 5,5% de la total de Catalunya) en 1950 a 455.301 (el 7,5%) en 1991, la qual cosa suposa un creixement de 2,53 vegades, superior tant a la mitjana catalana (1,87) com a l'índex d'increment de la població urbana de Catalunya (2,35).

6. L'impacte de la població flotant com a conseqüència del desenvolupament del turisme i la segona residència

El fenomen de l'existència d'una quantitat notable de població flotant és un dels trets característics de la Catalunya actual i dona lloc a diferents règims de funcionament del país i, si bé es tracta d'una magnitud difícil de censar, hi han estimacions del seu impacte a nivell municipal.

Si hom contempla el mapa de distribució de la població flotant, apareix l'evidència de l'acumulació majoritària d'habitants temporals als municipis litorals, mercès a unes activitats turístiques molt desenvolupades que s'hi concentren especialment als mesos estivals.

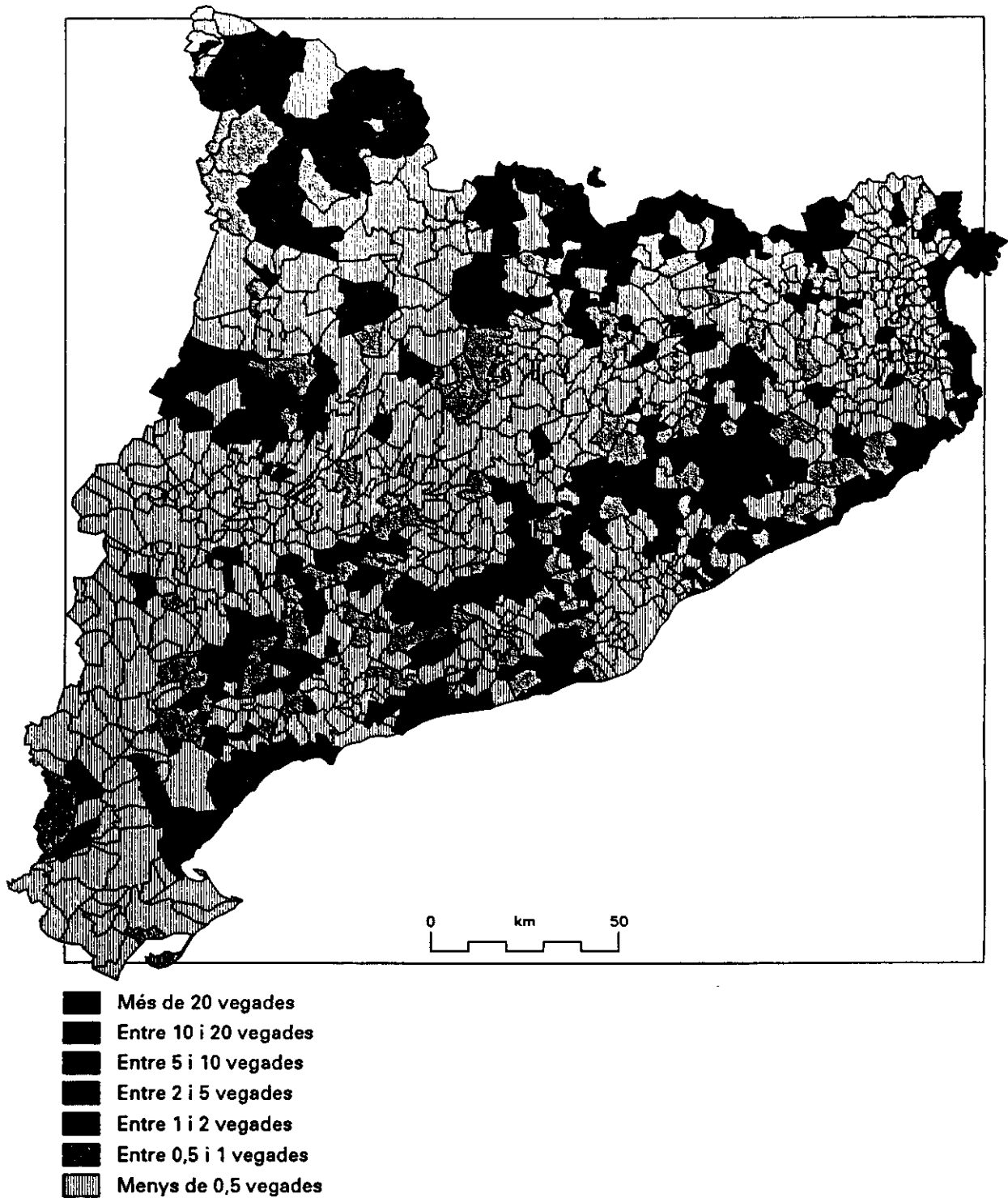
En efecte, durant l'estiu s'afegeix als moviments interiors, tant vacacionals com de cap de setmana, una afluència massiva exterior; aquesta provoca un increment temporal de la població catalana, que assoleix durant els mesos de juliol i agost xifres a l'entorn dels dos milions d'habitants extra, amb el conseqüent increment de demandes de tota mena (socials, ambientals, urbanístiques, d'equipaments i d'infraestructures).

Així, als municipis litorals situats al nord de la Regió Metropolitana s'estima una població flotant de 825.650 habitants temporals, els quals suposen una relació de 6,8 habitants temporals per cada habitant fix; dades referides al mes d'agost de 1989 disponibles només -lamentablement- per a la Costa Brava, ofereixen un detall encara més significatiu per als municipis amb més incidència turística:

	habitants temporals	habitants temporals/ habitant fix
Roses	126.848	12,3
Lloret de Mar	125.225	7,7
Castell-Platja d'Aro	112.790	22,7
Castelló d'Empúries	57.804	14,9
Tossa de Mar	47.682	13,1

Si hom considera els municipis litorals no metropolitans meridionals, la seva població flotant s'estima en 693.000 habitants temporals, el que significa una proporció de 3,1 habitants temporals per cada habitant fix.

Relació entre població flotant i població fixa

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades censals i d'estimacions municipals.

Als municipis litorals metropolitans la xifra de població flotant estimada és notable, 410.000 habitants temporals, però, a causa de la gran concentració de població fixa, la seva relació respecte d'aquesta és de 0,2 habitants temporals per cada habitant fix.

L'augment de les mateixes demandes socials, ambientals, urbanístiques, d'equipaments i d'infraestructures ja esmentades també es produeix en altres municipis catalans en els quals, si bé el nombre total d'habitants temporals no arriba a les altes xifres dels municipis amb façana marítima, l'increment relatiu de població que experimenten és notable.

Aquests municipis, tal com mostra el mapa de relació entre les poblacions flotant i fixa, es localitzen -ultra la faixa costanera- a la Serralada Pre-litoral, al Pirineu i a altres àrees muntanyenques, on el turisme però especialment el desenvolupament de la segona residència, són la causa de moviments no tan sols estivals sinó també de cap de setmana durant tot l'any, els quals, si bé no produeixen increments substancials de població si considerem Catalunya globalment, sí que suposen una redistribució territorial de la mateixa població, sobreposant al doble règim de funcionament estiu-hivern un altre doble règim funcional cap de setmana-intrasetmanal.

Capítol 5
La ciutat

1. Els condicionants de la localització dels assentaments humans

Des dels temps prehistòrics, els grups humans han cercat per als seus assentaments localitzacions que reunissin seguretat i condicions adequades per a les activitats que permetessin llur supervivència, que són, cronològicament, caça, pesca i recol·lecció, agricultura i ramaderia, comerç i indústria.

El desenvolupament de cultures cada cop més avançades, amb la especialització consegüent en el treball i una estructura social i de relacions més i més complexa, afavorí l'establiment dels nuclis humans en localitzacions que per llurs característiques facilitessin les activitats econòmiques, singularment el conreu de la terra i les comunicacions per a la expansió del comerç i la circulació d'efectius militars.

Així, quan les condicions de seguretat ho permetien, les valls foren preferides a les muntanyes i les zones litorals a les interiors a causa de llurs fertilitat i facilitat de comunicació per a l'establiment de ciutats, sovint emmurallades, que centraven i regien un territori més o menys extens al seu voltant.

Aquest procés de civilització, és a dir, d'expansió de la civilitat o pertinença a la ciutat, determinà en el territori el binomi urbà rural, com a formes de vida i de relacions contraposades en certa mesura, però complementàries i inseparables l'una de l'altra.

En el cas de Catalunya, la seva diversitat geogràfica i climàtica, amb unes dualitats litoral/interior i vall/muntanya ben marcades, determinà l'establiment de les ciutats i el desenvolupament del modern sistema urbà en uns llocs amb preferència respecte d'uns altres.

2. La formació del sistema de ciutats

2.1. De la romanització a la revolució industrial

Tot i el precedent de les colònies gregues, és amb la dominació romana quan comença al territori que ara en diem Catalunya el procés de fundació i desenvolupament d'un sistema de ciutats que és la base de l'actual.

Al llarg de les vies de penetració, concentrades en les depressions litoral i pre-litoral, la vall del Segre i les conques i planes adjacents a aquestes, és a dir, amb una clara preferència del litoral a l'interior i de la vall o la plana a la muntanya, sorgiren les urbs romanes, que han romàs fins avui dia i que constitueixen un sistema fonamental.

A la edat mitjana, amb la invasió àrab, l'element autòcton es replegà a les muntanyes per raons òbvies de seguretat, des d'on inicià la recuperació del territori més fàcil i amable.

El tipus de reconquesta determinà, juntament amb la morfologia del relleu i la climatologia (existència d'una Catalunya humida i una Catalunya seca), el tipus de poblament i, per tant, l'estructura del futur sistema de ciutats.

Així, la reconquesta ràpida de la Catalunya vella és la causa d'un poblament disseminat de fesomia agrícola amb uns pocs centres estructurants que coincideixen bàsicament amb les ciutats romanes.

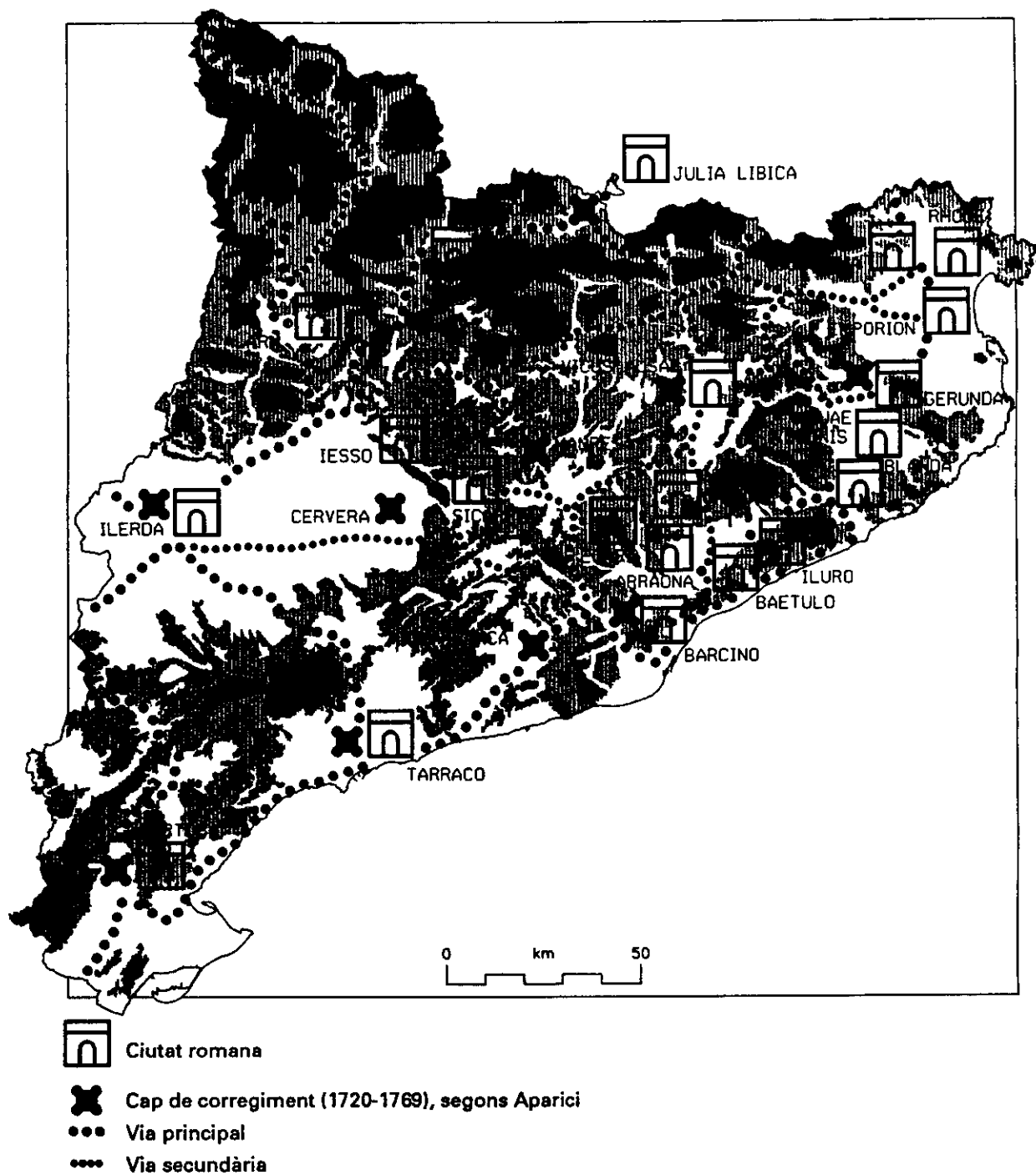
En canvi, a la Catalunya nova, la reconquesta fou més lenta, mantenint durant tres segles la seva característica de marca o terra de frontera, el que provocà la concentració de la població en uns pocs punts, generalment encimbellats, de caire originàriament defensiu.

La inseguretat a vora mar, per causa primer dels normands i després dels pirates sarraïns i barbarescos, ocasionà el trasllat dels assentaments més a l'interior, bé que per desdoblar-los més endavant, passada l'amenaça, fet que va donar lloc a tantes localitats de la geografia litoral catalana amb el mateix nom i els determinatius «de mar» i «de dalt» o «de munt».

Al segle XIV, segons Solé Sabarís, les ciutats ja tenen fixats el seu emplaçament i àmbit respectiu.

La formació del sistema urbà

De la base hispano-romana al segle XVIII

Font: Elaboració pròpia.

Segons el fogatge de 1376 corregit, la Catalunya estricta té 92.401 focs, que equivalen a uns 460.000 habitants, dels quals 6.668 focs o 33.340 habitants -el 7,2%- corresponen a Barcelona.

Pocs canvis s'enregistren fins a l'inici del segle XVIII. El 1719, després del triomf borbònic, el recompte de focs en dona 90.000 -uns 450.000 habitants- a Catalunya; Barcelona, amb uns 34.000 habitants, representa el 7,6%. Paradoxalment, junt amb les mesures que comportaren la suspensió de les llibertats catalanes, n'hi hagueren d'altres que beneficiaren Catalunya amb l'expansió comercial i artesanal de les ciutats, tot i el seu utilatge industrials encara primitiu; aquestes foren la introducció de varietats i espècies vegetals i animals noves, especialment de les terres americanes, que conduïren a un màxim d'economia agrícola i, sobretot, l'abolició de les barreres duaneres entre els regnes hispànics per part de Felip V i de la prohibició formal de comerç amb Amèrica per Carles III.

La divisió en 12 corregiments amb el seus respectius caps dibuixa els principals centres del sistema urbà de la Catalunya de finals del segle XVIII: Barcelona, Cervera, Girona, Lleida, Manresa, Mataró, Puigcerdà, Talarn, Tarragona, Tortosa, Vic i Vilafranca del Penedès.

Al cens de Floridablanca de 1787, Catalunya totalitza 868.000 habitants, del quals 111.000 -el 12,8%- corresponen a Barcelona. En només 70 anys, Catalunya gairebé dobla la seva població, mentre que Barcelona fa més que triplicar.

Al segle XIX millora l'utilatge industrial, i s'introdueixen nous mètodes de producció que generen una alta concentració de rendes i una absorció important de mà d'obra: és la Revolució Industrial.

2.2. Industrialització i urbanització: dos processos interrelacionats de concentració. L'extensió del model urbà

El procés d'industrialització arrela a Catalunya amb la implantació de factories lligades directament a les fonts d'energia: a les valls del Llobregat i del Ter amb els salts d'aigua, a Barcelona i rodalia amb els vapors.

La concentració del control dels mitjans de producció i de les rendes que aquests generen, inherent al propi sistema de capitalisme industrial modern, és l'origen de la concentració creixent i contínua de la població en els nuclis urbans, del creixement d'aquests i, àdhuc, de la urbanització dels antics nuclis rurals.

En efecte, la gran diferència entre les rendes i els salaris agrícoles i industrials provoca el desplaçament de contingents de població cada cop més importants cap a ciutat des del camp i les viles rurals catalanes i, fins i tot, des d'altres indrets d'Espanya, fet que dóna lloc a uns importantíssims corrents migratoris que revitalitzaran la demografia de Catalunya.

Així, el procés de concentració urbana, originat pel procés homòleg d'industrialització, realimenta aquest en una successió de relacions causa-efecte que es perllongaran, amb alts i baixos d'importància desigual, fins a la gran trontollada industrial provocada per la primera crisi del petroli de 1973 i agreujada amb la segona crisi de 1979.

Hi hagueren, però, excepcions d'aquest procés, en les quals es produí un redreçament de la població agrícola a partir de la construcció d'infraestructures de millora i tecnificació agrària que afavorissin produccions de major valor afegit, com és el cas de les terres de Ponent amb el canal d'Urgell, que data de 1861, i del canal d'Aragó i Catalunya, construït el 1900, i de Tortosa i el Delta amb els canals de l'Ebre.

La revisió del model industrial i la seva evolució cap a un de nou de postindustrial, amb la inclusió de noves tecnologies en els processos productius i una terciarització creixent i contínua conjuntament amb la adopció de models de vida i de valors urbans arreu, fins i tot en àrees rurals, no fa més que revifar el procés d'urbanització, ara amb un model lleugerament menys concentrat, basat més en relacions de tota mena -fonamentalment la mobilitat per diversos motius- que no pas en la continuïtat física i l'ocupació real, però que arriba gairebé a cobrir la major part del territori.

El procés de concentració i desenvolupament urbans queda reflectit en l'evolució del sistema de ciutats segons les dades dels censos i/o padrons de 1857, 1900, 1950 i 1991.

En un país tan poc homogeni com és Catalunya, els condicionants per als assentaments humans no han canviat al llarg dels segles i es comprova que el procés d'urbanització es va desenvolupant progressivament i contínua, tot concentrant-se fonamentalment en la franja litoral i pre-litoral, al llarg dels rius i als voltants de la carretera N-II.

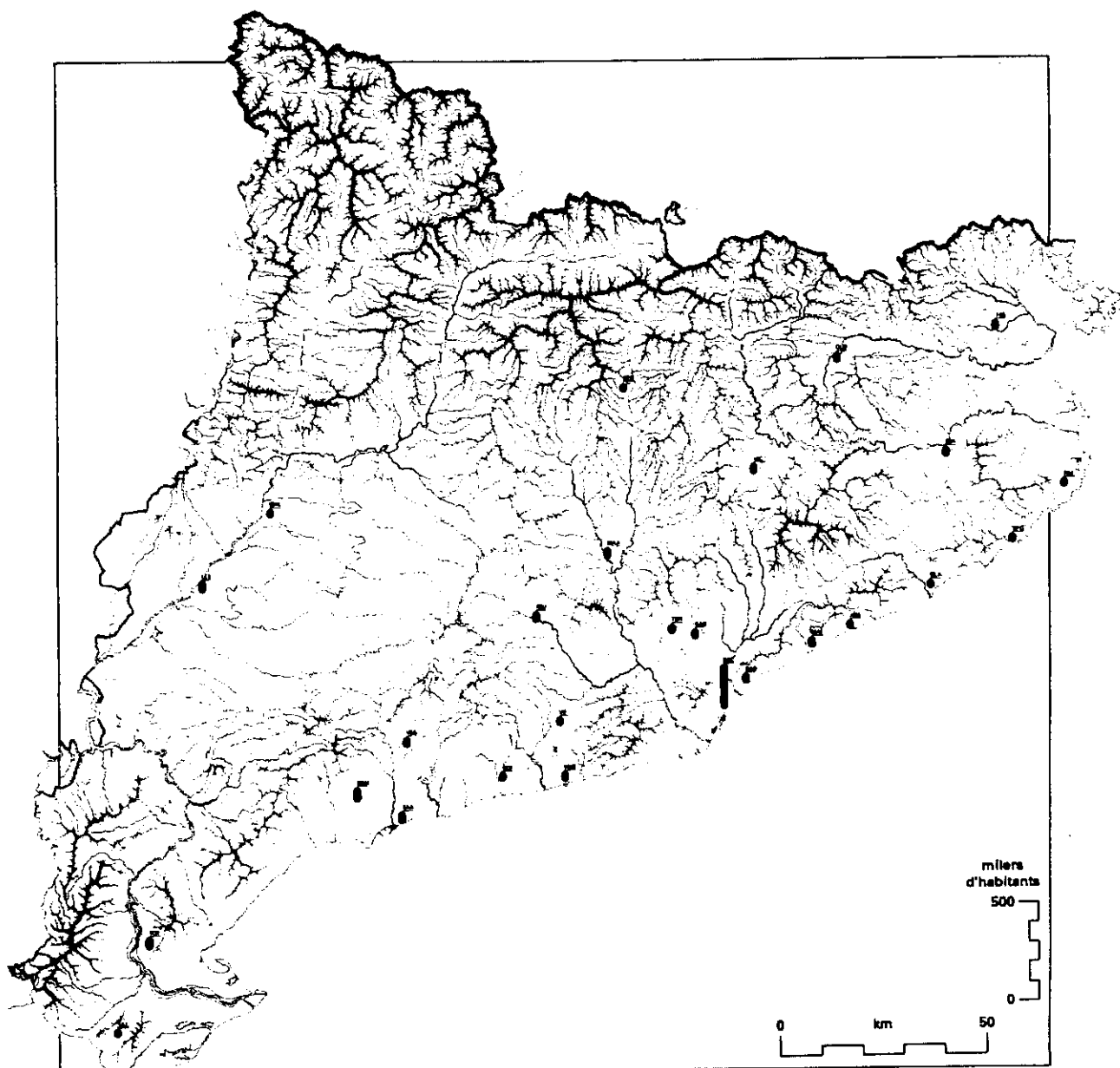
Al mateix temps que van apareixent en la successió nous centres que accedeixen a la categoria d'urbans (fixat el llindar als 5.000 habitants), els ja existents van creixent, de vegades de forma sostinguda, d'altres espectacularment.

L'extensió del model urbà des de la meitat del segle XIX fins a l'actualitat

Àmbit de població	1857			1900		
	Habitants	%	Índex de creixement	Habitants	%	Índex de creixement
Total	1.652.611	100,00	—	1.966.382	100,00	1,19
Rural	1.173.182	70,99	—	1.088.516	55,36	0,93
Urbana	479.429	29,01	—	877.866	44,64	1,83
Barcelona	183.787	11,12	—	533.000	27,11	2,90
Reste urbana (25 ciutats)	295.642	17,89	—	344.866	17,53	1,17
Àmbit de població	1950			1991		
	Habitants	%	Índex de creixement	Habitants	%	Índex de creixement
Total	3.240.313	100,00	1,65	6.089.494	100,00	1,87
Rural	1.011.377	31,21	0,93	790.780	13,05	0,78
Urbana	2.228.936	68,79	2,54	5.268.714	86,95	2,36
Barcelona	1.280.179	39,51	2,40	1.643.542	27,12	1,28
Reste urbana (59 ciutats)	948.757	29,28	2,75	3.625.172	59,82	3,82

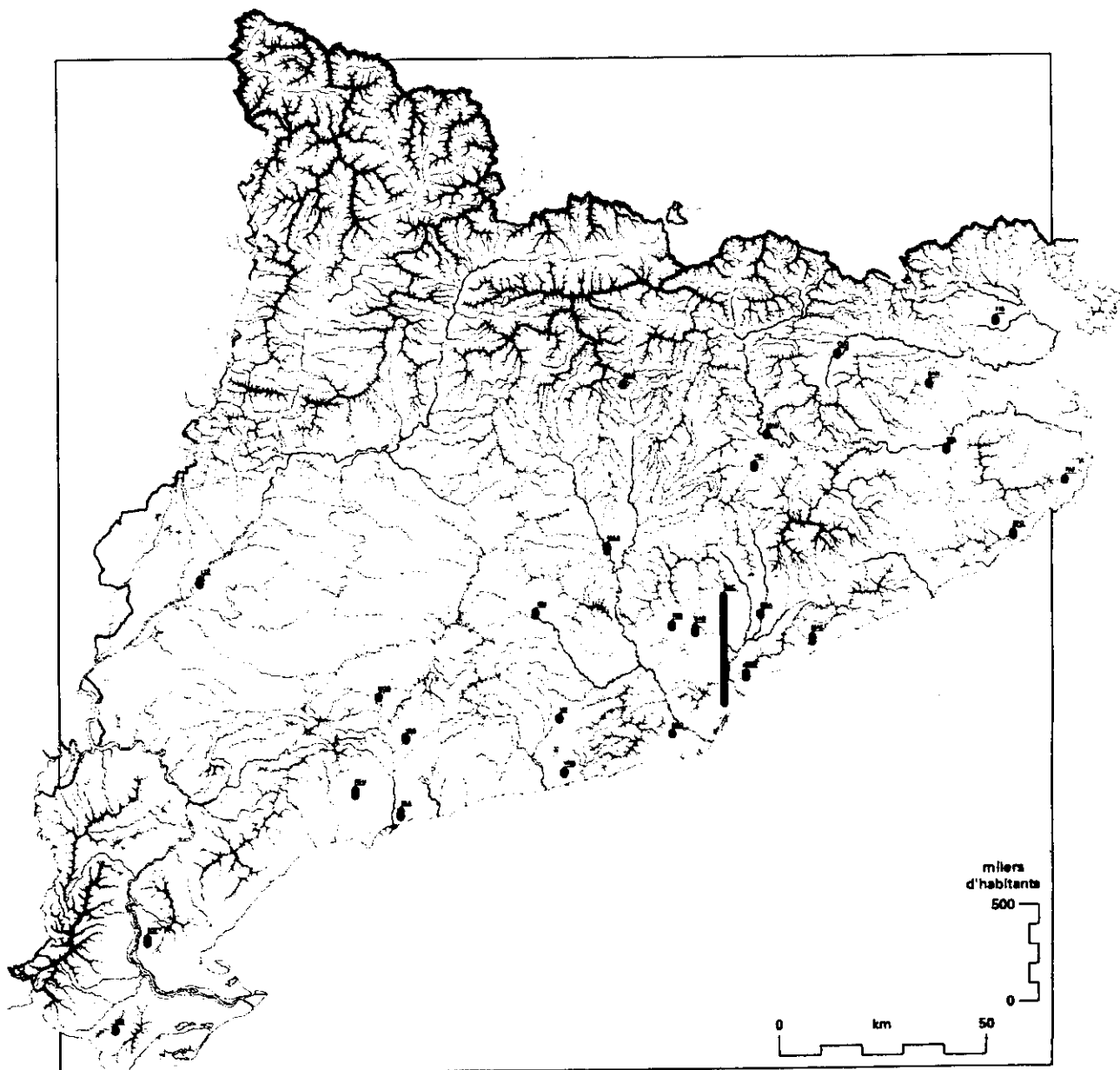
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades censals dels anys respectius.

El sistema de ciutats català en 1857

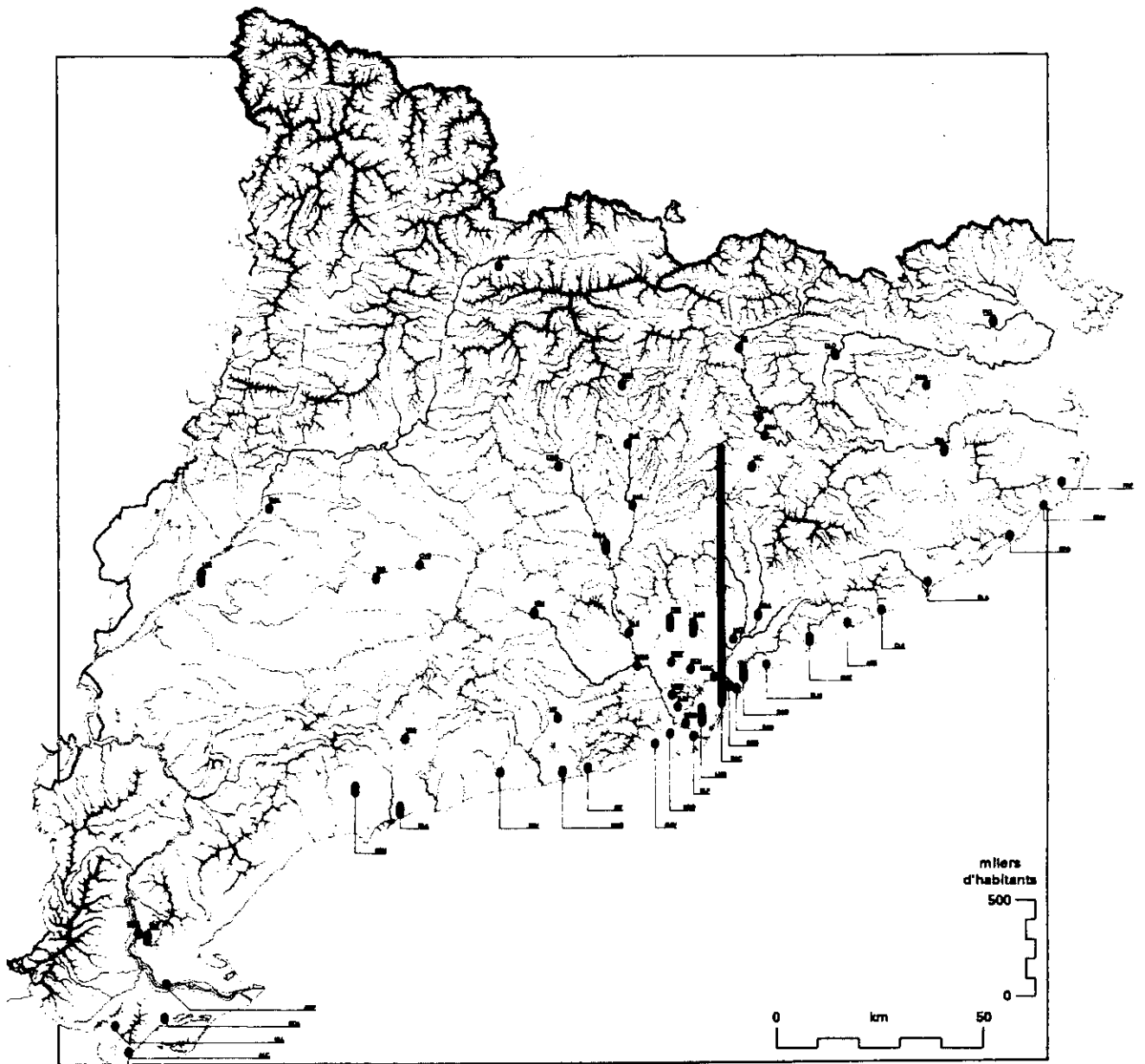
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades censals.

El sistema de ciutats català en 1900

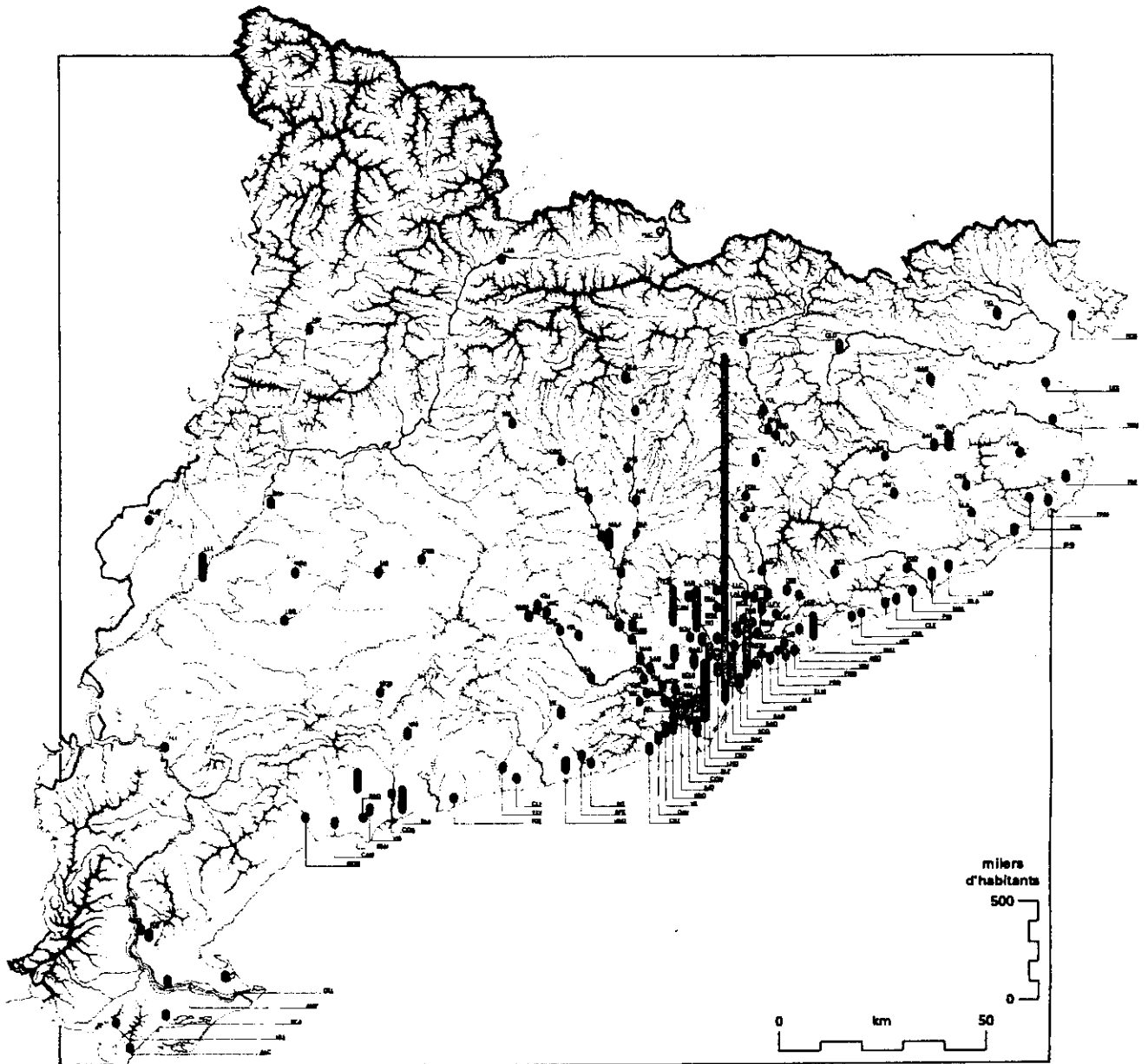
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades censals.

El sistema de ciutats català en 1950

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades censals.

El sistema de ciutats català en 1991

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades censals.

Codis de població

Codi	Població	Codi	Població	Codi	Població
ABR	Abreia	IGU	Igualada	SAB	Sabadell
ALC	Alcanar	LAB	la Bisbal d'Empordà	SAD	St. Adrià de Besòs
ALE	Alella	LAG	la Garriga	SAE	Sallent
ALM	Almacelles	LAL	la Llagosta	SAN	St. Andreu de la Barca
AMP	Ampostà	LAR	la Roca del Vallès	SAO	Salou
ANG	Anglès	LAS	la Seu d'Urgell	SAT	Salt
ARE	Arenys de Mar	LBB	les Borges Blanques	SBO	St. Boi de Llobregat
ARG	Argentona	LES	l'Escala	SCA	St. Carles de la Ràpita
BAB	Barberà del Vallès	LFV	les Franqueses del Vallès	SCE	St. Celoni
BAC	Barcelona	LHO	l'Hospitalet de Llobregat	SCF	Sta. Coloma de Farners
BAD	Badalona	LLA	Llagostera	SCG	Sta. Coloma de Gramenet
BAL	Balaguer	LLE	Lleida	SCU	St. Cugat del Vallès
BAN	Banyoles	LLC	Lliçà d'Amunt	SFG	St. Feliu de Guixols
BER	Berga	LLN	Llinars del Vallès	SFL	St. Feliu de Llobregat
BLA	Bianes	LLO	Lloret de Mar	SIT	Sitges
CAL	Calonge	MAA	Manresa	SJD	St. Joan Despí
CAM	Cambrils	MAL	Malgrat de Mar	SJU	St. Just Desvern
CAP	Capellades	MAR	Martorell	SJV	St. Joan de Vilatorrada
CDE	Cardedeu	MAT	Mataró	SMM	Sta. Margarida de Montbui
CDO	Cardona	MAU	Manlleu	SOL	Solsona
CED	Cerdanyola del Vallès	MOA	Mollerussa	SPE	St. Pere de Ribes
CEN	Centelles	MOB	Montblanc	SPM	Sta. Perpètua de Mogoda
CLD	Caldes de Montbui	MOC	Montcada i Reixac	SQU	St. Quirze del Vallès
CLE	Calella	MOG	Montgat	SSA	St. Sadurni d'Anoia
CLF	Calafell	MOM	Montmeló	SUR	Súria
CNE	Canet de Mar	MOO	Montornès del Vallès	SVC	St. Vicenç de Castellet
CNO	Canovelles	MOR	Mont-roig del Camp	SVH	St. Vicenç dels Horts
COB	Corbera de Llobregat	MOS	Molins de Rei	TAA	Tarragona
CON	Cornellà de Llobregat	MOT	Mollet del Vallès	TAE	Tàrraga
COS	Constantí	NAR	Navarres	TER	Terrassa
CSS	Cassà de la Selva	NAS	Navàs	TOD	Tordera
CST	Castelldefels	OLE	Olesa de Montserrat	TOE	Torredembarra
CSV	Castellar del Vallès	OLO	Olot	TOL	Torelló
CVL	Cervelló	PAE	Pallejà	TOM	Torroella de Montgrí
CVR	Cervera	PAF	Palafrugell	TON	Tona
DEL	Deltebra	PAM	Palamós	TOT	Tortosa
ELM	el Masnou	PAR	Parets del Vallès	TRE	Trèmpe
ELP	el Prat de Llobregat	PAU	Palau de Plegamans	ULL	Ulldecona
ELV	el Vendrell	PIE	Piera	VAI	Vallirana
ESA	Esparraguera	PIN	Pineda de Mar	VAS	Valle
ESL	Esplugues de Llobregat	PRD	Premià de Dalt	VIC	Vic
FIG	Figueres	PRM	Premià de Mar	VID	Vilassar de Dalt
FLI	Flix	PUC	Puigcerdà	VIF	Vilafranca del Penedès
GAV	Gavà	PUR	Puig-reig	VIL	Viladecans
GIA	Girona	REU	Reus	VIM	Vilassar de Mar
GIE	Gironella	RIL	Ripoll	VIS	Vila-seca i Salou
GRA	Granollers	RIT	Ripollet	VNC	Vilanova del Camí
		ROD	Roda de Ter	VNG	Vilanova i la Geltrú
		ROQ	Roquetes		
		ROS	Roses		
		RUB	Rubí		

3. Jerarquia i estructura

3.1. La jerarquia urbana segons la població

El sistema de ciutats de Catalunya, com d'altres, però especialment a causa de les característiques peculiars del territori i al pes de determinades tendències històriques, és fortament jerarquitzat, de manera que s'estableixen entre el diversos nuclis un cúmul de relacions que els ordenen espacialment i funcional d'una forma anisòtropa.

Tot i poder considerar diferents jerarquitzacions segons el subjecte o el conjunt de subjectes que es prenguin, la primera i més immediata és atenent la població, considerant com a ciutat en una primera aproximació i tal com s'ha fet fins ara, la ciutat administrativa, és a dir, el municipi.

Segons això, es poden prendre diferents nivells d'escala que, als anys de referència i considerant exclusivament la població de dret, presentaven l'evolució que mostren els quadres que s'adjunten.

El fenomen del turisme i la segona residència hi afegeix el concepte de població flotant, de cabdal importància en certes contrades ja que, en alguns casos, arriba a superar àmpliament la població de dret, modifica, temporalment o estacional, les relacions, la demanda de béns i serveis i provoca, àdhuc, salts importants dins la jerarquia urbana.

3.2. L'estructura del sistema urbà

Els gràfics de la distribució de la dimensió de les ciutats, és a dir, població segons rang o número d'ordre en termes logarítmics, enfatitzen les diferències en termes d'estructura del sistema urbà.

Si, seguint L.S. Bourne i el seu llibre «Urban Systems», es considera no les ciutats administratives -els municipis- sinó les àrees urbanes definides per una ciutat central i un entorn cohesionat amb ella en més d'un 15% de les seves relacions laborals, s'observa la dominància metropolitana de Barcelona i la seva àrea de cohesió, distanciada de la resta, com queda reflectit en el pendent més accentuat de la corba; a partir d'aquí, aquesta presenta un pendent gairebé uniforme, amb punts d'inflexió entre els 50.000 i els 100.000 habitants i entre els 20.000 i els 50.000 habitants.

Si, malgrat la imatge distorsionada que L.S. Bourne preveu en cas de prendre els municipis, es construeix el gràfic d'aquests, s'observa que, en principi, la